

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal

Cilt/Volume:

21

Sayı/Number:

1

Ay/Month:

Haziran

Yıl/Year:

2021

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

Beyond the Horizon Scientific Journal

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

DergiPark
AKADEMİK

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Adam Sofronijevic (Dr. Belgrad Üniversitesi Sırbistan), **Ali Fikri Akşirin** (Uzm.Dr. Ankara Büyükşehir Belediye Hastanesi), **Ali Gököz** (Dr. Emekli Sandığı Yönetim Kurulu Üyesi TTB Onur Kurulu Üyesi), **Ali Rıza Erdoğan** (Dr. Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu), **Ayşe Karaduman** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi), **Ayşegül Ataman** (Prof. Dr. Lefke Avrupa Üniversitesi KKTC), **Babak Kashefi Mehr** (Doç. Dr. Tebriz Üniversitesi, İran), **Cengiz Özbesler** (Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Esra Akı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Filiz Demiröz** (Dr. Öğr. Üyesi Emekli Öğretim Üyesi), **Fulya Temel** (Prof. Dr. G.Ü Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü), **Gizem Çelik** (Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Ercüment Erbay** (Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Gonca Bumin** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Gülşen Varol** (Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü), **Hakan Acar** (Prof. Dr. Liverpool Hope University & EASSW European Association of Schools of Social Work), **Hayyam Kıratlı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Anabilim Dalı), **Helga Rittersberger** (Prof. Dr. ODTÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü), **Hicran Çavuşoğlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Hülagü Kaplan** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hülya Kayıhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Hülya Koç** (Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniv. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hüsamettin Çetin** (Dr. Öğr. Üyesi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **İbrahim Cılga** (Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi), **İsmail Tufan** (Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Gerontoloji Bölümü), **İsmihan Artan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Kadriye Armutlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kasım Karataş** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Kezban Bayramlar** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kübra Cihangir Çamur** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **M. Emin Demirci** (Körler Federasyonu Yönetim Kurulu Üyesi), **Melike Tekindal** (Doç. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Mine Uyanık** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Mintaze Kerem Günel** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Muammer Çetingök** (Prof. Dr. University of Tennessee, Knoxville ABD), **Nilüfer Darıca** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi), **Oğuzhan Zengin** (Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Özlem Cankurtaran** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Pınar Bayhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Refia Selma Görgülü** (Prof. Dr. Doğu Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi), **Sayra Lotfi** (Dr. Öğr. Üyesi Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Selahattin Gelbalı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi), **Sema Buz** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Sevilay Şenol Çelik** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Turhan İçli** (Avukat Engelliler Federasyonu Başkanı), **Tülin Düger** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Türkan Akbayrak** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Vedat Işıkhani** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Veli Duyan** (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Yüksel Baykara Acar** (Prof. Dr. Liverpool - İngiltere), **Zafer Erden** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü).

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Arzu İçağasıoğlu Çoban
Doç. Dr. Melike Tekindal
Doç. Dr. Seda Attepe Özden
Doç. Dr. Buğra Yıldırım
Doç. Dr. Ergün Hasgöl
Doç. Dr. Mehmet Kıriloğlu
Doç. Dr. Sinan Akçay
Dr. Öğr. Üyesi Ferman Erim

Dr. Öğr. Üyesi Melih Sever
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Çalıç
Dr. Öğr. Üyesi Okan Murat Dede
Dr. Öğr. Üyesi Sayra LOTFİ
Dr. Öğr. Üyesi Serhat Anıktar
Dr. Elif Öksüz
Dr. Esmâ Aksoy Khurami

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal
Türkiye Körler Federasyonu Yayını
Journal of Turkey Federation of the Blind Person

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

Körler Federasyonu Adına
On Behalf of Turkey Federation of the Blind Person

SAHİBİ/PUBLISHER
Av. (Attn) Suha SAĞLAM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITIES
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

DERGİ YAYIN EDİTÖRÜ / EDITOR
Doç. Dr. (Associate Prof.) Özgür ALTINDAĞ

SEKRETER / SECRETARY
Dr. (PhD) Oktay TATLICIOĞLU

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Kasım Karataş** [Başkan] (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. Muammer Çetingök (Tennessee Üniversitesi / ABD - University of Tennessee / Knoxville USA),
Prof. Dr. Ayşegül ATAMAN (Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC - European University of Lefke - Turkish Republic of Northern Cyprus)
Prof. Dr. Esra Akı (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. İsmihan Artan (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. Hakan Acar (Liverpool Hope Üniversitesi / İngiltere - Liverpool Hope University / England)
Prof. Dr. Yüksel Baykara Acar (Liverpool - İngiltere / England)
Doç. Dr. Babak Kashfi Mehr (Tebriiz Üniversitesi / İran - Tabriz University of Medical Science - Iran)
Dr. Adam Sofronijevic (Belgrad Üniversitesi – Sırbistan / University of Belgrade - Serbia)

İNGİLİZCE EDİTÖRÜ/ENGLISH LANGUAGE EDITOR
Dr. (PhD) Sedef SÜER (Dicle Üniversitesi Diyarbakır/Türkiye- Dicle University Diyarbakır/Turkey)

Cilt/Volume: 21 Sayı/Number: 1 Ay/Month: Haziran Yıl/Year: 2021

ISSN 1303-202X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

ULUSLARARASI/SÜRELİ YAYIN - INTERNATIONAL/PERIODIC PUBLICATION

YAYIN DİLİ / PUBLISHING LANGUAGE

TÜRKÇE / İNGİLİZCE

YAYINLANMA ARALIĞI/PUBLICATION PERIOD

Yılda İki / Twice a year

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

30.06.2021

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Engelliler Konfederasyonu

Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 32/6 Çankaya – ANKARA

Tel: (0312) 231 82 43

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Engelliler Konfederasyonu

Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 32/6

Çankaya – ANKARA

Tel: +90 0312 231 82 43

Faks: +90 0312 231 82 46

<http://ufkunesibilimdergisi.blogspot.com/>

<http://dergipark.gov.tr/uobild>

E-Posta/Email: ufkunesibilimdergisi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

İç Kapak	i
Danışma Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri	ii
Künye	iii
İçindekiler	v
Cemal Serdar Pakkan Sosyal Model Çerçevesinde Engelli Erişilebilirliğinin Türkiye'deki Yasal ve Somut Durumu <i>The Legal and Constitutional Status of Disabled Accessibility in Turkey Within the Framework of Social Model</i>	1-21
Rukiye Apaydın, İsmail Barış Toplumda Engelli Bireylere Yönelik Tutumun Sağlık Çalışanları Bağlamında Değerlendirilmesi <i>Assessment of Attitudes Toward Disabled Individuals in the Society in the Context of Healthcare Employees</i>	22-39
Dilara Ulutaş, Seda Attepe Özden Türkiye'de Düzensiz Göç Alanında Çalışan STK'ların Rollerinin Profesyoneillerin Gözünden İncelenmesi <i>Irregular Migration in Turkey in the Eyes of Professional Employees Investigation of The Role of Civil Society Organizations</i>	40-67
Sibel Dostol, Ebru Güller Alışveriş Merkezlerindeki Tasarımın Görme Engelliler İçin Uygunluğu: İzmir Ege Perla Alışveriş Merkezi Örneği <i>Suitability of Design in Shopping Centers for Visually Impaired People: Izmir Ege Perla Shopping Center Case</i>	68-84
Şerife Uğuz Arsu, Melike Tekindal Nitel Araştırmalarda Anlatı Araştırmasının Tanımı, Kapsamı ve Süreci <i>Definition, Scope and Process of Narrative Research in Qualitative Research</i>	85-124

Canan Koç

Görme Engelliler İçin Hissedilebilir Yüzey Uygulamaları: Diyarbakır Örneği

125-157

Applications of the Tactile Ground Surface Indicators for the Visually Impaired: The Case of Diyarbakir

Dergi Yayın Kuralları

158-160

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 11.09.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 12.03.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Pakkan, C. (2021). Sosyal model çerçevesinde engelli erişilebilirliğinin Türkiye'deki yasal ve somut durumu. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 1-21.

**SOSYAL MODEL ÇERÇEVESİNDE ENGELLİ ERİŞİLEBİLİRLİĞİNİN
TÜRKİYE'DEKİ YASAL VE SOMUT DURUMU**

Cemal Serdar Pakkan¹

ÖZET

Engellilik insanlık tarihi kadar eski olsa da engellilerin yaşadığı sorunlar ve engelli hakları neredeyse sadece son elli yıldır gündemdedir. Günümüzde, engelli haklarının dünya çapında ulaştığı nokta sevindirici düzeydedir. Sosyal devletler engelli insanların engelsiz insanlarla aynı haklara sahip olması için önemli yasal adımlar atmış; engellilerin normal hayata katılabilmeleri için gündelik hayatta karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılmasını hedefleyen engelli sosyal modeli, yürürlüğe konulan yasalarla uygulanabilir hâle getirilmiştir. Türkiye'de de engelli haklarına yönelik 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun 2005 yılında yayımlanmış ve daha sonraki yıllardaki çeşitli düzenlemelerle sosyal modele uygun hâle getirilmiştir. Bu çalışmada, engelli sosyal modeli kapsamında değerlendirilen engelli erişilebilirliği hakkının ilgili kanunda hangi boyutta yer aldığı ve kanunun uygulanmasında karşılaşılan sorunların incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışma sonucu, engelli erişilebilirliği ile ilgili kanun, yönetmelik, mevzuat ve standartların, engellilerin karşılaşılabilecekleri engelleri önleyebilecek

¹ Veteriner Hekim, İstanbul, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Engelli Bakımı ve Rehabilitasyonu Bölümü Öğrencisi, e-posta: cemal60p@yahoo.com

seviyede düzenlendiğini; ancak pratik hayatta engellilerin kamusal alanlardaki erişilebilirlik sorunlarının aradan geçen on beş yıla rağmen yoğun şekilde sürdüğünü ortaya çıkarmaktadır. Engellilerin yaşadığı bu sorunların önlenmesine yönelik bir dizi öneri de çalışmanın sonunda listelenmiştir.

Anahtar sözcükler: *Engelli, medikal model, sosyal model, engelliler hakkındaki 5378 sayılı kanun, erişilebilirlik.*

THE LEGAL AND CONSTITUTIONAL STATUS OF DISABLED ACCESSIBILITY IN TURKEY WITHIN THE FRAMEWORK OF SOCIAL MODEL

ABSTRACT

Disability is coeval with the human history. However, the problems and the rights of the disabled people are in the agenda of only the last fifty years. Today, the global level of the rights of the disabled is promising. Social states have taken concrete steps to provide the disabled with same rights people with no disability have. Social model of the disabled intends to remove the barriers the disabled face and, is now covered in the laws. In Turkey, Act No. 5378 on the disabled became effective in 2005 and with various arrangements in the following years is brought in compliance with the social model. This study investigates to what extent the disabled accessibility rights that are evaluated within the frame of the social model are covered in the concerned act, together with the problems faced in the implementation of the act. It is concluded that the coverage of the acts, guides, regulations and standards are adequate to prevent the barriers the disabled may face whereas, in practical life accessibility problems the disabled are having in public areas continue to exist intensively despite the fifteen years so far. Some recommendations to help in preventing these problems are also listed in the end.

Keywords: *Disabled, medical model, social model, act no. 5378 on the disabled, accessibility.*

GİRİŞ

Bu makalede engelliğin tarihçesi ve engelli hakları konusunda ortaya atılan çeşitli modellere atıf yapılacak ve Türkiye’de yürürlükte olan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK), engelli sosyal modeli kapsamında değerlendirilecektir. Bu amaçla engellilerin kamusal alanlarda yaşadığı sorunların önlenmesine dair ilgili yasada ne tür hükümler olduğu; bu hükümlerin uygulanmasından kimlerin yetkili ve sorumlu olduğu; hükümlerin yerine getirilmemesi durumunda devreye girecek yaptırımların ne olacağı incelenecektir. Bu çalışma Türkiye’deki engelli mevzuatının bu konuda tüm dünyada uygulanmaya çalışılan engelli sosyal modeli ile uyumlu olduğuna atıf yapmak; yasanın yürürlüğe girmesinden bu yana geçen uzun süre içerisinde engellilerin erişebilirlik sorunlarının hâlâ giderilemediğinin altını çizmek; bu nedenle de ilgili kurumlar nezdinde yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi konusunda farkındalık yaratmak amacıyla tasarlanmıştır.

Günümüz dünyasında, yeni engelli modelleri tartışıldığından, engelli kavramı da yeniden yorumlanmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), engelli kişiyi, “normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar” olarak tanımlamaktadır (Koca, 2010, s. 4). Uganda’nın 20 Ekim 2003 tarihli Resmi Gazetesinde engellilik “bireyin günlük yaşam aktivitelerinde, fiziksel, duyuşsal ya da zihinsel eksiklik ve çevresel engellerin neden olduğu temel işlevsel kısıtlılık” olarak ifade edilmektedir (Ministry of Gender, Labour and Social Development, 2003, s. 4). İngiltere’nin 2010 Eşitlik Yasasındaki Koruma Altındaki Kişilikler başlığı altında engelli kişi “fiziksel ya da zihinsel eksikliği olan kişi” olarak ve eksiklik de “kişinin normal gündelik etkinliklerini yürütebilme yetisinde temel ve uzun vadeli yan etki” olarak tanımlanmıştır (The National Archives, 2010, s. 4). Kanada Federal Engellilik Referans Kitapçığında ise, engellilik “kişinin bedensel ve zihinsel özellikleri ile içinde yaşadığı toplumun özellikleri arasındaki bir etkileşimi yansıtan karmaşık bir olgu” olarak belirtilmektedir (Human Resources and Skills Development Canada, 2013, s. 5).

Türkiye’de de 7 Temmuz 2005’te yayımlanan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda (EHK) engellilik tanımlanmıştır. 19 Şubat 2014 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6518 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle engellinin tanımı “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile

birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey" şeklinde yapılmıştır(Madde 63). Görüleceği ve bir sonraki bölümde üzerinde daha detaylı durulacağı şekilde; engelli kavramı kişiye atfedilen kusurlardan sıyrılıp, giderek toplumun ve toplumsal koşulların da sorgulandığı bir hâle dönüşmüştür.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 2010 yılı küresel nüfus tahminleri doğrultusunda, çocuklar dâhil bir milyardan fazla insanın engellilikten etkilendiğini bildirmektedir. Bu da dünya nüfusunun %15'ine karşılık gelmektedir (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2011, s. 29). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) 2008 verilerine göre engelli oranı en yüksek ülke olarak %31 ile Merkez Afrika Cumhuriyeti gösterilirken (UNICEF'ten aktaran Cavkaytar, 2017, s. 8), Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 2002 yılı verilerinde Türkiye'de engelli oranı %12.29 olarak bildirilmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE], 2009, s. 5). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇŞHB), BM önerisi doğrultusunda, 2011 yılında bir nüfus ve konut araştırması yaptırmıştır. 9 milyon kişi ile yüz yüze yapılan bu araştırma, Türkiye geneline örneklendiğinde, engelli oranı %6.9 (4.9 milyon) olarak belirlenmiştir. 2002 yılı DİE araştırmasından oldukça farklı görülen bu orana ulaşılmasında engellilik ölçütleri olarak organ kaybı gibi tıbbi ölçütler yerine vücut fonksiyonlarındaki sınırlılıklar temel alınmıştır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇŞHB], 2020, s. 4-6). Engellilik tanımlarının giderek, çevreyi de kapsayacak şekilde genişletilmesi, yıllar içerisinde ülkelerdeki engelli istatistiklerini de farklı şekillerde etkileyecektir.

Engelli istatistikleri ile ilgili verilerin daha çok, ülke nüfus sayımları sırasında kaydedildiği söylenebilir. BM'nin sonu 0 ile biten yıllarda ülkelerin nüfus sayımı yapmaları yönünde bir önerisi bulunmaktadır. Bu nedenle de yaklaşık 10 yıl öncesine ait verilerin 2020 yılında güncellenmesiyle daha sağlıklı istatistikler elde edilebilecektir. ABD'de bu durum biraz farklıdır. Nüfus İdaresi her yıl engelli istatistikleri tutmaktadır. Buradan alınan veriler doğrultusunda bu ülkede 2010 yılında %11.9 (304 milyon) olan engelli oranının 2019 yılında 323 milyon kişiyle %12.7'ye ulaştığı söylenebilir (United States Census Bureau, 2019). İngiltere'de de 2018/19 finans yılında yapılan ve 19,000 haneyi kapsayan araştırmada 2008/09'da %19 (11.3 milyon) olan engelli oranı, %21 (14.1 milyon) olarak kaydedilmiştir (Department for Work and Pensions, 2020, s. 7). Avustralya'da ise, 2015 yılı için ülke genelindeki engelli oranı %18.3 (4.3 milyon) iken, 2018'de bu oran %17.7'ye düşmüştür (Australian Bureau of Statistics, 2016, 2019).

2017 yılı için Kanada genelindeki 15 yaş ve üstü engelli nüfus oranı da %22.3 (6.2 milyon) olarak verilmektedir (Statistics Canada, 2018). Bu değerlerin çoğu, 2010 yılı dünya engelli oranı ortalamasının üzerindedir. Elbette ki, bu verilerin sürekli güncellenip, dünya engellilik haritalarının hazırlanması; daha sağlıklı bilgilerin elde edilmesine olanak sağlayacak ve engellilere yönelik birçok çalışma için temel teşkil edecektir.

ENGELLİLİĞİN GEÇMİŞİ VE ENGELLİ MODELLERİ

Engellilikle ilgili en eski bilgilere Sümer tabletlerinde rastlamak mümkündür. İnsanların yaratılması ile ilgili metinde iyi ya da kötü bir kader yaratma gücüne sahip kraliçe Ninmah'ın engelli ve hasta insanlar yarattığı ve bunlara kötü bir kader verdiği belirtilmektedir (Ceccarelli'den aktaran Kağnıcı, 2018, s. 432). Eski Mısır tarihinde de engellilerle ilgili birçok bilgi mevcuttur. Engelliliğin tanrılar tarafından verildiği; hatta bu nedenle, bazı tanrıların çirkin vücutları ile ya da cüce gibi temsil edildiği bilinmektedir (Ebeid'ten aktaran Mahran ve Kamal, 2016, s. 169).

İnsanlığın daha modern bir yaşama ulaştığını söyleyebileceğimiz ortaçağlara gelindiğinde, engellilerin toplum içerisinde hâlâ ikinci sınıf insanlar olarak muamele gördüğü gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde engelli insanlar lanetlenmiş kişiler oldukları gerekçesiyle ağır şekilde cezalandırılmışlardır (Şen, 2017, s. 211). Benzer şekilde, Hitler dönemi Almanya'sında da arî ırk temelli politikalar doğrultusunda, engelli kişiler zihinsel, ahlaki ve bedensel engelleri nedeniyle sistematik bir şekilde öldürülmüşlerdir (Mackelprang ve Salsgiver ile Mitchell ve Snyder'den aktaran Ergüden, 2008, s. 10). Bu sürecin tarihin en büyük soykırımlarından biriyle sonuçlanması da insanlık tarihinin en acı gerçeklerindedir.

Engellilerin toplam nüfus içindeki sayılarının artması; engelli bireylerle ilgili farkındalıkların oluşmaya başlaması; bu insanların topluma kazandırılması ya da bunların toplum içinde daha çok kabul edilebilir insanlar olarak değerlendirilmesi; engelli bireylerin de engelsizler kadar özgür olmaları gerektiği düşüncesi ve de engellilerin kendi hakları için daha fazla mücadele eder duruma gelmeleri, engellilere yönelik çeşitli modellerin geliştirilmesinin de önünü açmıştır. Günümüzde en yaygın olarak değerlendirilen iki model medikal model ve sosyal modeldir. Çok eski dönemlerde kullanılan ve engellilik durumunun "ahlaki çöküntüden kaynaklandığını,

insanın içindeki 'şeytanın' veya 'ahlaksızlığın' dışı vurumu olduğunu" (Sachs'den aktaran Arıkan, 2002, s. 14) öne süren ahlaki model artık iyice terk edilmiş durumdadır.

Diğer yandan, 1800lere gelindiğinde, tıp alanındaki gelişmeler engelli bireylerin 'hasta bireyler' çerçevesinde değerlendirilip, uygun tedavi yaklaşımlarının önerilmesini; yani medikal modelin ortaya atılmasını getirmiştir. Bu model, ahlaki modelden daha iyi bir yaklaşım olarak düşünülebilirse de engelli bireyden çok, engele yoğunlaştığı için eleştiriye açık olmuştur. Bu model, engelli bireylere ve ailelerine tanı, tedavi, önleme programları gibi yenilikler getirerek bunların daha kaliteli yaşamalarına olanak sağlamıştır (Cılga'dan aktaran Arıkan, 2002, s. 15). Bu modelin engellilerin sorunlarına ağırlıklı olarak tıbbî açıdan yaklaşması ve sosyal yönlü çözümleri yeterince değerlendirmemesi, yeni bir model arayışını da beraberinde getirmiştir.

Sosyal model olarak bilinen ve 1970li yıllarda gündeme gelen bu yeni yaklaşım, günümüzde en kapsamlı yaklaşım olarak benimsenmektedir. Sosyal modeli benimseyenler engelliliğin vurdumduymaz ve baskıcı toplumlarda bir sorun olarak görüldüğünü ve bireysel ve tıbbi bir sorun olarak değerlendirilemeyeceğini savunmuşlardır. Bu durum, hekimler arasında da tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bazıları, hekimlerin sağlık ve hastalık konularının karmaşık psikososyal yönü ile ilgili daha duyarlı olmaları gerektiğini savunmuştur. Bazıları da tıbbi alanda iyileştirmeler yapılması yerine ruh sağlığı ya da engellilik gibi sorunların toplumsal yönden ele alınması ve bu gibi konuların hekimliğin uğraşı alanı dışına çıkarılmasını önermiştir. Bazı sosyologlar da fiziksel engelin tıbbi değil, toplumsal bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Yine, Michael Oliver isimli bilim insanı da engelli sosyal modeli formülünde engelliliğin insanlara noksanlık (impairment) temelinde dayatıldığını; bu nedenle de sağlıktan ziyade, bir toplumsal sorun olduğunu belirtmiştir (Hogan, 2019, s. 16-17). İki modeli birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Medikal modelde tanı aşamasında hastaların kişisel deneyimleri fazlaca dikkate alınmaz. Önemli olan nicel verilerdir. Sosyal modelde de kişiden ziyade, kişinin sosyal ortamı değerlendirmeye alınır. Yani sosyal model, bir anlamda, medikal model ile tam olarak çelişmeyip, onun varlığının devamına katkı sunar. İkisi de aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Bu kapsamda, engelliliği kişinin çevreyle arasındaki karmaşık bağlantı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu şekilde, belirli insanlar gerek diğerleriyle iletişim aktivitelerine, gerekse sosyokültürel, ekonomik ve politik faaliyetlere yeterince katılamamaktadır. Diğer bir deyişle, bu tanıma göre engellilik kişiyle toplum arasında

iç içe geçmiş bir formda yaşanmaktadır (D. Marks'tan aktaran Haegele ve Hodge, 2016, s. 203-204). Şen'e göre de "sosyal model yaklaşımı, tıbbi olanaklar ve rehabilitasyon hizmetlerini de içeren daha geniş kapsamlı bir model olarak değerlendirilmektedir" (Erdugan'dan aktaran Şen, 2017, s. 212). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), bir kıyaslama yaparak, yalnızca engele odaklanan ya da engelli tedavi edilmesi gereken kişi olarak gören anlayışı medikal model olarak; toplumla bütünleşmenin önünde duran engellerin toplumsal yapıdan ve engellilere yönelik önyargılardan ve de kişinin kendi engelinden kaynaklandığını kabul eden yaklaşımı da sosyal model olarak tanımlamıştır (Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO], 2015, s. 12).

Aşağıdaki tabloda² engelli medikal modeli ile engelli sosyal modelinin somut bir karşılaştırması yapılmaktadır:

Tablo 1. Medikal Model ve Sosyal Modelin Farkları

MEDİKAL MODEL SORUN ÜZERİNDE ODAKLAŞMAKTADIR	SOSYAL MODEL ÇÖZÜM ÜZERİNDE ODAKLAŞMAKTADIR
- Kavanoz kapaklarını, kapıları açmakta zorlanan veya açamayan eller	- İyi düşünerek dizayn edilmiş kavanoz kapakları, otomatik kapılar
- Uzun süre ayakta kalmakta zorluk çekme	- Kamuya ait yerlerde oturabilecek daha fazla sayıda koltuk
- Binalardaki merdivenleri çıkmakta başarısız olma	- Tüm binalarda rampa ve asansörler
- Yapamayacağını düşündükleri için insanların özürü bireye iş vermemeleri	- İnsanları 'sorun aramak' yerine özürülülerin 'yeteneklerini görmek' yönünde eğitmek

Tabloda görüleceği gibi, medikal model engelli bireyi korunma ve bakım ihtiyacı içerisinde değerlendirirken; sosyal model, engelli bireyi, çevre koşullarından etkilenen birey olarak ele almaktadır. Buna benzer bir yaklaşım da ILO'ya aittir. ILO; insanların engellerine göre değerlendirilmemesi, engeli yerine kişiye odaklanması gerektiğini bildirmektedir. Bu şekilde de doğum kusuru, deformite yerine, engelli doğmuş kişi; cüce yerine, kısa boylu kişi; spastik yerine, kas spazmları olan kişi; çatlak, deli, akıl hastası, kaçık yerine, zihin sağlığı engeli bulunan kişi gibi ifadelerin kullanımını önermiştir (ILO, 2015, s. 24).

² www.southamptoncil.demon.co.uk/membership.htm adresinden aktaran Arıkan, 2002, s.21.

Sosyal modelin ortaya çıkışını sağlayan nedenler arasında engelli haklarının yetersiz olması, var olanlara uyulmaması ve yasaların uygulanmasında karşılaşılan sorunlar sayılabilir. Bu şekilde, gelişmiş Batılı ülkelerde ve ABD’de engelli bireyler örgütlenerek Özürlülük Hakları Hareketini başlatmışlardır (Arıkan, 2002, s. 16). Bu hareket sonrasında engelliler birçok hak elde etmiş; toplum içinde, engellilerin engelsiz bireylerle benzer bir engelsiz yaşam sürdürebilmeleri için gerekli yasaların çıkarılıp uygulanabilir hale gelmesinin koşulları oluşturulmuştur.

Bu toplumsal hareketler, 3 Aralık gününün, 1992 yılında BM tarafından Uluslararası Engelliler Günü olarak ilan edilmesinin yolunu açmıştır. BM İnsan Hakları Komisyonu da 1993 yılında 3 Aralık gününü engellilerin topluma kazandırılması ve insan haklarının tam ve eşit ölçüde sağlanmasının tanınması olarak tanımlamıştır. 3 Aralık artık, Dünya Engelliler Günü olarak kabul edilmektedir.

ENGELLİLER HAKKINDA KANUNUN DÜZENLEMELERİYLE BİRLİKTE SOSYAL MODEL YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

5378 sayılı EHK 7 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla; engelliliğin tanımı yapılmış ve engelliliğin önlenmesi, engellilerin sağlık, eğitim, istihdam (*işlendirme*), rehabilitasyon ve sosyal güvenlik ile ilgili yaşadığı sorunların çözümü ve engellilerin, önündeki engellerin kaldırılarak topluma katılımlarının sağlanması amaçlanmıştır. EHK, sonraki yıllarda çıkarılan bazı kanunlarla engelli hakları yönünden daha kapsamlı hâle getirilmiştir. Tablo 2’de EHK’de yıllar içerisinde yapılan düzenlemelere yer verilmektedir.

Tablo 2. EHK’de Çeşitli Yıllarda Yapılan Düzenlemeler

Değiştiren Kanunun Numarası	5378 sayılı EHK’nin değiştirilen maddeleri	Tarih
6353	Geçici Madde 2 ve 3	12/7/2012
6462	Kanunun Adı, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, Geçici Madde 2, 3, 5	3/5/2013
6518	1, 3, 4, 4/A, 4/B, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, Geçici Madde 3, II. Bölüm Başlığı	19/2/2014
6552	Geçici Madde 3	11/9/2014
6567	Geçici Madde 3	26/11/2014

Bu bölümde, engelli kavramı ve engelli erişilebilirliği konusunda EHK’de sonraki yıllarda yapılan düzenlemeler engelli sosyal modeli kapsamında incelenecektir.

• Engelli Kavramı

Özür, sakatlık ve engel benzer kavramlar gibi durmaktadır. Özür ve sakatlık bir eksikliği, bir kusuru ifade ederken; engel, bir hizmete, bir amaca ulaşmada karşılaşılan güçlük olarak düşünülebilir. Engelli kavramı sosyal açıdan bakıldığında daha net bir kavramdır. Kişinin birtakım hizmetlere ulaşmada yaşadığı sıkıntıları ifade eder. EHK’de sosyal model anlamında yapılan en önemli iyileştirmelerden biri, yeni şeklinde ‘özürlüler’ ifadesi yerine ‘engelli’ ifadesinin kullanıma sokulması olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, 161 kez geçen ‘özürlü’ ifadesi kaldırılmış; ‘engelli’ ifadesi de 126 kez yer almıştır.

Engellilerle ilgili düzenlemelerin, EHK’de yer alan maddeler temel alınarak eski ve yeni şekillerini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

Madde 3: Bu maddede engelli tanımına yer verilmiştir.

Tablo 3. Madde 3’te Yapılan Düzenlemeler

5378 Madde 3	a) Özürlü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiyi ifade eder.
(Değişik: 6518/63 md.)	c) Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi ifade eder.

Bu karşılaştırmada görüleceği üzere, öncesinde engelli tanımı daha çok medikal model kapsamında ifade edilmişken, sonrasında sosyal modele atıf yapılmaktadır.

Madde 1: Bu maddenin önceki ve sonraki şekilleri Tablo 4’te verilmektedir:

Tablo 4. Madde 1’de Yapılan Düzenlemeler

5378 Madde 1	Bu Kanunun amacı; özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmaktır.
-----------------	---

(Değişik: 6518/62 md.) Bu Kanunun amacı; engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır.

Burada, yasaya eklenen “doğuştan sahip oldukları onura” ve “toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması” ifadelerinin engelli haklarını sosyal model ile daha da uyumlu hale getirdiği söylenebilir. Öncesinde, engellerin kaldırılması ifadesi varken; sonrasında, engelliliğin önlenmesine dair düzenlemelerden bahsedilmektedir.

•Erişilebilirlik

Erişilebilirlik kavramı 3. Maddeye eklenen f bendinde tanımlanarak, engellilerin diğer vatandaşların erişebildiği temel hizmetlere engelsiz bir şekilde ulaşmalarının yasayla sağlanmasının önü açılmıştır. Buna göre, “erişilebilirlik: Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını ifade eder” (Değişik: 6518/63 md).

Madde 6: Birbirine benzer içeriklere sahip gibi görünen bu maddenin eski ve yeni ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 5. Madde 6’da Yapılan Düzenlemeler

5378 Madde 6	Özürlü kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması esastır.
Değişik: 6518/68 md.	Engellilerin öncelikle buldukları ortamda bağımsız yaşayabilmeleri için durumlarına uygun olarak gerekli psikososyal destek ve bakım hizmetleri sunulur. Destek ve bakım hizmetlerinin sunumunda kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve manevi ihtiyaçları ailesi de gözetilerek dikkate alınır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta; yeni düzenlemede, engellilerin bağımsız olarak yaşayabilmesinin koşullarının oluşturulmasıdır ve bu çerçevede, engellinin ailesi de kapsanacak şekilde genişletilmiştir. Zaten, engelli sosyal modelindeki amaç; bireye engelinden dolayı yardım edilmesi değil, engelli bireyin kendi başına, özgürce

yaşamını sürdürebilme koşullarının yaratılması ve bunun uygulanabilir hale getirilmesidir.

Madde 7: Öncesinde, 'Ruhsatlandırma' başlığı altında yer alan bu madde bakım hizmetlerinin verilmesine yetkili kurum ve kuruluşları listelerken; yenisinde 'Erişilebilirlik' başlığı altında şu şekilde yazılmıştır:

"Yapılı çevrede engellilerin erişilebilirliğinin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanır. Özel ve kamu toplu taşıma sistemleri ile sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan özel ve kamu toplu taşıma araçlarının engellilerin erişebilirliğine uygun olması zorunludur. Bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler için erişilebilir olması sağlanır" (Değişik: 6518/69 md).

Bu maddede yapılan düzenleme ile ilgili olarak altı çizilebilecek konu; engelliye, bakım hizmetleri yerine, bağımsız yaşayabilecek şekilde, erişebileceği hizmetlerin sunulmasının amaçlanmasıdır.

Geçici Madde 2 şu şekildedir:

"Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürülülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir".

Her ne kadar, yedi yıllık süre, daha sonra sekiz yıla çıkarılmışsa da adı geçen alanların engelli erişebilirliğine uygun hâle getirilmesi, sosyal model yönünden önemli bir kazanımdır.

Geçici Madde 3: Geçici bu maddedeki "büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin özürülülerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır" şeklindeki ifade daha kapsamlı ele alınmıştır:

"Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan araçlarla sağlanan toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde, sürücü koltuğu hariç

dokuz ila on altı oturma yeri olan toplu taşıma araçları, yolcu gemileri ile özel ve kamu şehirler arası toplu taşıma araçları ile turizm taşımacılığı yapılan araçlar 7/7/2018 tarihine kadar engelliler için erişilebilir duruma getirilir” (Değişik: 6518/75 md).

Engelli erişilebilirliğine uygun hâle getirilecek toplu taşıma hizmetleri, bu düzenlemeyle detaylandırılıp genişletilmiştir.

Yukarıdaki örneklerde görüleceği gibi, EHK zaman içerisinde sosyal modele uygun düzenlemelerle daha kapsayıcı hâle getirilmiştir. EHK’deki bu düzenlemelere bağlı olarak, engelli erişilebilirliğin izlenip denetlenmesi de hükme bağlanmıştır. Bu doğrultuda illerde, valilik yönetiminde kurulan komisyonlara, halka açık tüm yapılar, açık alanlar ve toplu taşıma araçlarında izleme ve denetleme yapma yetkisi verilmiştir. Denetlemeler sonunda uygun görülen bu alanlar için valilikler tarafından engelli erişimine uygun olduğuna dair belge verilmektedir (AÇSHB, 2020, s. 65-67). Bu konudaki yasal düzenlemeler EHK dışında sırasıyla, 572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 3194 Sayılı İmar Kanunu, Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği, Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik, Toplu Taşıma Araçları Tip Onay Yönetmeliği (2001/85/AT), 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi, Şehir İçi Toplu Ulaşım Hizmetinde Yer Alan Otobüsler İle İlgili İçişleri Bakanlığı Genelgesi, Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği olarak sayılabilir (Tiyek, Eryiğit ve Baş, 2016, s. 230-232).

ENGELLİLER HAKKINDA KANUNUN GÜNDELİK HAYATTAKİ UYGULAMALARI

EHK’ye engelli erişilebilirliğine ilişkin getirilen düzenlemeler önceki paragrafta adı geçen kararname, kanun, yönetmelik ve genelgelerle uygulanabilir hâle getirilmiştir. AÇSHB, 02 Mart 2017 tarihli genelgesinde erişilebilirlikle ilgili yükümlülükleri yerine getirmeyen kişi ve kuruluşlara ne şekilde para cezası uygulanacağını ve bu cezaların miktarlarını belirtmiştir (AÇSHB, 2017). AÇSHB bünyesindeki ilgili komisyonlarca 2017 yılında 4,797 ve 2018 yılında 7,225 noktada (bina, açık alan, toplu taşıma aracı) erişilebilirlik denetimleri yapılmıştır. 2014 yılında toplam 9 adet erişilebilirlik belgesi verilmişken, 2018 yılında bu sayı 301’e ulaşmıştır (AÇSHB, 2020, s. 66-68).

Erten ve Aktel’e göre, Türkiye’de engelli erişilebilirliği ile ilgili bir mevzuat ya da standart sorunu bulunmamaktadır. Türkiye’nin, ilgili kanun ve yönetmeliklerinde erişilebilirlikle

ilgili çeşitli hükümler bulunmakta; ayrıca, erişilebilirlik konusunda ulusal ve uluslararası standartlara uyulmaktadır (Erten ve Aktel, 2020, s. 908).

Bununla birlikte, yasal düzenlemelerin pratik hayattaki uygulamalarıyla ilgili aksaklıklar, eksiklikler söz konusudur. İlgili yasanın gündelik hayattaki uygulamalarında karşılaşılan sorunları saptamaya yönelik çeşitli araştırmalar yapılmış; aşağıda görüleceği şekilde erişilebilirlikle ilgili birçok sorunun varlığını sürdürdüğü olduğu ortaya çıkmıştır.

Engelli erişilebilirliği konusunda gündemde olan bir yaklaşım; engelsiz kent, erişilebilir kent önerisidir. Karmaşık yapılaşma, trafik ve kalabalık gibi etkenler şehirlerde yaşamayı zorlaştırırken, engelli bireylerin bu ortamlarda sorunsuz bir şekilde dolaşabilmeleri, sunulan hizmetlere ulaşabilmeleri de oldukça zordur. İşte, engelsiz kent; engelli kişinin hayatla, toplumla, yaşadığı ortamla iç içe olabilmesini, bağımsızca yaşayabilmesini hedeflemektedir. Cadde ve sokaklardaki fiziksel, tasarımsal bozukluklar, engelli kullanımına uygun olmayan binalar, sorunlu toplu taşıma sistemi, uyarı ve bilgilendirme amacıyla kullanılan işaret ve levhaların yetersizliği ya da engelli kullanımına uygun olmaması gibi nedenler, erişilebilir şehir yaklaşımının önündeki ana etkenlerdir (Erten ve Aktel, 2020, s. 899-906).

Tüm yasal mevzuat, standartlar, yaptırımlara karşın; kentsel düzenlemelerde engelliler için yeterli özen gösterilmemektedir. Mimarî çözümlerde yetersiz kalınması, toplu ulaşımda uygulanan sistemin uygun olmayışı, erişilebilirlik yaklaşımının önünde engel oluşturmaktadır. Engellilerin iş yaşamında karşılaştıkları en önemli sorunun ulaşım olduğu düşünüldüğünde, fiziksel çevrenin ve ulaşım sistemlerinin uygun şekilde plânlanıp tasarlanması acillik kazanmaktadır. Bu kapsamda; İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde yapılan bir çalışma, mevcut alanların engelli erişilebilirliğine uygunluğu konusunda bir fikir vermektedir. Bu çalışmada, istasyon, peron, durak, yaya yolu ve geçidi, üstgeçit, rampa, merdiven, asansör, bilgilendirme ve yönlendirme işareti ve ulaşım araçlarının durumu erişilebilirlik yönünden değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, toplu ulaşım sistemlerinin erişilebilirlik açısından standartlara uygun, kullanılabilir ve sürdürülebilir olmadığı saptanmıştır (Tiyek ve diğerleri, 2016).

Halka açık alanlardaki kot farkları, yaya geçitlerinde engelli rampası ve asansör varlığı, yolların daha çok, taşıtlar için ayrılmış olması ve kullanılan malzemelerin uygunluğu dış alanlarda engelli erişilebilirliğini etkilemektedir. Birçok çalışmanın, şehir içi

alanlarda gerekli düzenlemeler yapılmadığı için engellilerin sorun yaşadığını ortaya çıkardığını belirten Aygün, Korkut ve Kiper (2018), Tekirdağ'ın Süleymanpaşa ilçesinde yaptıkları çalışmada yaya yolu, rampa, merdiven, açık otopark ve bina girişlerinin engelli erişilebilirliği açısından eksiklikler içerdiğini gözlemlemiştir.

Turistik bir şehir olan Kastamonu'daki çeşitli konaklama tesislerinin engelli bireylere uygunluğunun saptanması için yasa, yönetmelik ve standartlar temelinde yapılan araştırmada otopark, kabul alanı, asansör, merdiven, koridor, yiyecek ve eğlence alanlarının engelli kullanımı için uygun olmadığı sonucuna varılmıştır (Aydoğdu, Pamukçu ve Yaşarsoy, 2015).

Yine, Avrupa Kentsel Şartı bağlamında Yozgat ilinde yapılan bir çalışmada, engelli erişimi konusundaki düzenlemelerin yetersiz olduğu saptanmıştır. Bartın ilinde fiziksel engelli erişilebilirliğine yönelik önerilerin pratik hayata geçirilemediği ve İzmir'de engellilerin belli çevrelere ulaşmaları ve buraları kullanabilmeleri ile ilgili sorunlar yaşandığı ortaya çıkmış; erişilebilirliği sağlamaya yönelik yapılan çalışmaların uzun dönemli olmayıp günü kurtarmayı amaçladığı belirtilmiştir (Erten ve Aktel, 2020, s. 908).

Görme engelli erişilebilirliği konusunda farklı illerde yürütülen bir çalışma da önemli ipuçları vermektedir. Çalışmada toplu taşıma araçları, park ve bahçeler, ortak kullanılan alanlar, resmi daire ve hastanelerde yaşanan sorunlar, görüşme yöntemiyle araştırılmıştır. Toplu ulaşımda en çok, sesli uyarı sistemlerinin bulunmamasından şikâyet edilmiş; yine, yürüme alanlarında sarı çizgi, rampa ve tümsekler ile ilgili yaşanan zorluklar dile getirilmiştir. Resmî dairelerde bulunan ATMlerin sesli yönlendirme yapmaması, hastanelerin fiziksel olanaklarının yetersizliği de diğer sorunlar arasında sayılabilir (Kozan, Bozgeyikli ve Kesici, 2018).

Son olarak; merkezi ve yerel yönetimlerin engelli politikalarının ve uygulamalarının engelliler için nasıl bir katkı yaptığının saptanması amacıyla Engelli Dostu İller listesi oluşturulmuştur. Sıralamada illerde engellilere sunulan sağlık, ekonomi, eğitim ve yaşam kalitesi temel alınmıştır. Yapılan değerlendirmede, engelli oranının daha fazla olduğu illerde sunulan hizmetlerin daha yetersiz olduğu; yani, engelli nüfus oranı ile engelli dostluğu seviyesinin ters orantılı olduğu görülmüştür. Bölge olarak da engelli yoğunluğu en az olan Marmara Bölgesi'nin engelli dostu sıralamasında birinci, Doğu

ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin son sırada yer aldığı ortaya çıkmıştır (Eliöz, Demir ve Akbuğa, 2017).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya engelli nüfusun artışıyla birlikte, engelli farkındalığını da artırmaktadır. Çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar ve devletler; engelli insanların mücadeleleri ve engelli sosyal modelinin kazandırdıkları doğrultusunda, engelli vatandaşlarının diğer vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olması ve bağımsız yaşayabilmeleri için gerekli düzenlemeleri hayata geçirmektedir (Ministry of Gender, Labour and Social Development, 2003; United Nations General Assembly, 2006; Human Resources and Skills Development Canada, 2013; United States Department of State, 2019).

Erişebilirlik kavramı da engelli hakları konusunda öne çıkan önemli kavramlardan birisidir. Engelli erişebilirliğine ilişkin olarak 1992 yılında Avrupa Konseyi bünyesinde kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı ile şehirlerin engellilerin de yararlanabileceği şekilde düzenlenmesi, toplu taşıma hizmetlerinden engellilerin de yararlanması, engellinin korunması değil, toplumla bütünleşebilmesinin sağlanması gibi ilkeler uygulamaya konmuştur (Burcu ve Kolat'tan aktaran Tiyek ve diğerleri, 2016, s. 254, 255). Aynı şekilde, BM'nin engelli hakları ile ilgili bildiğinde de erişilebilirlikle ilgili olarak, engellilerin bir başkasının yardımına ihtiyacı olmadan yaşayabilmesi ve hayatın her alanına tam olarak dâhil olabilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda da üye devletlerden engellilerin, diğerleri gibi fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve haberleşmeye ve gerek şehirde, gerekse kırsal alanda vatandaşlara sağlanan hizmetlere erişiminin sağlanması amacıyla gerekli önlemlerin alınması istenmektedir. Bunların nasıl sağlanabileceği de detaylı olarak listelenmektedir (United Nations General Assembly, 2007, s. 8-9).

Bu çalışmada 2005 yılında yürürlüğe giren Engelliler Hakkında Kanun ve sonrasında yapılan yasal düzenlemelerin sosyal model kapsamında engellilere ne tür haklar getirdiği ve bu hakların engelli yaşamına ne tür somut katkılar sunduğu araştırılmıştır. Kanunun engelli erişilebilirliği ile ilgili maddeleri engelli sosyal modeli ile uyumlu ve kanunda belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda uygulanacak yaptırımlar yeterli düzeyde bulunmuşken; bunların hayata geçirilmesinde çeşitli aksaklıklar olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle; 2005 yılından bu yana geçen

yaklaşık 15 yılda engellilerin erişilebilirlik sorunu tam anlamıyla çözülebilmiş değildir. Gerek ülke, gerek bölge, gerekse de il bazında, erişilebilirlik hükümlerinin uygulanmasına yönelik daha somut adımlar atılması gerektiği ortadadır. Bu durumun aşılması ve sosyal model doğrultusunda engelli erişebilirliğine yönelik düzenlemelerin daha yapıcı hâle getirilmesi anlamında bazı öneriler şu şekilde sunulabilir:

Fiziksel engellilerin açık alan, toplu taşıma ve bina içlerine erişimlerinde karşılaştıkları sorunlar engelsiz çevre oluşturma anlamında, yerel yönetimlere büyük iş düştüğünü göstermektedir. Yine de engelsiz şehirler oluşturma önkoşullarından biri, disiplinler arası işbirliğidir. Yerel yönetimler ile mimar, tasarımcı, sosyolog, ekonomist gibi ilgili meslek grupları arasında var olan bilgi ve iletişim eksikliği (Afacan, 2015, s. 24) kentlerde engelli erişilebilirliğinin hayata geçirilmesini güçleştirmektedir. Özellikle yerel yönetimler engellilerin önünde duran her türlü fiziksel, toplumsal, ekonomik, siyasi olumsuzluk karşısında gerekli plânlama, tasarım ve denetleme faaliyetlerini hayata geçirmelidir. Elbette ki, fiziksel, zihinsel, görme, işitme gibi farklı her engelli grubunun ihtiyaçları da farklı olacağından; engelsiz kent yaklaşımında, yönetimlerin plânlamaları da bu doğrultuda olmalıdır. Yerel yönetimlerin hükümet, akademisyenler, engelli kuruluşları, STKlar ve uluslararası kurumlarla da işbirliği yapması gerekir (Erten ve Aktel, 2020, s. 907).

Engelli nüfus sadece şehirlerde yaşamamaktadır. Devlet hizmetlerinin görece daha az olduğu kırsal kesimlerdeki sorunların da yerinde incelenmesi, bu bölgelerdeki engelli durumu ile ilgili somut verilerin elde edilmesine ve erişilebilirlik konusunda çözüme yönelik adımların atılmasına katkı sağlayacaktır.

Okulöncesinden, yükseköğretim dâhil tüm eğitim kademelerinde engelli farkındalığını artıracak uygulamaların yine, yasalarla düzenlenmesi ve pratik hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Engelsiz toplumun engelliler konusunda bilinçlendirilmesi sosyal devletin görevleri arasında olmalıdır. Son dönemlerde birçok televizyon kanalı da giderek daha yaygın şekilde, özellikle haber saatlerinde işaret dili tercümanlarına görev vermektedir. Buna ek olarak, örneğin, Türk İşaret Dilinin tüm okul müfredatlarına girmesi büyük önem taşımaktadır. Devletin ve yerel yönetimlerin görsel ve işitsel medyayı daha verimli kullanmasının ve bu şekilde engelli farkındalık programlarının yaygınlaştırılmasının yararı tartışılmasa gerektir. Sadece 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ya da 2 Nisan Dünya Otizm Farkındalık Günü gibi günlere sığdırılan kamu spotlarının tüm yıl boyunca yayında olmasının büyük önemi vardır.

Bu çalışmada, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun çerçevesinde ve belli maddeler incelenerek, ağırlıklı olarak fiziksel ve görme engelli bireylerin erişilebilirlik hakkı engelli sosyal modeli kapsamında irdelenmiştir. Engellilerin sağlık, eğitim, işlendirme ve sosyal güvenlik gibi diğer haklarına da yönelik olarak ve diğer engel gruplarını da kapsayacak şekilde farklı alanlarda ve detaylı başka çalışmaların yapılması; daha kapsamlı engelli farkındalığı oluşturulmasında ve engelli bireylerin toplum içinde daha bağımsız, daha özgür yaşayabilmeleri koşullarının hayata geçirilmesinde çok değerli katkılar sunacaktır.

KAYNAKLAR

- 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2005, 07 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 25868). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>
- 6353 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012, 12 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 28351). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712-11.htm>
- 6462 sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2013, 03 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 28636). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>
- 6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2014, 19 Şubat). Resmî Gazete (Sayı: 28918). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219-1.htm>
- 6552 sayılı İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun. (2014, 11 Eylül). Resmî Gazete (Sayı: 29116 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911M1-1.htm>
- 6567 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2014, 26 Kasım). Resmî Gazete (Sayı: 29187). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141126-1.htm>

- AÇSHB - Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2017). 02 Mart 2017 tarih ve 96413503-010.06.01-E.24292 sayılı genelge. 03 Ekim 2020 tarihinde <https://ailevecalisma.gov.tr/media/6169/5378-sayili.pdf> adresinden alınmıştır.
- AÇSHB - Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. 04 Kasım 2020 tarihinde <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf> adresinden alınmıştır.
- Afacan, Y. (2015). Yaşanabilir kentsel mekânlar için erişilebilirliğin önemi: Çukurambar kentsel dönüşüm örneği. Halime Demirkan (Ed.), *Mekânlarda Erişilebilirlik, Kullanılabilirlik ve Yaşanabilirlik içinde* (s. 20-26). Ankara: TBMMO Mimarlar Odası.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özür lülüğe Yaklaşım. *Ufkun Ötesi*, 2 (1), 11-25.
- Australian Bureau of Statistics (2016). Disability, Ageing and Carers, Australia: Summary of Findings, 2015. 02 Kasım 2020 tarihinde <https://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/4430.0main+features202015> adresinden alınmıştır.
- Australian Bureau of Statistics (2019). Disability, Ageing and Carers, Australia: Summary of Findings. 02 Kasım 2020 tarihinde <https://www.abs.gov.au/statistics/health/disability/disability-ageing-and-carers-australia-summary-findings/latest-release> adresinden alınmıştır.
- Aydoğdu, A., Pamukçu, H. ve Yaşarsoy, E. (2015). Konaklama işletmelerinin engelli bireylere uygunluğu: Kastamonu örneği. Kerem Yıldırım Şimşek, Özkan Tütüncü (Ed.), *III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı içinde* (s. 358-368). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aygün, E., Korkut, A. ve Kiper, T. (2018). Engelli bireyler için kentsel dış mekânlara erişilebilirliğin incelenmesi: Tekirdağ örneği. *Artium*, 2018 (2), 20-32.
- Cavkaytar, A. (2017). Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim içinde* (s. 1-31). 15. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Department for Work and Pensions (2020). Family Resources Survey 2018/19. S. 1-14). 31 Ekim 2020 tarihinde <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/atta>

- chment_data/file/874507/family-resources-survey-2018-19.pdf adresinden alınmıştır.
- DİE - Devlet İstatistik Enstitüsü (2009). *2002 Türkiye özürülüler araştırması* (2. Baskı). Ankara: DİE.
- Eliöz, M., Demir, A. Z. ve Akbuğa, E. (2017). Engelli dostu iller sıralaması çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5 (50), 348-365.
- Ergüden, D. A. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erten, Ş. ve Aktel, M. (2020). Engellilerin erişebilirlik hakkı: Engelsiz kent yaklaşımı çerçevesinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner*, 11 (28), 898-912. DOI: 10.21076/vizyoner.691690
- Haeghele, J. A. ve Hodge, S. (2016). Disability discourse: overview and critiques of the medical and social models. *Quest*, 68 (2), 193-206. DOI: 10.1080/00336297.2016.1143849.
- Hogan, A. J. (2019). Social and medical models of disability and mental health: evolution and renewal. *CMAJ*, 7 (191), E16-8. doi: 10.1503/cmaj.181008.
- Human Resources and Skills Development Canada (2013). *Federal Disability Reference Guide*. Kanada. 01 Kasım 2020 tarihinde https://www.canada.ca/content/dam/esdc-edsc/migration/documents/eng/disability/arc/reference_guide.pdf adresinden alınmıştır.
- ILO - Uluslararası Çalışma Örgütü (2015). *Reporting on Disability*. İsviçre. 03 Kasım 2020 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_127002.pdf adresinden alınmıştır.
- Kağnıcı, G. (2018). Insights from Sumerian mythology: The myth of Enki and Ninmah and the history of disability. *Tarih İncelemeleri*, XXXIII (2), 429-450.
- Koca, C. (2010). *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*. Dünya Engelliler Vakfı: İstanbul.
- Kozan, H. İ. Ö., Bozgeyikli, H. ve Kesici, Ş. (2018). Engelsiz kent: Görme engelli bireylerin kentlerde yaşadıkları problemler. *Kent Araştırmaları*, 9 (23), 216-235.
- Mahran, H. ve Kamal, S. M. (2016). Physical disability in old kingdom tomb scenes. *Athens Journal of History*, 2 (3): 169-191. doi=10.30958/ajhis.2-3-2.

Ministry of Gender, Labour and Social Development (2003). National Council for Disability Act, 2003, s. 1-24. 03 Kasım 2020 tarihinde https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=76592&p_lang=en adresinden alınmıştır.

Statistics Canada (2018). *A demographic, employment and income profile of Canadians with disabilities aged 15 years and over, 2017*. Kanada. 01 Kasım 2020 tarihinde <https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/89-654-x/89-654-x2018002-eng.pdf?st=EMn0f3Lg> adresinden alınmıştır.

Şen, M. (2017). Çalışma yaşamında engelliler. Salih Dursun, Serpil Aytaç (Ed.), *Çalışma Yaşamında Özel Gruplar İçinde* (s. 211-276). Bursa: Ekin.

The National Archives (2010). Equality Act 2010. İngiltere. 01 Kasım 2020 tarihinde https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/pdfs/ukpga_20100015_en.pdf adresinden alınmıştır.

Tiyek, R., Eryiğit, B. H. ve Baş, E. (2016). Engellilerin erişilebilirlik sorunu ve TSE standartları çerçevesinde bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 12.

United Nations General Assembly (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. 29 Ekim 2020 tarihinde <https://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexte.htm#convtext> adresinden alınmıştır.

United Nations General Assembly (2007). *Resolution Adopted by the General Assembly on 13 December 2006*. 29 Ekim 2020 tarihinde https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf adresinden alınmıştır.

United States Census Bureau (2019). *Disability Characteristics*. 31 Ekim 2020 tarihinde <https://data.census.gov/cedsci/table?q=disability&tid=ACSSST1Y2019.S1810&hidePreview=false> adresinden alınmıştır.

United States Department of State (2019). *2019 Country Reports on Human Rights Practices: Central African Republic*. 31 Ekim 2020 tarihinde <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/central-african-republic/> adresinden alınmıştır.

Cemal Serdar Pakkan

WHO - Dünya Sağlık Örgütü (2011). *World Report on Disability*. Malta. 29 Ağustos 2020 tarihinde https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf adresinden alınmıştır.

Özgün Makale (Nicel Araştırma)

Unique Article (Quantitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 04.12.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 06.04.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Apaydın, R. & Barış, İ. (2021). Toplumda engelli bireylere yönelik tutumun sağlık çalışanları bağlamında değerlendirilmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 22-39.

TOPLUMDA ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMUN SAĞLIK ÇALIŞANLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Rukiye Apaydın²

İsmail Barış³

ÖZET

Sağlık kuruluşları, engelli bireylerin en sık başvurduğu ve ihtiyaç duyduğu kurumların başında gelmektedir. Bu nedenle, öncelikli olarak sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumlarının ve farkındalıklarının belirlenmesi için bir araştırma yapılması önem arz etmektedir. Sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumlarını incelemek ve değerlendirmek üzere yapılan bu çalışmanın evreni olarak belirlenen, İstanbul Üniversitesine bağlı İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde görevli 3000 sağlık çalışanı arasından basit tesadüfi yöntem kullanılarak seçilen 214 gönüllü katılımcı üzerinde araştırma yapılmıştır. Verilerin toplanması süreci, sınırlı zaman ve kurum izinlerinin uzun bir sürece yayılması nedenleriyle Ekim 2019-Ocak 2020 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından sağlık çalışanlarının demografik bilgileri ile engelli bireylere yönelik bazı düşünce ve fikirlerini ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Kaner, (2009) ve

¹ Bu makale Rukiye APAYDIN'ın Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

² İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Sağlık Uyg. Ve Araş. Merkezi, e-posta: apaydinrukiye9@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5343-860X

³ Doç. Dr. , Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, e-posta: ismail.baris@uskudar.edu.tr

arkadaşları tarafından engelli bireylere yönelik tutumları ortaya çıkarmak üzere hazırlanan toplam 43 maddeden oluşan Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcı sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik genel tutumlarının olumlu yönde olduğu görülmüştür. Ancak, sağlık çalışanlarının engellilerin, “çalışma hayatına katılımına” ve “aile yaşamlarına” yönelik tutumlarında kararsız kaldıkları saptanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların çoğunluğu engelli bireylerle iletişim kurmakta zorlanmadığını belirtmiş(%69,6), ancak, yine katılımcı sağlık çalışanlarının çoğunun engellilere yönelik olarak herhangi bir eğitime katılmadıkları saptanmıştır(%73,4). Araştırmada elde edilen sonuçların analizi sonrası, sağlık çalışanlarının ve geleceğin sağlıkçıları olan üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik farkındalık ve bilgi düzeylerinin artırılması yönünde eğitimlerin sıklıkla düzenlenmesi önerisi öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Birey, Engelliye Yönelik Tutum, Sağlık Çalışanı, Sağlık Kuruluşları.

ASSESSMENT OF ATTITUDES TOWARD DISABLED INDIVIDUALS IN THE SOCIETY IN THE CONTEXT OF HEALTHCARE EMPLOYEES

ABSTRACT

Health institutions are the primary institutions that disabled individuals appeal to and mostly need. Therefore, this research emerged with an aim to determine the attitudes and awareness of health professionals towards people with disabilities. For this reason, 214 volunteers among the health professionals of the Medical Faculty of Istanbul University were determined as the target population of this study which was conducted to examine and evaluate the attitudes of health professionals towards disabled individuals. The data collection process took place between October 2019 and January 2020, due to the limited time and the extended period of institutional permissions. As a data collection tool, Personal Information Form prepared by the researcher to reveal the demographic information of participant and some opinions and their views about disabled individuals and the Attitude Scale for Disabled Persons with 43 items prepared by Kaner (2009) et al. According to the results, the general attitudes of the participants towards disabled people were positive. However, it was determined that health professionals were undecided in their attitudes towards "participation in working life" and "family life" of the disabled people. According to the results, the

majority of the participants stated that they did not have difficulty in communicating with disabled individuals (%69,6), however, it was also determined that most of the participating health professionals did not participate in any training course related to the disabled people (%73,4). Following the analysis of the results obtained in the study, the suggestion that healthcare workers and university students, who are the healthcare professionals of the future, should frequently organize trainings in order to increase their awareness and knowledge of persons with disabilities came to the fore.

Keywords: Disabled individuals, Attitude towards disabled individuals, Health professionals, Health Institutions.

GİRİŞ

Engellilik, kişinin görme, duyma, konuşma ve yürüme gibi bedensel veya zihinsel yetkinliklerini doğum öncesi, doğum anı veya doğum sonrası dönemlerde yitirmesi sonucunda ortaya çıkan ve kişiyi sosyal ve psikolojik olarak olumsuz yönde etkileyen durum olarak tanımlanabilir. Engellilik, kişinin kendini sosyal yaşamından dışlanmış ve soyutlanmış hissetmesine veya yaşamında sınırlılıklar yaşamasına neden olan bir durumdur. Engellilik hakkında, tıbbi değerlendirmenin yanı sıra sosyal ve toplumsal boyutları da ele alınarak bu kapsamda bir değerlendirme ve tanımlamaya ihtiyaç vardır. Türkiye’de engelli nüfusa ilişkin sosyal model geliştirmenin önemine gecikmeli olarak varılmakla birlikte en önemli eksikliğin ülkemizde engelli nüfusa yönelik yapılmış araştırmaların yetersizliği olduğu söylenebilir (Burcu, 2007. akt. Kılıç, 2018:14). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 2011 yılında tüm dünyada kapsamlı bir engellilik araştırması yapılmış ve erişkin engellilik oranı tüm dünyada %15,6 iken, bu oran gelişmekte olan ülkeler ayrıca değerlendirildiğinde %18,0 olarak saptanmıştır (Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti, 2011:2). Engellikten etkilenen birey sayısının bu kadar yüksek olmasına rağmen engelliler, bazı toplumlar tarafından dışlanabilmektedir. Bu problemin temelinde, engelli kişilere yönelik oluşan veya oluşturulan olumsuz tutumlar yatmaktadır.

Tutum, belirli bir nesne, düşünce ya da kişiye karşı bilişsel ve duygusal öğeleri bulunan ve davranışsal bir eğilim içeren oldukça kalıcı bir sistemdir. Tutum insanlarda olan ve bireyin psikolojik nesne ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını sistemli bir model oluşturan eğilim olarak da ifade edilebilir. Tutum doğrudan gözlemlenen bir davranış olarak tanımlanamaz. Davranışı yapabilmek için süreci hazırlayan bir eğilim olarak da

belirtilebilir. Davranışın gözle görülmesi sonucunda tutumun var olduğu belirtilir. Sonradan kazanılan kişilik özelliği olarak da tutum ortaya çıkabilir. Yalnız öğrenildiği haliyle kalmaz süreç içinde değişir ve gelişirler. Tutumların üç ögesi vardır. Bunlar duyuşsal öge, bilişsel öge ve davranışsal öge olarak bilinmektedir. Duyuşsal öge, herhangi bir tutum nesnesini sevmeyi veya sevmemeyi belirtir. Bilişsel öge, tutum nesnesi ile olumlu, olumsuz veya yansız bilgiye sahiptir. Davranışsal, tutum nesnesi ile ilgili gözlenen süreci içerir. Tutum içinde birleştirdiği birden fazla ögeyi kendi içinde tutarlılık göstererek bireyi bu davranışa hazırlamasıdır (Kılıç, 2018: 18).

Engellilik, her insanın yaşamında karşı karşıya kalabileceği bir durum olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, her insanın engellilik konusunda bilgi ve fikrinin olmasının önemi karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde engelli bireylere yönelik politikaların yalnızca devlet kurumları tarafından değil, engellilik konusunda bilinçlenen toplumlar tarafından da uygulanmasının desteklendiği söylenebilir. “2006 yılında benimsenen Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin (CRPD) amacı, “tüm engelli insanların temel özgürlüklerden ve bütün insan haklarından tam ve eşit bir şekilde faydalanmasını teşvik etmek, sağlamak, korumak ve insan olmaktan ileri gelen haysiyetlerine yönelik saygıyı arttırmaktır”. Bu, dünya çapında engelliliğe yönelik anlayışta ve verilen tepkilerde büyük bir değişimi ifade etmektedir” (Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti, 2011:1).

Son yıllarda, ülkemizde gerek devlet politikası gerekse toplumsal ve sosyal faaliyetlerle desteklenen, engelli bireylere yönelik toplumsal farkındalığın artırılmasına dönük pek çok çalışma hayata geçirilmiştir. Ancak, halen engellilerin toplumla bütünleşmesinin önüne geçen çeşitli problemler vardır. Bu problemlerin başında, engelli olmayan bireylerin engelli bireylere yönelik önyargılı veya olumsuz tutumları gelmektedir. Bu yöndeki tutumlar, engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kalmasına ve toplum dışına itilmesine neden olabilmektedir.

Sağlık kuruluşları, engelli bireylerin en sık başvurduğu ve ihtiyaç duyduğu kurumların başında gelmektedir. Bu nedenle, sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumlarının ve farkındalıklarının belirlenmesi için bir araştırma yapılması önemlidir. Bu araştırmanın genel amacı, sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumları üzerinde, sosyo-demografik özellikler ve mesleki farklılıkların etkisinin incelenmesi ve tutumlar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır.

Sağlık çalışanlarının bakışı ile engelli birey, engelli bireyin bakış açısı ile sağlık çalışanları arasında yapılan araştırmalara göre engelli bireylerin sağlık hizmetlerindeki memnuniyetlerinin olumsuz yönde olduğu görülmektedir. French'nin (1993) yaptığı araştırmaya göre sağlık hizmetlerinin uygulanmasında “*insancıl olmadığını*” ve “*istismar edici*” olduğunu belirtmiştir. Sağlık alanında hizmet veren kurum veya sağlık çalışanlarının yapmış olduğu her hizmet engelli birey ve ailesini diğer bireylere göre daha fazla etkilemektedir. Engellilik sağlık hizmeti alımının sıklığı ile ilişkilidir. Sağlık alanında engelli bireylerin bu hizmetlere ulaşımı açısından birçok düzenlemenin olduğu görülmektedir. Bu düzenlemelerin engelli bireylerin yaşadığı sağlık sorunlarının fazla olmasıyla ilişkisi çerçevesinde daha fazla geliştirilebileceği de belirtilmiştir (Özata ve ark. 2017: 412). Sağlık alanında öncelikli muayene hakkı, sosyal ve ekonomik alanda (evde bakım hizmeti vb.) haklar, hastanede otopark hakkı ve engelli bireyin engeline göre hizmet sağlanma hakkı (görme engelli birey için işitsel, duyma engelli birey için görsel hizmetlerin olması) vb. düzenlemelerin sağlandığı görülmektedir.

Toplumun engelli bireye karşı bakış açısının düzeltilmesi sağlık çalışanlarının tutum ve davranışlarıyla ilintili olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanları da davranışıyla toplumsallaşmaya destek olmalıdır. Sağlık alanında çalışan bireyler çevresindeki insanlara engelli birey hakkında bilgiler vererek onların yaşamlarına destek sağlayabilir. Sağlık çalışanları bu süreçte çevresindeki insanlara engelli bireylerinde yaşama hakkı olduğunu, küçük görülmemesi gerektiğini ve dışlanmanın yanlış olabileceğini de anlatmalıdır. Bu şekilde engel gruplarıyla çalışanların ve sağlık çalışanlarının toplumda engelli bireylere karşı bilinçlendirme, farkındalık yaratma ve anlayış oluşturmada etkisini yaratmasıyla toplumsal süreçte engelli bireylere desteklenmesi açısından önemli zemin olmuş olacaktır(Medikal Akademi, Erişim tarihi: 20.12.2019) .

Araştırmadan ortaya çıkan sonuçların, engelli bireylerin sağlık kuruluşları ve sağlık çalışanları açısından nasıl ve ne şekilde değerlendirilmesi gerektiği konusunda ve engelli bireylerin bu kuruluşlarda karşılaştığı sorunların çözüme kavuşturulmasında yol gösterici olması beklenmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde araştırmanın, sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik eğitim hakkı, kişilerarası iletişim, çalışma ortamı, yetkinlik-bağımsız yaşam vs. konular yönünden tutumlarının incelenmesi ve bu tutumların sosyo-demografik ve mesleki farklar gibi değişkenler üzerinden değerlendirilmesine olanak tanınması hedeflenmiştir. Yapılan bu çalışma, engelli

bireylerin yaşamlarının büyük bölümünde etkili olduğu düşünülen sağlık çalışanlarının, engellilere karşı tutumlarının olumlu yönde geliştirilmesi ve bu konuda daha önce yapılan çalışmalar da değerlendirilerek, yenilikçi önerilerin sunulabilmesi açısından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada model olarak, nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada, “kesitsel tarama” ve “ilişkisel tarama” araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın evreni, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezinde görevli 3000 sağlık çalışanı olarak belirlenmiştir. İlgili merkezde görevli olup, “basit tesadüfi” yöntem kullanılarak ulaşılan ve yapılan anketlere gönüllü olarak katılım sağlayan 214 sağlık çalışanı ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın genel problem ve amacı dikkate alınarak, araştırmacı tarafından şu hipotezler geliştirilmiştir.

Hipotez 1: Sağlık Çalışanlarının Demografik özelliklerine göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

Hipotez 2: Sağlık Çalışanlarının mesleki ünvanına göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

Hipotez 3: Sağlık Çalışanlarının yakın çevresinde engelli birey olup olmama durumlarına göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

Hipotez 4: Sağlık Çalışanlarının engelli bireylerin eğitim, çalışma ve aile yaşamına yönelik tutumları arasında ilişki vardır.

Hipotez 5: Sağlık Çalışanlarının engellilerin sahip olduğu haklar hakkında bilgisinin olup olmaması durumlarına göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

Araştırmada, sağlık çalışanlarının Demografik bilgileri ve engelli bireylere yönelik bazı bilgilerinin ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Sema Kaner ile arkadaşları tarafından, 2008 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresince yapılan “Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor” isimli araştırma için geliştirilen ve 43 maddeden oluşan Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeği (ÖYTÖ) kullanılmıştır. Eğitim Ortamı, Kişilerarası İlişkiler, Çalışma Yaşamı, Aile Yaşamı, Kişisel Özellikler ve Yetkinlik-Bağımsız Yaşam ölçeğin 6 alt başlığıdır. Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeği, beş dereceli likert türü bir ölçektir. Katılımcılar, ölçekteki her bir maddede yer alan ifadeye ne derece

katıldıklarını veya katılmadıklarını belirtmek için, “tamamen katılıyorum” (5), “katılıyorum” (4), “kararsızım” (3), “katılmıyorum” (2) “kesinlikle katılmıyorum” (1) seçeneklerinden birini işaretleyerek cevap vermektedirler. Ölçekteki olumsuz maddeler ters çevrilerek puanlanmaktadır. ÖYTÖ’den yüksek puan almak, özürülere yönelik olumlu tutumları ifade etmektedir. Ölçeğin maddeleri, tutumun duygu, davranış, düşünce ve inanç boyutunu içermeye yöneliktir. Özürülere Yönelik Tutum Ölçeğinin (ÖYTÖ) güvenilirliğini belirlemek amacıyla, pilot uygulamada elde edilen veriler kullanılarak Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve ayrıca madde analizi yapılmıştır(Kaner ve ark., 2009).

Verilerin toplanması süreci, sınırlı zaman ve kurum izinlerinin uzun bir sürece yayılması nedenleriyle Ekim 2019-Ocak 2020 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. İstanbul Tıp Fakültesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi genelinde, anket ve ölçeği yanıtlamak için gönüllü olan katılımcılar ile yüz yüze görüşme yapılmış ve çalışanların kısıtlı olan katılım sürelerine de riayet edilerek, anket ve ölçek sorularına yanıt vermelerine eşlik edilmiştir.

Uygulanan anket ve ölçeğe verilen yanıtlar aracılığıyla elde edilen veriler, istatistiksel çözümlenmeler aracılığıyla incelenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, bilgisayar ortamında SPSS programı kullanılarak düz ve çapraz tablolar çıkarılarak frekans dağılımı ve yüzdeler şeklinde ifade edilmiştir. Veriler araştırma amaçları esas alınarak analiz edilmiş özdeş yorumlarla desteklenmiştir. Araştırmada başta belirtilen amaca uygun olarak geliştirilen hipotezleri test etmek üzere Ki Kare, Bağımsız Örneklem T-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Pearson Korelasyon Analiz yöntemleri kullanılmıştır. Belirlenen hipotezlerin test edilemediği durumlarda ise; frekans tabloları, karşılaştırmalı tablolar, aritmetik ortalama tabloları gibi betimleyici istatistik yöntemleri kullanılmıştır.

BULGULAR

• Katılımcıların Demografik Bilgilerine Yönelik Bulgular

Çalışmaya, katılım sağlayan sağlık çalışanı sayısı toplam, 214 ve bu katılımcıların yaş ortalaması, $38,81 \pm 8,84$ olarak saptanmıştır.

Buna göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının genç yaşın üzerinde bir ortalama yaşa sahip oldukları saptanmıştır.

Katılımcıların, 135 (%63,1)’i kadın ve 79 (%36,9)’u erkek, medeni durumlarına göre dağılımı ise, 123 (%57,5) sağlık çalışanı evli ve 91 (%42,5) bekâr şeklindedir. Sağlık

çalışanlarının eğitim durumuna bakıldığında, çoğunluğun lisansüstü eğitim mezunu olduğu görülmüştür(n:101-%47,2).

Araştırmaya; Doktor, Hemşire, Ebe, Fizyoterapist, Diyetisyen, Psikolog, Sosyal Çalışmacı, Tıbbi Sekreter ve Hasta Bakıcı olmak üzere toplam 9 (dokuz) sağlık meslek ünvanı dâhil edilmiş ve buna göre, 64 (%29,9) sağlık çalışanının doktor, 54 (%25,2) sağlık çalışanının hemşire, 14 (%6,5) sağlık çalışanının ebe, 13 (%6,1) sağlık çalışanının fizyoterapist, 6 (%2,8) sağlık çalışanının diyetisyen, 12 (%5,6) sağlık çalışanının psikolog, 7 (%3,3) sağlık çalışanının sosyal çalışmacı, 28 (%13,1) sağlık çalışanının tıbbi sekreter ve 16 (%7,5) sağlık çalışanının ise hasta bakıcı mesleki ünvanına sahip olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanları arasında her 3 kişiden birinin doktor, her 4 kişiden birinin hemşire olduğu söylenebilir. Katılım sağlayan sağlık çalışanlarının çoğunun 10 yıldan uzun zamandır mesleklerinde aktif olduğu söylenebilir.

• **Katılımcıların Engelli Bireylere Yönelik Bilgi Düzeylerine Göre Frekans Dağılımları**

Tablo 1: Katılımcıların engelli bireylerle çalışmaya yönelik herhangi bir ders, seminer ya da eğitim alma durumuna göre frekans dağılımı

Daha Önce Eğitim Alma Durumu	Sayı (N)	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	57	26,6	26,6
Hayır	157	73,4	100,0
Toplam	214	100,0	

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının daha önce engelli bireylerle çalışmaya yönelik eğitim alıp almadığına göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre sağlık çalışanlarının 57 (%26,6)’si daha önce engellilerle çalışmaya yönelik eğitim alırken, 157 (%73,4)’si ise daha önce engellilerle çalışmaya yönelik eğitim almamıştır. Bu durumda İstanbul Tıp Fakültesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezinde görevli sağlık çalışanları arasından yaklaşık her 4 kişiden üçünün daha önce engelli bireylerle çalışmaya yönelik eğitim almadığı söylenebilir.

Tablo 2: Katılımcıların çalıştığı kurumda engelli bireylere yönelik eğitim olduğunda katılma durumuna göre frekans dağılımı

Eğitim Olursa Katılma Durumu	Sayı (N)	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	172	80,4	80,4
Hayır	42	19,6	100,0
Toplam	214	100,0	

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının çalıştığı kurumda engelli bireylere yönelik eğitim verildiğinde katılma ya da katılmama durumuna göre frekans, yüzde dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Buna göre sağlık çalışanlarının 172 (%80,4)’sinde çalıştığı kurumda engelli bireyleri tanımaya ve onları idare edebilme gibi verilecek eğitime katılma isteği bulunurken, 42 (%19,6) katılma isteği bulunmamaktadır. Bu durumda araştırmaya katılan her 10 sağlık çalışanında sekizinin verilecek engelli bireylere yönelik eğitime katılma isteğinin olumlu olduğu görülmüştür.

- **Katılımcıların Özürülere Yönelik Tutum Ölçeğine Ait Bulguları**

Tablo 3: Özürülere Yönelik Tutum Ölçeği alt boyutlarının tanımlayıcı istatistikleri

Özürülere Yönelik Tutum Ölçeği	Eğitim	Kişiler Arası İlişki	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellik	Yetkinlik ve bağımsız yaşam
Ortalama	4,04	2,03	3,34	3,28	4,20	2,24
SS	0,72	0,57	0,33	0,97	0,49	0,68

Katılımcıların engelli bireylerin, “eğitim ortamı”, “kişilerarası ilişkiler”, “kişisel özellikler” ve “yetkinlik-bağımsız yaşam” alt ölçeklerine genel olarak olumlu tutum ve yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. Ancak, katılımcıların engelli bireylere yönelik, “Çalışma ve Aile Yaşamı” konularında kararsız kaldıkları saptanmıştır.

Buna göre, ölçeği yanıtlayan sağlık çalışanlarının engellilerin “eğitim” alt boyutuna $4,04 \pm 0,72$ ortalama puan verdikleri ve engellilerin evde eğitim görmeleri, verilen eğitim ve paranın boşa olduğu düşüncesine katılmadıkları söylenebilir. Sağlık çalışanlarının “kişilerarası ilişki” alt boyutuna $2,03 \pm 0,57$ ortalama puan verdikleri ve engellilerle ilişkiden kaçınmama gibi durumlara katıldıkları söylenebilir. Sağlık çalışanların “çalışma yaşamı” alt boyutuna $3,34 \pm 0,33$ ortalama puan verdikleri ve engellilerin iş

hayatına katılmalarına gerek olmaması, verimliliği düşürdükleri, normal bireyler iş bulamazken engellilerin işe girmesinin boşa olacağı, engellilerin daha başarılı olabileceği gibi konularda kararsız kaldıkları söylenebilir. Katılımcıların “Aile yaşamı” alt boyutuna 3,28±0,97 ortalama puan verdikleri ve engellilerin aile yaşamını olumsuz etkilediğine yönelik düşüncelerinde kararsız kaldıkları söylenebilir. Sağlık çalışanlarının “Kişisel Özellikler” alt boyutuna 4,20±0,49 ortalama puan verdikleri ve engellilerin şikâyetçi olduğu, kimseye güvenmediği, can sıkıcı oldukları, temiz olmadıkları, kendisinden başkalarını düşünmediği, öfkeli ve saldırgan oldukları düşüncesine katılmadıkları söylenebilir. Katılımcıların “Yetkinlik ve bağımsız yaşam” alt boyutuna 2,24±0,68 ortalama puan verdikleri ve engellilerin aile kurabilme, spor yapabilmeleri, hayranlık duyulabilecek bireyler olabileceği, meslek sahibi olabilmeleri ve yaşantılarını normal bireyler gibi sürdürebilme düşüncelerine katıldığı söylenebilir.

• **Araştırmada Geliştirilen Hipotezlerin Analizi**

Tablo 4: Sağlık Çalışanlarının Yaşlarına göre engelli bireylere yönelik tutumları arasındaki farklılıklar

Katılımcıların Yaşı	Eğitim Ortamı	Kişiler Arası İlişkiler	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellikler	Yetk ve bğmsz yaşam	
35-44 Yaş	Ortalama	4,09	1,83	3,29	3,25	4,12	1,86
	SS	0,50	0,46	0,36	0,98	0,51	0,46
45 Ve Üzeri Yaş	Ortalama	4,27	1,83	3,43	3,49	4,24	1,81
	SS	0,45	0,44	0,30	0,86	0,43	0,46
Toplam	Ortalama	4,18	1,82	3,35	3,29	4,17	1,86
	SS	0,47	0,47	0,33	0,96	0,47	0,50
Test İstatistiği	F	1,762	0,88	2,675	1,896	1,971	0,523
	p	0,156	0,967	0,048	0,131	0,119	0,470

Araştırmada sağlık çalışanlarının yaşına göre özürülere yönelik tutum ölçeğine verdikleri puanların karşılaştırılmasına yönelik “ANOVA testi” sonuçları Tablo 4’te verilmiştir. Yapılan test sonucunda sağlık çalışanlarının engellilerin “çalışma yaşamı” alt boyutuna verdikleri puanlar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($p:0,048 < 0,05$). Bu anlamlılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını araştırmak amacıyla Tukey düzeltme testine başvurulmuştur. Buna göre, “45 yaş ve üzerinde”

olan çalışanların “35-44 yaş arasında” olan sağlık çalışanlarına göre engellilerin “çalışma yaşamına” yönelik olumsuz tutumda oldukları görülmüştür.

Tablo 5: Sağlık Çalışanlarının mesleki ünvanına göre engelli bireylere yönelik tutumları arasındaki farklılıklar

Mesleki Ünvan	Eğitim	Kişiler Arası İlişki	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellik	Yetk ve bğmsz yaşam	
Doktor	Ortalama	4,22	1,76	3,40	3,51	4,27	1,80
	SS	0,40	0,40	0,29	0,78	0,41	0,43
Hemşire	Ortalama	4,10	1,82	3,25	3,36	4,18	1,80
	SS	0,40	0,46	0,27	0,99	0,35	0,48
Ebe	Ortalama	4,17	1,77	3,41	3,12	4,05	1,93
	SS	0,43	0,57	0,30	0,80	0,69	0,56
Fizyoterapist	Ortalama	4,23	1,84	3,25	2,87	4,12	1,94
	SS	0,50	0,49	0,23	0,81	0,42	0,50
Diyetisyen	Ortalama	3,94	1,57	2,91	2,17	4,10	1,57
	SS	0,88	0,54	0,95	0,81	0,69	0,48
Psikolog	Ortalama	4,22	1,84	3,44	3,64	4,12	1,88
	SS	0,46	0,71	0,22	0,84	0,59	0,68
Sosyal Çalışmacı	Ortalama	4,57	1,51	3,36	3,05	4,10	1,56
	SS	0,37	0,49	0,24	1,15	0,56	0,46
Test İstatistiği	Fü	1,356	1,794	3,057	2,604	3,217	1,942
	p	0,218	0,080	0,003	0,010	0,074	0,056

Araştırmada sağlık çalışanlarının mesleki ünvanına göre Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeğine verdikleri puanların karşılaştırılmasına yönelik “ANOVA testi” sonuçları Tablo 5’te verilmiştir. Yapılan test sonucunda sağlık çalışanlarının, engellilerin “Çalışma Yaşamı” ve “Aile Yaşamı” alt boyutuna verdikleri puanlar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). Bu anlamlılığın hangi mesleki ünvan grubundan kaynaklandığını araştırmak amacıyla Tukey düzeltme testine başvurulmuştur.

Buna göre mesleği “diyetisyen” olan çalışanların engellilerin iş hayatına katılmalarına gerek olmadığı, verimliliği düşürdükleri, normal bireyler iş bulamazken engellilerin işe girmesinin boşa olacağı ve engellilerin aile yaşamını olumsuz etkilediğine yönelik düşüncelere daha fazla katıldığı saptanmıştır.

Tablo 6: Sağlık Çalışanlarının yakın çevresinde engelli birey olup olmama durumlarına göre engelli bireylere yönelik tutumları arasındaki farklılıklar

Ailenizde veya Yakın Çevrenizde Engelli Bireyler Var Mı?		Eğitim Ortamı	Kişiler Arası İlişki	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellikler	Yetk ve bğmsz yaşam
Evet	Ortalama	4,24	1,78	3,35	3,38	4,17	1,79
	SS	0,47	0,48	0,29	0,96	0,45	0,49
Hayır	Ortalama	4,12	1,86	3,34	3,20	4,17	1,92
	SS	0,45	0,47	0,36	0,96	0,49	0,49
Toplam	Ortalama	4,18	1,82	3,35	3,29	4,17	1,86
	SS	0,47	0,47	0,33	0,96	0,47	0,50
Test İstatistiği	F	3,543	1,395	0,017	1,909	0,002	3,998
	p	0,061	0,239	0,896	0,168	0,969	0,047

Araştırmada sağlık çalışanlarının yakın çevresinde engelli birey olma ya da olmama durumuna göre Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeğine verdikleri puanların karşılaştırılmasına yönelik “Bağımsız Örneklem T Testi” sonuçları Tablo 6’ da verilmiştir.

Yapılan test sonucunda “Yetkinlik ve bağımsız yaşam“ alt boyutuna sağlık çalışanlarının verdikleri ortalama puanlar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($p:0,047 < 0,05$).

Buna göre, “Yetkinlik ve bağımsız yaşam” alt boyutunu değerlendirmede engellilerin aile kurabileceği, hayranlık duyulabilecek bireyler olabileceği, meslek sahibi olabilmeleri ve yaşantılarını normal bireyler gibi sürdürebilmesi gibi ifadelerle yakın çevresinde engelli bulunan katılımcıların, yakın çevresinde engelli birey bulunmayan sağlık çalışanlarına göre daha fazla katıldığı söylenebilir.

Tablo 7: Özürllere Yönelik Tutum Ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkiler

Pearson Korelasyon Katsayısı	Eğitim	Kişiler Arası İlişki	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellikler	Yetk ve bğmsz yaşam
Eğitim	r 1					
	p					
Kişiler Arası İlişki	r -,427**	1				
	p 0,000					
Çalışma Yaşamı	r ,595**	,193**	1			
	p 0,000	0,005				
Aile Yaşamı	r ,252**	-,273**	0,082	1		
	p 0,000	0,000	0,233			
Kişisel Özellik	r ,712**	-,360**	,538**	,248**	1	
	p 0,000	0,000	0,000	0,000		
Yetkinlik ve bağımsız yaşam	r -,365**	,899**	,245**	-,296**	-,320**	1
	p 0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	

Yapılan analizler sonucunda “çalışma yaşamı” ile “aile yaşamı” alt boyutları arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($p:0,233 > 0,05$). Ancak, katılımcıların engelli bireylere yönelik “Eğitim Ortamı” alt boyutu ile “Kişilerarası İlişkiler” ve “Yetkinlik-Bağımsız Yaşam” alt boyutları arasında, kuvvetli ve negatif bir ilişki olduğu buna karşılık, diğer alt boyutlar ile “Eğitim Ortamı” alt boyutu arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani sağlık çalışanlarının engellilerin eğitimi hakkındaki düşüncelere katılma düzeyi arttıkça, engellilerin kişiler arası ilişkileri ve bağımsız yaşamları hakkındaki düşüncelere katılım düzeyi azalmakta iken, diğer alt boyutlarda ise artmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik olarak; eğitim, çalışma, aile, yetkinlik-bağımsız yaşam gibi alt başlıklar şeklinde belirlenen tutumlarını belirlemek ve sağlık çalışanlarının demografik özellikleri ile engellilere yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla, İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde görevli sağlık çalışanları ile yapılan bu çalışmada, ortaya çıkan sonuçlar analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına

göre, katılımcı sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik genel tutumlarının olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Çoğunluğu doktor ve hemşire olan katılımcıların, engelli bireylerle iletişim kurmada sorun yaşama konusundaki soruya verdikleri yanıtlara göre, sağlık çalışanlarından her 10 kişiden 7'sinin engelli hastalarla iletişimde zorlanmadıkları saptanmıştır. Ancak, sağlık çalışanlarının çoğunluğunun, hem daha önce hem de çalıştığı kurumda engelli bireylere yönelik herhangi bir eğitim almadıkları saptanmıştır. Bu durumda, İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde görevli sağlık çalışanları arasından yaklaşık her 4 kişiden üçünün daha önce engelli bireylerle çalışmaya yönelik eğitim almadığı söylenebilir. Buna karşılık, araştırmaya katılan her 10 sağlık çalışanından sekizinin çalıştığı kurumda engelli bireyler ile etkili iletişim ve onları idare edebilme gibi konularda verilecek eğitime katılma isteğinin olumlu yönde olduğu saptanmıştır. *Engellilere yönelik eğitim alma durumunun yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumları anlamlı düzeyde olumlu etkilediğini ortaya koyan araştırmalar vardır. İşitme Engelliler Öğretmenliği 1.sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada, yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik tutumların değiştirilmesinde, eğitim verilerek engellilere yönelik bilgilendirme yapılmasının etkili olup olmadığı araştırılmış ve araştırma sonucunda katılımcıların yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik tutumlarında bilgilendirmenin anlamlı düzeyde ve olumlu yönde etkisinin olduğu saptanmıştır (Alptekin, 2013. Akt. Kılıç, 2018. :45).*

Katılımcıların engelli bireylerle iletişim kurmada sorun yaşama konusundaki soruya verdikleri yanıtlara göre, sağlık çalışanlarından her 10 kişiden 7'si engelli hastalarla iletişimde zorlanmadıklarını belirtmiştir. Ancak, "Engelli bireylerin sağlık hizmeti alırken karşılaştığı sorunlar üzerine yapılan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri araştırmasına göre; engelli bireylerin sağlık çalışanları ile yeterli düzeyde iletişim kuramaması yüzde 53.3, sağlık personelinin engellinin sağlık sorunu ile ilgili yeterli bilgi vermemesi ise yüzde 47.5 oranındadır" (TÜİK 2010 akt. Küçükşen, 2017 s.93).

Araştırmada, "45 yaş ve üzerinde" olan çalışanların diğer yaş gruplarına göre, engelli bireylerin iş hayatına katılmalarına gerek olmadığı, iş ortamında verimliliği düşürdükleri, normal bireyler iş bulamazken engellilerin işe girmesinin boşa olacağı gibi düşüncelere daha fazla katıldıkları görülmüştür. Kılıç, (2018) tarafından yapılan araştırmada, sağlık çalışanlarının yaşlarına göre engellilere yönelik tutumları arsında anlamlı bir farklılık bulunmazken, "Ancak engellilere yönelik tutumda yaşın etkili

olduğunu gösteren çalışmalar da vardır. Manisa’da yapılan bir araştırmada, 45 yaş ve üzerindeki bireylerin daha genç yaştakilere göre engellilere yönelik olumlu tutumlarının anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur” (Altıparmak, 2012 akt. Kılıç, 2018:54-55). İfadelerine yer verilmektedir. Bunun yanı sıra, ülkemizde engelli bireylere yönelik tutumların belirlenmesi amacıyla yapılmış en kapsamlı çalışma olan T.C. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen, “Toplum Özürülülüğü Nasıl Anlıyor” adlı çalışmada, engellilere yönelik toplumsal tutumların genç yaştaki bireylerin olumlu tutumlarının daha ileri yaştaki bireylere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kaner, 2009).

Katılımcıların cinsiyetine göre engelli bireylere yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, literatürde bu yönde yapılan bazı çalışmalarda, katılımcı sağlık çalışanları arasında kadınların erkeklere göre engelli bireylere yönelik olarak daha fazla olumlu tutumda oldukları görülmüştür. Çalbayram, (2018) tarafından yapılan bir çalışmada, “kadınların puan ortalamaları erkeklerden daha yüksektir. Kadınların daha olumlu tutumlarının olması, onların başkalarının duygularına ve düşüncelerine daha duyarlı olma, bakım verici olma, şefkatli, sevecen, merhametli, duygusal olma gibi toplumsal cinsiyet özellikleri ile açıklanabilir” ifadelerine yer verilmiştir (Çalbayram, 2018:38).

Yapılan analiz sonucunda sağlık çalışanlarının eğitim durumuna göre engellilerin “Kişilerarası İlişki”, “Çalışma Yaşamı” ve “Kişisel Özellik” alt boyutlarına verdikleri puanlar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Bu durumda, “lisans” mezunu sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik: “Kişilerarası İlişki”, “Çalışma Yaşamı” ve “Kişisel Özellik” alt başlıklarındaki düşüncelerin olumsuz yönde değişmesinde etkili oldukları söylenebilir. Bu sonuca karşılık, Kılıç, (2018) tarafından yapılan araştırmada, lisans mezunu olan katılımcıların lisansüstü eğitim mezunu olanlara göre engellilere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür.

Araştırmada sağlık çalışanlarının, “çalışma yaşamı” ve “aile yaşamı” alt ölçeklerine ortalama puan verdikleri ve engelli bireylerin iş hayatına katılmalarına gerek olmadığı, iş yerinde verimliliği düşürdükleri, normal bireyler iş bulamazken engellilerin işe girmesinin boşa olacağı ve engellilerin aile yaşamını olumsuz etkilediğine yönelik düşüncelerinde kararsız kaldıkları görülmüştür. Ayrıca, “lisans” mezunu olan çalışanlar, mesleği “diyetisyen” olan sağlık çalışanları ve yaşı “45 yaş ve üzerinde” olan

çalışanların engelli bireylerin “çalışma yaşamı” alt ölçeğine yönelik düşüncelerin olumsuz yönde değişmesinde etkili oldukları söylenebilir.

Yapılan analiz sonucunda, “Yetkinlik Ve Bağımsız Yaşam” alt boyutunda, yakın çevresinde engelli bulunan sağlık çalışanlarının, engellilerin aile kurabilme, hayranlık duyulabilecek bireyler olabileceği, meslek sahibi olabilecekleri ve yaşamlarını normal bireyler gibi sürdürebilmesi gibi düşüncelerine yakın çevresinde engelli bulunmayan sağlık çalışanlarına göre olumlu yönde daha fazla katıldığı söylenebilir. Buna karşın, Çalbayram, (2018) tarafından yapılan çalışmada, ailelerinde veya yakın çevresinde engelli olan/olmayan; tanıdığı engelli olan/olmayan katılımcıların engelli bireylere yönelik tutumlarında farklılık olmadığı belirlenmiştir.

• **Araştırmanın bulguları ve verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan öneriler;**

- Sağlık personelinin engelli bireyler ile ailelerinin sağlığının korunması ve geliştirilmesinde oldukça önemli rolü olduğu bilinmektedir. Engelli bireyler ve ailelerinin her türlü gereksinimlerinin profesyonel bir şekilde karşılanabilmesi için sağlık personelinin gerekli bilgi ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir. Bu nedenle sağlık personeline, engelli bireylerin bakımına yönelik sürekli eğitimler verilmesi.
- Güncel literatürde, engelli bireylere yönelik eğitim alma durumunun yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumları anlamlı seviyede olumlu etkilediğini ortaya koyan çalışmalar vardır. Bu nedenle, sağlık çalışanlarına, engelli bireylere hizmet sunarken diğer bireylere nazaran daha hassas davranması gerektiği konusunda farkındalık eğitimlerinin düzenlenmesi. Gerekirse bu eğitimlerin engelli bireyler tarafından verilmesinin sağlanması.
- Özellikle sağlık alanında öğrenci yetiştiren bölümlerin, Lisans ders müfredatında engelli bireylere özgü sağlık hizmetleri konularına vurgu yapılması ve geleceğin sağlık meslek grubu olan öğrencilerin bu yönde farkındalık kazanmalarının teşvikinin sağlanması.
- Engelli bireylere yönelik olarak sağlık alanında yapılmış ve yapılmakta olan birçok proje ve politikanın mevcut olduğu söylenebilir. Ancak, gerçekleştirilen proje ve üretilen politikaların neredeyse tamamının, engelli bireylere sağlık kuruluşlarında kolaylık ve güvenliklerinin sağlanması yönünde olduğu görülmüştür. Buna göre, sağlık kurum ve kuruluşlarında hem çalışanların hem de diğer hastaların engelli bireylere

yönelik olumlu farkındalıklarının artırılmasına yönelik proje ve politikaların hayata geçirilmesi.

- Son olarak, yapılan bu çalışma zaman ve sağlık çalışanlarının katılım onamlarının olumsuz yönde olması nedenleri ile kısıtlı olarak elde edilen veriler ile sonuçlandırılmıştır. Buna göre, bu alanda yapılacak başka araştırmaların gerekliliği ve kapsam olarak daha fazla genişletilmesinin önemi ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Altıparmak S, Sarı YH. (2012). Manisa İlinde Engelli Bireylere Karşı Toplumsal Tutum. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 13: 110-116.

BAŞBAKANLIK ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI, B.Ö. (2010). *Türkiye Özürllüleri Araştırması Temel Göstergeleri*.
<http://www.engelsiz.hacettepe.edu.tr/belge/ozida.pdf> Erişim Tarihi: 01.10.2019.

Burcu E. (2007). Türkiye’de Özürllü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Çalbayram N. Ç. ve Ark. (2018). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumları, Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi 2018, 7, (1), 30-40.

DÜNYA ENGELLİLİK RAPORU YÖNETİCİ ÖZETİ 2011;
<http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf> Erişim tarihi: 05.10.19.

Kaner S, Öğülmüş S, Büyüköztürk Ş, Dökmen Z. (2009). Toplum Özürllülüğü Nasıl Anlıyor? Ankara, TC Başbakanlık Özürllüleri İdaresi Başkanlığı,

Kılıç E, (2018). Üniversite hastanesinde engelli bireylere yönelik uygulamalar ve sağlık personelinin engellilere yönelik tutumları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

Küçükşen, K. ve Ark. (2017). Sağlık Çalışanlarının Engellilere Yönelik Tutumlarının Örgüt Kültürü Açısından Değerlendirilmesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 42, Mart 2017, s. 91-101.

Medikal Akademi, (2019). Engellilerin En Çok Karşılaştığı Başlıca Sağlık Problemleri www.medikalakademi.com.tr/engellilerin-en-cok-karsilastigi-baslica-saglik-problemleri/ Erişim tarihi: 20.12.2019.

Öztabak, Ü, M. (2017). Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi S:9. 357.

Özata, M., Karip, S. (2017). Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetleri Kullanımında Yaşadıkları Sorunlar: Konya Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi. Cilt:20, S:4, 411-412.

ÖZİDA. (2008). Toplum özür lülüğü nasıl anlıyor? Ankara: T.C. Başbakanlık Özür lü ller İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Özyürek, M. (2013). Tutumlar ve Yetersizlikten Etkilenmiş lere Yönelik Tutumların Değ iştirilmesi (5. Baskı). Ankara: Kök Yayınları.

Şahin, F., Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler Konusunda Verilen Eğitim Programının Engellilere Yönelik Tutumlar Üzerindeki Etkisi. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt: 2, S:1, 215.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (2009). Türkiye Özür lü ller Araştırması 2002. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası 2. Baskı. Ankara. (5- 23).

T.C. Sağlık Bakanlığı. Özür lü Kiş ilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İliş kin Sağlık Bakanlığı Genelgesi. Genelge No. 2010/79.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). Özür lü llerin Sorun ve Beklentilerinin Araştırılması. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=1&KITAP_ID=244 Eriş im Tarihi: 20.10.2019.

Özgün Makale (Nitel Araştırma)

Unique Article (Qualitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 04.02.2021

Kabul Tarihi – Accepted: 20.06.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ulutaş, D. & Attepe Özden, S. (2021). Türkiye’de düzensiz göç alanında çalışan STK’ların rollerinin profesyonellerin gözünden incelenmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 40-67.

**TÜRKİYE’DE DÜZENSİZ GÖÇ ALANINDA ÇALIŞAN STK’LARIN ROLLERİNİN
PROFESYONELLERİN GÖZÜNDEN İNCELENMESİ¹**

Dilara Ulutaş²

Seda Attepe Özden³

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de düzensiz göç kapsamında çalışan STK’ların uygulamalar üzerindeki rolleri ve sosyal hizmetler kapsamında ihtiyaçların karşılanmasında STK’ların karşılaştıkları durumların irdelenmesi üzerinedir. Araştırma nitel bir çalışma olup derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak, STK’larda çalışan 15 profesyonel ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın temaları; insani yardım hizmetlerinin değerlendirilmesi, düzensiz göç alanında sosyal hizmet rollerinin değerlendirilmesi, düzensiz göç çalışmalarında karşılaşılan sorunlar olarak ele alınmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcılar; saha tecrübelerinde kolluk kuvvetleri ve düzensiz göçmenler arasında sıklıkla dil bariyeri sorunu ile karşılaştıklarını, bu sorundan

¹ Bu çalışma yazarın 2020 yılında tamamlamış olduğu aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Sosyal Hizmet Uzmanı, Amasya Yeşilay Danışmanlık Merkezi, e-posta: dilaulutass@gmail.com (iletişim yazarı) , ORCID:0000-0001-9767-6362

³ Doç. Dr, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: sattepe@baskent.edu.tr, ORCID:0000-0002-2488-9583

kaynaklı olarak düzensiz göçmenlerin yanlış beyanlarda bulduklarına, kurumlardaki alt yapı yetersizliğinden kaynaklı olarak bekleme alanlarında pek çok sorun ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan araştırmadan yola çıkarak, göç yolundaki düzensiz göçmenler içinde yer alan refakatsiz çocukların yaş tespitlerinde sorunlar ortaya çıktığını aynı zamanda koruma sistemi dışına itildikleri düşünülmektedir. Araştırmada, düzensiz göç alanında çalışan STK'ların aracı ve savunucu rollerini üstlendikleri yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, düzensiz göç, sivil toplum kuruluşu, sosyal hizmet, sivil toplum kuruluşlarının rolleri

IRREGULAR MIGRATION IN TURKEY IN THE EYES OF PROFESSIONAL EMPLOYEES INVESTIGATION OF THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS

ABSTRACT

The aim of this study is on the role of NGOs' field practices within the scope of irregular migration in Turkey and it is about examining the situations faced by NGOs in meeting the needs within the scope of social services. Interviews were made with 15 professionals working in NGOs. The research is a qualitative study and semi-structured interviews were conducted with 15 professionals working in NGOs using the in-depth interview technique. Research themes: assessment of humanitarian aid services, assessment of social service roles in the irregular immigration area and problems encountered in irregular migration. Participants in the research, it has been determined that participants working in NGOs, in the field of irregular migration, frequently encounter a language barrier between law enforcement and irregular migrants, leading to irregular migrants making false statements. At the same time, it was found that unaccompanied children, who are among the irregular migrants in the migration route, have problems in their age determination and are discarded from the protection system. By working in coordination with public institutions and other cooperated institutions in the field of irregular migration and by doing so, it has been determined that NGOs actually fill up a large gap in the field of irregular migration.

Keywords: Migration, irregular migration, civil society organization, social work

GİRİŞ

Göç, tarihin en eski zamanlarından bu yana devam eden ve yıllar boyunca da ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi nedenden dolayı sürecek olan bir yer değiştirme hareketidir. Son zamanlarda küreselleşme ile göç hem Dünya'nın hem de ve Türkiye'nin önemli bir sorunu haline gelmekte ve göç olgusu her boyutta önem kazanmaktadır.

IOM (International Organization for Migration) tanımına göre göç: "Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir ülke içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir." Bir diğer tanıma göre ise; göç, tarih öncesinden bu zamana kadar yaşanan toplumsal hayatın önemli bir olgusu olmuştur. En yalın hali ile göç bir bireyin yerleşik olduğu yerden ayrılarak, coğrafya üzerinde yer değiştirmesidir.

Dünya nüfusunun hızla artması, bölgesel ve iç savaşlar, iç karışıklıklar, açlık ve kıtlık sorunu, bazı gelişmiş ülkelerin sığınma veya düzensiz göçü özendirici politikaları ile göçmen ve mültecilere yapılan aynı ve nakdi yardımlar, gelişmemiş ülkelerde işsizlik oranının yükselmesi, ülkeler arasındaki adaletsiz gelir dağılımından etkilenen kitlelerin daha iyi standartlarda hayat sürme arzusunun artması, ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi ve yaygınlaşması şeklindedir. Türkiye geçmiş yıllardan bu yana misafir göçmen alan ülke veya Avrupa ülkelerine göçmen gönderen ülke olarak bilinmektedir. Özellikle son zamanlarda doğudan gelen sığınmacılar için Türkiye "transit" ve "hedef" ülke haline gelmeye başlamıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz nedenlerden dolayı Türkiye'nin hedef ve transit ülke konumunda olmasına yol açmış bu durum yasal ve yasal olmayan göçü doğurmuştur. Bu nedenle düzensiz göç yolları ile ülkemize gelen kişilerin statü sahibi olma süreçlerinde ve statü kazandıktan sonraki süreçlerinde haklarına sahip çıkılması ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreçte hem sivil toplum kuruluşlarına hem de sosyal hizmet mesleğine önemli sorumlulukların düştüğü düşünülmektedir.

Düzensiz göçmenler için Türkiye'de yaşanan sorunlara yönelik sistematik bir hizmet ağı bulunmadığı söylenebilir. Bunlara yönelik hizmetler daha çok kamuda, sivil toplum örgütlerinde uluslararası kuruluşlarda, yerel yönetimler tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Daha çok sivil toplum kuruluşlarında var olan danışmanlık ve yönlendirme hizmetleri bu alanda ön plana çıkmaktadır. Çünkü gelen göçmenler

ülkelerin yasalarına uygun şekilde kayıtlı değildir. Bu yüzden kişiler kamuda var olan hizmetlerden yararlanma konusunda sorunlar meydana gelmektedir. Tüm bu çalışmaları yaparken kişilerin karşılaştıkları sorunlar ele alınarak hizmetlerin multidisipliner yaklaşım ile ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Düzensiz göçmenler, herhangi bir belge kayıtlarının olmamasından dolayı sosyal hizmetlere ulaşmakta pek çok sorunla karşı karşıya kaldıklarını bilmekteyiz. Sığınmacı ve mülteci statüsünde olan kişiler hizmetlere erişim sağlamakta pek çok sorun yaşarken, herhangi bir kağıt üzerinde kaydı olmayan düzensiz göçmenler bu sorunu daha çok yaşamaktadır. Temel haklara erişimde sorun yaşayan düzensiz göçmenler bu yüzden hak ihlallerine en çok maruz kalan kesimler olarak değerlendirilebiliriz. Bu noktada sorunlarının görünür kılınmasında sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Düzensiz göçmenlerin sosyal haklarının genişletilmesinde ve sosyal hizmet sistemlerine ulaşmasında STK'lar aracılığı ile yapılması önem taşımaktadır. Bu çalışmada, düzensiz göçmenlere yönelik sağlanacak olan sosyal hizmet sistemlerinin hem kamusal alanda hem de sivil toplum kuruluşlarındaki hizmet sistemlerinin geliştirilmesine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Düzensiz Göç ve Sivil Toplum

Düzensiz göç alanında, sivil toplum kuruluşlarının önleme, tespit, tanımlama ve koruma ile ilgili programları incelendiğinde sivil toplum kuruluşlarının (STK) her aşamada önemli katkıları olduğu görülmektedir. Çünkü insan hak ve özgürlüklerinin sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarının önemli işlevleri vardır. STK'ların hayır amaçlı değil daha çok hak temelli yaklaşımlar ile profesyonel meslek elemanları ile alanında uzman kişilerce destek sağlanması önemlidir.

Göç yönetiminde, sivil toplum kuruluşlarına önemli sorumluluk alanları düşmektedir. Göç alanında, ülkesinde yerinden edinilmiş kesimlere sosyal yardımların ulaştırılması, hak ve yükümlülükleri hakkında bilgi verilmesi noktasında rol oynamaktadırlar. Bireylerin fiziki ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, göç sonrası hayat şartlarına adaptasyon sağlanması noktasında STK'ların desteklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra, STK'ların birey ve ailelere yardımcı olmak, birey ve aileleri göç ettikleri toplumunun kuralları hakkında bilgilendirme ve ülkeler arası iletişim ve koordinasyonu sağlama gibi işlevleri de bulunmaktadır. Aynı zamanda STK'ların rolleri ve işlevleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekte ancak pek çok durumda bu kuruluşlar,

sığınmacıların devletler arasında irtibat kurmasını sağlamaktadır. Türkiye’de ise sivil toplum kuruluşları sığınmacıların öncelikle güvenli ve sağlıklı bir yere yerleştirmesine odaklanmaktadır (Kalaycı, 2016).

Türkiye’ye yasadışı göç ile gelen kişiler öncelikle nereye başvuracaklarını, statü sahibi olmak için ne şekilde yol izleyeceklerini, hangi belgeler ile başvuru yapacaklarını bilmiyor olabilirler. Bu durum öncelikle kişilerin hukuki anlamda ihtiyaçlarının sağlanmasını ve sorunlarının aşılmasını gerekli kılmaktadır. Buldukları ülkenin hukuki durumları ile ilgili bilgi sahibi olmayan kişilerin sorun yaşamamaları için bu ihtiyaçlarının karşılanması hayati önem taşımaktadır. Bu çerçevede, ulusal niteliklere sahip sivil toplum kuruluşları, düzensiz göçmenlerin düşünce, özel mülkiyet, dini inançları ile ilgili hak ve özgürlüklerinin sağlanması amacıyla da hizmetlerde bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmasında hukuk servislerinin gece ve gündüz telefon yardım hatlarının açık olması, sınır dışı edilme veya gözaltı emri olan, mültecilik statüsü başvurusu reddedilen göçmenlere ücretsiz hukuki danışmanlık verilmektedir (Ambrosin, 2015).

Türkiye’de düzensiz yollardan ülkemize gelen düzensiz göçmenlerin sorunlarına çözüm amaçlı olarak tasarlanan barınma, sosyal destek sistemleri, sağlık hizmetlerine erişim sağlanması, kamu kurumu veya ilgili kurumlarda tercümanlık, danışmanlık, eğitim ya da psikolojik destek gibi kapsamlı sosyal hizmetler yok denecek kadar azdır (Coşkun, 2017). Bu hizmetlerin yerine getirilmesi ve kamuda var olan hizmet boşluklarının doldurulması için günümüzde pek çok sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının hizmetleri arasında rehberlik, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimde danışmanlık, ikinci el eşya, giysi ve yakacak yardımı, market çeki, kısıtlı maddi destek, dikiş ve kuaförlük gibi mesleki eğitim, Türkçe ve İngilizce kursları, çocuklara yönelik eğitimleri görebilmek mümkündür (Toksöz vd., 2012: 114-115)

STK’lar farklı alanlarda çalışmalarını sürdürürken yerel ihtiyaçların karşılanması, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde ademi merkezîyetçiliği özendirme, kamuoyunun taleplerini iletme ve politik katılımı teşvik etme gibi rolleri vardır. Sivil toplum kuruluşları pilot projeler üretmek, projelere kaynak bulmak ve bu projeleri uygulamaya geçirerek istihdam, adalet hizmetlerine erişim, çevre, sosyal refah konularında alternatifler üretmektedirler. Bu yüzden hali hazırda çalışan sivil toplum kuruluşları bireylerin iyilik hallerinin sağlanmasında, alternatif politika geliştirmede, lobi çalışmalarının

sürdürülmesi ve en önemlisi hak temelli çalışmalar yürüterek insan haklarının korunmasında ve yaygınlaşmasında mücadele etmektedir.

Aşağıda ele alınacak olan araştırmada ,kamusal alanda düzensiz göçmenlere yönelik hizmetlerin sivil toplum kuruluşları tarafından nasıl sağlandığı, hali hazırdaki koruyucu ve önleyici çalışmaların sivil toplum kuruluşlarında çalışan profesyonellerin gözünden nasıl ele alındığı irdelenecektir.

YÖNTEM

Bu araştırmada sivil toplum kuruluşlarında düzensiz göç alanında çalışan profesyonellerin bu alana yönelik hizmetlere ilişkin değerlendirmelerini saptamak ve ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Sosyal hizmet temelli yapılan çalışmalarda düzensiz göçe yönelik yapılan çalışmaların sınırlı olması ve düzensiz göç alanında çalışan kişilerin görüşleri alınarak yapılan çalışmalar önem kazanmaktadır.

Türkiye’de düzensiz göç hareketliliğinin her geçen yıl artması nedeni ile ekonomik, sosyal, fiziksel ve siyasal pek çok sorunu da gündeme getirmektedir. Türkiye’de düzensiz göç hareketliliğine yönelik koruyucu ve sürdürülebilir bir hizmet mekanizmasının olmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda düzensiz göç alanında çalışan profesyonellerin sunulan hizmeti değerlendirmesi hem düzensiz göç alanına yönelik hizmetlerin geliştirilmesinde hem de düzensiz göçmenlere yönelik hak ihlallerinin önüne geçilmesinde önemli olacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmada kamusal alanda düzensiz göçmenlere yönelik sağlanamayan hizmetleri sivil toplum kuruluşlarının nasıl sağladığı, koruyucu ve önleyici çalışmaları sivil toplum kuruluşlarında çalışan profesyonellerin gözünden irdelemek amaçlanmıştır.

Bu nedenle ele alınan bu araştırmada, Türkiye’de düzensiz göç alanına yönelik sivil toplum kuruluşlarında çalışan profesyonellerin, düzensiz göç alanına yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalara sivil toplum kuruluşlarının nasıl katkı sağladığının derinlemesine incelenmesi amacı ile nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, “insanın kendi sırlarını çözmek ve kendi çabasıyla biçimlendirdiği toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere geliştirdiği bilgi üretme yollarından birisidir” (Özdemir, 2010: 326). Nitel araştırmanın derinlikli bir kavrayış ortaya çıkarmayı amaçlaması nedeniyle, araştırmada niteliksel yöntem tercih edilmiştir. Aynı zamanda araştırmacının düzensiz göç alanında deneyim sahibi olması nedeni ile nitel araştırma

yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma tekniğinde en çok tercih edilen ve kullanılan yöntemlerden birisi de derinlemesine görüşme yöntemidir. Bu araştırmada derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler genel olarak yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada da yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunda açık uçlu sorular sorulmakta ve sorulan sorular görüşme kılavuzu takip edilerek sorulmaktadır (Demir, 2011). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin seçilmesinin nedeni, katılımcıların detaylı bilgi vermesini sağlamaktır. Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olan fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım, yaşam tecrübelerinin özünü veya anlamını, ya da bireyin dünyadaki varoluşuna dair algısını anlamayı amaçlar. İnsan davranışı şeyler, insanlar, olaylar ve durumlar ile ilişkisi içinde değerlendirilir (Krysik ve Finn, 2015). Yapılan çalışmada profesyonellerin düzensiz göç alanında çalışırken sivil toplum kuruluşlarının bu alana yönelik faaliyetlerini irdelemek amaçlanmıştır. Bundan dolayı profesyonellerin deneyimlerinden yola çıkarak bakış açılarını anlamak, kişisel deneyimlerini irdelemek için fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır.

Araştırmanın yapılabilmesi için Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü etik kurulu tarafından 11.11.2019 tarihinde 62310886-604.01.01 sayılı karar ile onayı alınmıştır. Onay kapsamında araştırmanın görüşme formu değerlendirilmiş ve uygulamasında bir sakınca olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcılarını, Türkiye’de göç alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarında çalışan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 15 profesyonel oluşturmuştur. Araştırmaya katılan katılımcıların ortalama yaş aralığı 25-37 yaş aralığında olmakla beraber cinsiyet dağılımları ise 10 erkek , 5 kadından oluşmaktadır. Katılımcıların hepsi lisans diplomasına sahip ve göç sahasında aktif çalışan kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların derneklerdeki görev dağılımları; Sosyal hizmet uzmanı, avukat, tercüman ve saha çalışanlarından oluşmaktadır.

Bu araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, araştırmanın amacına uygun olarak örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da

durumlardan oluşturulmasına ve derinlemesine araştırma yapılmasına imkân vermektedir (Büyüköztürk ve ark., 2009). Katılımcılar düzensiz göç alanında aktif bir şekilde faaliyetlerini yürüten ve bu alanda yeterli deneyime sahip olduğu düşünülen kişiler arasından seçilmiştir. Araştırmaya katılan 15 profesyonel ile yapılan görüşmeler yeterli doyuma ulaştığı düşünüldüğü için katılımcı sayısı arttırılmamış ve 15 kişide sınırlı kalmıştır.

Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler

Katılımcı	Doğum Yılı	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim	Mesleği	Çalışma Süresi
K1	1996	Erkek	Bekar	Lisans	Rehberlik ve Psikolojik Danışman	1,5 yıl
K2	1993	Erkek	Evli	Lisans	Saha çalışanı	7 yıl
K3	1985	Erkek	Evli	Lisans	Avukat	6 yıl
K4	1993	Kadın	Evli	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	3,5 yıl
K5	1984	Erkek	Evli	Lisans devam	Saha Çalışanı	12 yıl
K6	1989	Erkek	Evli	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	4 yıl
K7	1988	Erkek	Evli	Lisans	Tercüman	4,5 yıl
K8	1993	Erkek	Bekar	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	4 yıl
K9	1986	Erkek	Evli	Lisans	Avukat	6 yıl
K10	1989	Erkek	Evli	Lisans	Saha çalışanı	7 yıl
K11	1993	Kadın	Bekar	Lisans	Saha çalışanı	3,5 yıl
K12	1989	Erkek	Bekar	Lisans	Saha çalışanı	5 yıl
K13	1991	Kadın	Bekar	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	2 yıl
K14	1988	Kadın	Evli	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	10 yıl
K15	1990	Kadın	Bekar	Lisans	Program Asistanı	5 yıl

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan katılımcılardan derinlemesine bilgi alınması amaçlandığından; araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta katılımcılara ilişkin daha çok demografik bilgiler (yaş, medeni durum, doğum yeri, eğitim durumu vs.), mesleğe ilişkin bilgiler (meslek, meslekle geçirilen süre, alanda çalışmaya nasıl başladıkları gibi) yer alırken, ikinci başlıkta ise düzensiz göç alanı da hizmetlere ilişkin görüşlerine, deneyim ve tecrübelerine odaklanılan (sivil toplum kuruluşlarının rolleri, hizmetlerin amacına ulaşip ulaşmadığı, düzensiz göç alanında çalışırken karşılaştıkları sorunlar) sorulara yer verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci 20.01.2020-26.02.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce görüşme yapılacak kişiler konu ile ilgili önden bilgilendirilmiştir. Kişilere yaklaşık görüşme süreci ile ilgili bilgi verilmiş ve görüşme sorularında rahatsızlık verecek soruları yanıtlamamaları konusunda da kendilerine hatırlatma yapılmıştır. Görüşmede izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmeler aynı gün bilgisayar ortamında kaydedilmiştir. Araştırmaya 15 katılımcı katılım sağlamıştır. Araştırmaya katılan 7 kişi ile ortalama bir saat yüz yüze ve 8 kişi ile telefon görüşmesi yolu ile kayıt altına alınarak görüşme sağlanmıştır. Veriler birbirini tekrar etmeye başladığında görüşmeler sonlandırılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmacı ses kayıtlarının tümünün dökümü herhangi bir müdahalesi olmadan almıştır. Dökümü alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından okunmuştur. Araştırmacı elde edilen ses döküm verilerini Word formatına detaylı ve sistematik bir şekilde aktarmıştır. Ses dökümleri kendi içinde sınıflandırılmış ve renklendirme yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Daha sonra araştırmacı verileri kodlamış ve kodlardan temaları oluşturmuştur.

Araştırmada geçerliliği ve güvenilirliği sağlamak amacıyla görüşmelerin dökümü alındıktan sonra nitel araştırma alanında deneyim sahibi iki bağımsız kişi tarafından okunmuştur.

Görüşmelerin analiz edilmesinde herhangi bir bilgisayar yazımı kullanmamıştır. Elde edilen temalar doğrultusunda veriler analiz edilmiştir. Elde edilen temalar şu şekildedir;

- İnsani Yardım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Tercümanlık hizmeti, aynı yardım hizmetleri, hukuki danışmanlık hizmeti)
- Düzensiz Göç Alanında Sosyal Hizmet Rollerinin Değerlendirilmesi (Aracı rolü ve savunuculuk rolü)
- Düzensiz Göç Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar (Dil bariyeri sorunu, refakatsiz çocuklar sorunu, kamu kurumlarındaki alt yapı yetersizliği)

BULGULAR

Bu bölümde düzensiz göç alanında çalışan profesyonellerle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular üç başlık altında çözümlenmiş ve irdelenmiştir. Düzensiz göç alanında çalışan profesyonellerin verdiği yanıtlar doğrultusunda “İnsani Yardım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi”, “Düzensiz Göç Alanında Sosyal Hizmet Rollerinin Değerlendirilmesi” ve “Düzensiz Göç Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar” ana başlıkları ortaya çıkmıştır.

İnsani Yardım Hizmetlerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular

Tercümanlık Hizmeti

Araştırmaya katılan profesyonellere çalıştıkları sivil toplum kuruluşunda düzensiz göçmenlere sağladıkları hizmetlerin neler olduğu sorulmuştur. Bu bağlamda profesyonellerin en çok dile getirdiği hizmet tercümanlık hizmetidir.

“Eğer yakalanma olduysa şu an da hazırda kolluk kuvvetlerinin yeterin düzeyde hizmet verecek koşullara sahip olmadıkları için bizden öncelikli olarak tercüme desteği talep ediyorlar. Kurumumuzda çalışan tercümanların konuda destek sağlamak üzere kolluk kuvvetlerine yakalandıkları zaman işlemlerin gerçekleştirilmesi için destek sağlıyoruz.” (K1, E, PDR)

“Düzensiz göçteki en büyük problem zaten dil tercüman desteği sağlanıyor. Tercüman, o kişilerin eli ayağı kolu oluyor dili oluyor çünkü hastalık var derdini anlatamaz ki ya da çocuğu aç herhangi bir şey var derdini anlatamaz yani. Tercüman desteği çok önemli.” (K5, E, Saha çalışanı)

Katılımcı 1 ve 5’inde ifade ettiği gibi düzensiz göç alanı ile ilgilenen kolluk kuvvetlerinde Jandarma, Sahil Güvenlik ve emniyet birimlerinde tercümanlık hizmetlerinin zayıf olduğunu görmekteyiz. Buradan yola çıkarak ilgili birimlerdeki tercümanlık hizmetinin sivil toplum kuruluşları tarafından karşılandığı düşünülmektedir.

“Bu yüzden biz tercüman olarak daha çok ön planda tutuyoruz. Mültecilerin ve kolluğun yararlandığı şey bizden tercümanlık oluyor. Onun dışında mültecilerin sorunlarına ilişkin dil konuştuğumuz için sorunlarını ele alıp onları yönlendirme ya da bir danışmanlık verme gibi rol sağlıyoruz.” (K7, E, Tercüman)

“Bunun dışında kolluk kuvvetleri ile yoğun haftada 3-4 gün görüşecek şekilde ziyaretlerimiz ya da onların tercümanlık talepleri var. Tercümanlık desteği veriyoruz. Mağdur sıfatı ile düzensiz göçmenlerin ifadesi alınması gerekiyor eğer organizatör ya da kaçakçı yakalandı ise. Orada da tercümanlık desteği vererek düzensiz göçmenin kolluk biriminde kalma süresini kısıtlamayı hedefliyoruz.” (K10, E, Saha çalışanı)

Profesyonellerin ifadelerinde de belirtildiği gibi; sivil toplum kuruluşları tercümanlık hizmetlerinde, kolluk kuvvetlerine, ifade işlemlerinde yardımcı olmakta, düzensiz göçmenler ile kolluk kuvvetleri arasındaki dil bariyerini ortadan kaldırma rolü üstlenmektedir. Bunlarla beraber düzensiz göçmenlerin hizmetlere erişimleri konusunda bilgilencmeleri için kendi dillerinde hizmetler hakkında saha çalışanları veya kolluk kuvvetleri ile iş birliği halinde bilgi sağlamaktadır.

Aynı Yardım Hizmetleri

Bu çalışmada üzerinde durduğumuz aynı yardımlar, düzensiz göçmenlerin yakalandıkları andaki ihtiyaçlarının karşılanması, çeşitli hijyen kutuları ve gıda kutuları ile o andaki acil ihtiyaçlarının karşılanması gibi yardımlardır.

Araştırmaya katılan profesyoneller çalıştıkları sivil toplum kuruluşlarında insani yardım hizmetlerine yönelik şu ifadeleri kullanmışlardır:

“İnsani yardım malzemeleri de talepleri arasında, çünkü devletimizin böyle bir desteği yok bizlerde sivil toplum kuruluşları olarak Türkiye’de aracı pozisyonda uluslararası fonlardan sağlanan insani yardım malzemelerini düzensiz göçmenlerin kullanacağı şekilde yararlanacağı şekilde kurumlara teslim ediyoruz. Bu sırada da biz bu destekleri kolluk kuvvetine sağlarken yakalanan grubun en iyi şekilde yararlanabilmesi adına bizlerde ayrıca destek sağlamaya çalışıyoruz.” (K1, E, PDR)

“Malzemeler ve talep edilen malzemeler ile birlikte kolluk kuvvetlerine gidiyorlar orada yaptığımız ilk şey kendimiz malzemeleri elden teslim ediyoruz sonra acil bir şekilde hızlı bir şekilde göçmenlere soruyoruz. Herhangi bir acil ihtiyacınız var mı işte bebekli olanlar mama veya süt talebinde bulunuyorlar alımını yapıyoruz.” (K5, E, Saha çalışanı)

Araştırmaya katılan profesyoneller çalıştıkları sivil toplum kuruluşlarında aynı yardım hizmetlerine yönelik verdikleri ifadelerden yola çıkarak; düzensiz göç alanına yönelik çalışan sivil toplum kuruluşları, kolluk kuvvetlerine, düzensiz göçmenler yakalandıkları andan itibaren veya yakalandıktan sonra acil müdahale ve temel ihtiyaçlarının

karşılanması için destek vermektedirler. Düzensiz göç ile ilgilenen kolluk kuvvetlerinin, İl Göç İdaresi kurumlarının ve ilgili hizmet merkezlerinin aynı yardımlara yönelik bir destek hizmetinin olmadığı düşünülmektedir. Aynı yardımlara yönelik bu boşluğu sivil toplum kuruluşlarının doldurduğu açık bir şekilde görmekteyiz.

“Orada kişilerin Göç İdaresine teslim edilinceye kadar geçirdikleri süredir. Bu süreçte ne olur işte insanı yardım malzemeleri teslim edilir genellikle bunlar UNHCR ya da UNICEF’in desteği ile sağlanmış olan gıda paketleri, hijyen paketleri işte temel temizlik malzemeleri falan hani giyecek belki bu malzemeler. Emniyet, jandarma ve sahil güvenlik birimlerinde teslim edilir.” (K9, E, Avukat)

“Çok yoğun zamanlarda GGM ‘nin çok yoğun olduğu zamanlarda 12-13 gün burada beklemiş göçmen var. 13 gün çok büyük süre bu süre zarfında da bu insanların sürekli ihtiyacı olacak. Kıyafet, bu insanlara bir kere kıyafet vermemiz bu süre zarfında sürekli kıyafet tedariki yapıyorduk bu insanlara çünkü kirlenebiliyor.” (K6, E, SHU) şeklinde ifade etmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının insani yardım hizmetlerinin ulaştırılmasında da önemli bir işleve sahip olduğunu ve büyük bir boşluğu doldurduğunu düşünmekteyiz. Çünkü düzensiz göçmenler uzun süre göç yollarında olabilmekte bu durumda kişilerin hem fiziki ihtiyaçlarının artmasına neden olmakta hem de psikolojik anlamda yıpranmış olabilmektedirler. Bu anlamda kişilerin yakalandıkları andaki krizi yatıştırmak adına fiziki ihtiyaçlarının karşılanması ve aynı yardım destekleri önem taşımaktadır.

Hukuki Danışmanlık Hizmeti

STK'lar düzensiz göçmenlere, mültecilere, sığınmacılara ve geçici koruma statüsündeki kişilere Türkiye'deki hakları ve bu haklara erişimleriyle ilgili ücretsiz olarak hukuki destek sağlamak hem de hukuki süreçlerle ilgili bilgilendirme toplantıları düzenlemektedir. Bu kapsamda araştırmaya katılan profesyoneller hukuki hizmetlere ilişkin şu ifadeleri yer almaktadır;

“Aynı şekilde bu Yunanistan tarafından push back edilenler ile görüşme yapıyorum. Bir de tercümanlığa gittiğimizde bir grup yakalandığında bize haber verdiklerinde gittiğimizde malzeme teslimi yaptığımız zamanlar bile göçmenlere hukuki bilgilendirme yapıyoruz. Türkiye’de yasal yollardan nasıl kalabilirler kimliği nasıl alabilirler kimlik almanın şartları nelerdir. UK başvurusuna bulanabileceklerini avukat tutabileceklerini,

avukatın ücretsiz olduğunu ve birde sınır dışı kararı çıkarsa buna itirazda bulunabilecekleri hususları bu bilgilendirmeleri yapıyoruz.”(K12 ,E, Saha çalışanı)

“Danışmanlık veriyorum, düzensiz göç olduğu için konu kişilerin kollukta ya da geri gönderme merkezinde tutulduğunda süreç içerisinde idari gözetim kararlarının işte sonrasında yasal yollara başvurup ya da işte geri gönderme merkezindeki kişilerin sınır dışı kararı serbest bırakılmış olsa bile 46 sınır dışı kararı olanlar oluyor Onların yasal başvuru işlemleri hani kendi mesleğimle alakalı ama konu yasal danışmanlık.”(K9, E, Avukat)

Katılımcı 9'un da ifade belirttiği gibi düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye geldikleri sürede ve kalış sürelerinde sivil toplum kuruluşlarının yasal anlamda danışmanlık sağladıklarını görmekteyiz.

“Bizler burada olası gerçekleşebilecek hukuki süreçler hakkında bilgilendirmeler sağlıyoruz. Serbest bırakıldıkları durumda ülkede kaldıkları süre boyunca ihtiyaç duyabilecekleri kamu kurumlarını, iletişim bilgilerini ve adreslerini paylaşıyoruz. Ve bu konuda bilgilendirmeler yapıyoruz. Bunları yaparken iki şekilde gerçekleşebiliyor bu durum kolluk kuvvetinin sağladığı alana göre değişiyor bu. Birebir görüşmeler halinde veya toplu bilgilendirmeler halinde.” (K1, E, PDR)

Görüldüğü gibi sivil toplum kuruluşları düzensiz göç alanında kolluk kuvvetlerine hukuki danışmanlık sağlamaktadır. Bu danışmanlıkları ücretsiz bir şekilde gerçekleştirmektedir. Hem kolluk kuvvetlerine hem de ülkemize gelen düzensiz göçmenlere hak ve yükümlülükleri hakkında bilgilendirme sağlamaktadır. Çünkü yakalanan düzensiz göçmenler karşılaşacakları hukuki süreçler hakkında, statü başvurusu yapma ve kimlik edinme süreçleri hakkında bilgi sahibi olmayabilirler. Sivil toplum kuruluşları bu noktada kişilerin hak kaybına uğramaması ve doğru yönlendirilmeleri açısından önemli bir noktada durduğu düşünülmektedir.

Düzensiz Göç Alanında Sosyal Hizmet Rollerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular

Düzensiz göçmenlerin, sosyal hizmetlerden etkin bir şekilde faydalanabilmesi büyük önem taşımaktadır. Mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet uygulamasında kaynakların müracaatçı grubuna aktarılması sosyal hizmetin aracı ve savunucu rollerini de ön plana çıkarmaktadır.

Aracı Rolü

Araştırmaya katılan katılımcıların hepsi sivil toplum kuruluşlarının bir aracı rolünü üstlendiğini, diğer STK ve kamu kurumları ile iş birliği halinde çalıştıklarını ifade etmişlerdir;

“Eğitim alanında ekonomik alanda sosyolojik alanda ve hukuksal alanda her alanda bir ya da birçok STK görev alıyor ve devlet kurumları ile beraber koordineli olarak çalışıyor.” (K6, E, SHU)

“Bence bir dengeleyici unsur bir köprü. Düzensiz göçün ne yaşadığını niye geldiğini bilmiyor. Ama bir STK personeli oraya gittiği zaman o kişinin geçmişin düşünerek art alanını düşünerek birini gördüğüm zaman o kişinin bir töre cinayetinden kaçabileceğini, bir terör korkusu bir Taliban korkusundan kaçabiliyor olduğunu gördüğüm zaman kurumdaki asker, er normalde daha sert bir tavır tabi ki burada şiddetten bahsetmiyorum ama çok da kibar ve nazik olmayan tavırlar genel bilinen tavırlar. Bunu sağlayacaksa eğer bir STK oradaysa eğer durumu anlattıysa burada bir yumuşama oluyor. Kolluk ve kamu kurumları arasında bir köprü görevi olduğunu düşünüyorum kamu kurumları ve STK’ların. Tamam aynı yardımlar var tercümanlar var ama asıl görevi aradaki dengeyi sağlamak anlatabilmek düzensiz göçmeni kolluğa ya da kamuya anlatabilmek .”(K10,E, Saha çalışanı)

Araştırmaya katılan profesyonellerin de ifade ettiği gibi; sivil toplum kuruluşları gerek kamu kurumları gerek diğer sivil toplum kuruluşları ile iş birliği halinde çalışmaktadırlar. İş birliği halinde çalıştıkları kurumları şu şekilde ifade etmişlerdir.

“Şimdi kamu kuruluşu olarak; Sahil Güvenlik, Jandarma, Polis bunlar başlıları sonra toplum sağlığı aynı zamanda devlet hastanesi onun haricinde liman başkanlığı bunlar kamu alanında. Kaymakamlık belediye bunlar direk birebir irtibat halinde direk bilgi alışverişi yaptığımız kurumlar.” (K6, E, SHU)

“Kamu kurumu olarak kolluk kuvvetleri ağırlıklı olarak çalışıyoruz. Jandarma, Emniyet Birimleri, Polis karakolları, göçmen kaçakçılığı ile mücadele birimi ayrı bir birim olarak İzmir’de Sahil Güvenlik ağırlıkta olarak jandarmaya çok destek sağlıyoruz. Bu şekilde sayabiliriz.” (K7, E, Tercüman)

Araştırmaya katılan profesyonellerin hepsi kolluk kuvvetlerinden Jandarma, Sahil Güvenlik ve Emniyet birimleri ile İç İşlerine Bakanlığına bağlı İl Göç İdareleri, Geri Gönderme Merkezleri, hastaneler ile iş birliği halinde çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Diğer alt tema başlıklarında da bahsedildiği gibi düzensiz göç alanında çalışan ilgili kamu kurumlarına tercümanlık desteği, insani yardım malzemelerinin sağlanması ve hukuki danışmanlıkların verilmesi için kamu kurumları ile sürekli irtibat halindedirler. Sosyal hizmet mesleğinde de örgütlerle ve diğer yerel otoritelerle çalışırken destekleyici ve var olan sorunların çözümlenmesini sağlayıcı uygulama geliştirmek temel hedeflerinden bir tanesidir. Sivil toplum kuruluşlarında sosyal hizmetlerin ve diğer hizmetlerin etkin bir şekilde aktarılması için aracı rolünün büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Savunuculuk Rolü

Gerek sosyal hizmet disiplininde gerekse sivil toplum alanında çeşitli müracaatçı ve müracaatçı gruplarının haklarını savunma önemli bir alanı oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan profesyoneller STK'ların savunuculuk alanında etkili rol üstlendiklerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Bir kere yeni uygulamaların oluşması anlamında öncelikli bir rolü var STK'ların. Çünkü mevcut sistemi zorlamadan bir şeylerin geliştiğini göremiyoruz maalesef. Bu noktada çok kritik bir rol oynuyor STK'lar. Biraz önce de anlattığım gibi sağlık hizmetlerine erişim işte başvuruların alınması gibi durumlar aslına birazda STK'ların bu durumu zorlaması ile başladı veya yönlendirmesi ve bilgilendirmesi ile başladı o yüzden ben kritik bir önemi olduğunu düşünüyorum.” (K2, E, Saha çalışanı)

Katılımcı 2'nin de ifade etmiş olduğu gibi Türkiye'de savunuculuk faaliyetlerinin önemli bir kısmı STK'lar tarafından yapılmaktadır. Bu bağlamda STK'ların yeni hizmetlerin geliştirilmesi noktasında katkılar verdiği görülmektedir.

“Yani şöyle hak savunuculuğu; Kimliğini alamaması ülkesinde atıyorum siyasi olaylardan dolayı güvenlik tehditti yaşamakta bir ihlali söz konusu. Doğal olarak kaçış sebebinin bu olduğunu varsayalım ülkeye geldiğin de kimlik problemi var doğal olarak onda kimlik problemini gidermek için her şey yasaya uygunsa kimlik problemini gidermek için adım atmıyor yeterli personeller mesela. Burada savunuculuk yapıyor oluyorsun ya da işte sokakta kalmış bir çocuk var bunun devlet korumasına aldırılmasında savunuculuk yapmış oluyorsun.” (K4, K, SHU)

Katılımcı 4'ün de belirttiği gibi savunuculukta kişinin hakkı olan hizmetlere ulaştırılması söz konusudur. Bu bağlamda profesyoneller hizmetlere ulaşım konusunda müracaatçılara gerekli bilgilendirmeleri yaptıklarını da ifade etmişlerdir.

“Verdiğimiz danışmanlıklar mesela birçoğu bilmiyor neyin ne olduğunu UK ve GK’dan bahsediyoruz. Kimlik sahibi oldukları takdirde eğitim, sağlık hizmetlerinden farklı hizmetlerden faydalanabilirsin ama kimliği olmadığı için hastaneye gidemezsin acilden giriş yapabiliyorsun oda belki ama senin bir hastalığın var kimlik sahibi olursan ücretsiz bir şekilde bakılabiliyorsun varsa bir atıyorum hepatit kronik bir hastalığın varsa bu şekilde takip edebilirsin verdiğimiz danışmanlıklarla diye ama dediğim gibi en önemlisi tercüman ve insani yardım malzemesi.” (K5, E, Saha çalışanı)

“Oradaki hakları ve yükümlülükleri neler idari gözetim nedir bunun temelleri nedir? En temel anlamda anlaşılabilir düzeyde bilinçlendirme sağlama. İçinde bulundurduğu koşullarla alakalı ve hakkıyla özellikle kullanabileceği hakkıyla alakalı. Bir bilinçlendirme sağlamak temel amaç buna göre ilerleniyor zaten.” (K13, K, SHU)

Düzensiz göç alanında sivil toplum kuruluşlarının bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarını üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye’de herhangi bir kimlik kaydına sahip olmayan düzensiz göçmenler eğitim, sağlık, vatandaşlık hakkı gibi birçok hatan mahrum kalabilmektedirler. Coşkun’un (2017) da yaptığı bir araştırmada; düzensiz göçmenlerin hak ihlallerinin görünür kılınması, kamuda farkındalık çalışmalarının yapılması ve bu konularda yasal önlemler alınması için hak savunuculuğunu benimsemiş sivil toplum kurumlarına ve sosyal hizmet meslek örgütlerine de önemli bir rol düştüğünü ifade etmiştir. Göç alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının hak ihlallerinin önüne geçilmesi amacı ile kişilere hukuki danışmanlık yolu ile hakları konusunda farkındalıklarını arttırmak ve bilgilendirmek açısından büyük bir sorumluluk üstlendiklerini düşünebiliriz.

Düzensiz Göç Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar

Düzensiz göç alanında çalışan sivil toplum kuruluşları; İnsan haklarının korunmasında, kişilerin hizmetlere erişimlerinin sağlanmasında ve diğer kurumlar ile yaptıkları iş birliklerinde sorunlar yaşayabilmektedirler. Alanda çalışan profesyoneller karşılaştıkları bu sorunların dil bariyeri sorunu, refakatsiz çocuklar sorunu ve kamu kurumlarındaki alt yapı yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar olarak ifade etmişlerdir.

Dil Bariyeri Sorunu

Dil konusundaki sorunlarda, düzensiz göç alanında çalışan profesyonellerin karşılaştığı önemli bir sorun alanıdır. Araştırmaya katılan profesyoneller de dil sorununa yönelik ifadelerini şu şekilde belirtmişlerdir:

“Kayıtsız olsalar bile başka ülkeden geldikleri için bu ülkenin dilini bilmiyorlar. Öncelikle bu ülkedeki bütün hizmetlere erişebilmeleri adına ve çevrelerindeki insanlarla iletişimlerini kuvvetlendirmek ve topluma adapte olmalarını sağlamak için dil bariyerini aşmaları gerekiyor. Bizler dil bariyerini aşmaları için devletin sağladığı hizmet mekanizmalarını onlara kendi dillerinde tercüme desteği ile bilgilendirip yönlendirmesini sağlıyoruz. Zaten sosyal uyumunda başlıca engelinin dil olduğunu düşünüyorum ben.” (K1 ,E, PDR)

“Zaten şöyle bizim düzensiz göçte en temel sorun dil bariyeri. Bu kolluk kuvvetlerinde özellikle biz o alanda çok rol oynuyoruz. Kolluğun öncelikle yakaladığı kişilerin listelerini oluşturmasında ya da ihtiyaçlarını sormasında oradaki yakalanan kişilerin sorunları oluyor ama dil olmadığı için kendilerini anlatamıyorlar.” (K7, E, Tercüman)

Katılımcı 7'ninde ifade ettiği gibi; menşei ülkesini çeşitli sebeplerden terk etmek zorunda kalan ve Türkiye'ye de yasa dışı bir şekilde yaşayan düzensiz göçmenler birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Katılımcıların da ifade ettiği gibi dil bariyeri sorunu hem göçmenlere için hem de göçmenlerle çalışan kolluk kuvvetleri ve diğer çalışanlar için önemli bir sorun teşkil etmektedir.

“Düzensiz göçte sorun öncelikle dil bariyeri kolluk kuvvetleri göçmenler için çok büyük bir sorun oluyor. Şöyle ki; yakalama olduğu zaman göçmenler alınıyor biz o süreçte bizi arayıp o bölgeye gidene kadar Jandarma işleri hızlandırmak adına öncelikli olarak bilgileri almaya çalışıyor. Dil olmadığı için o listenin oluşturulmasında bir yanlışlık oluyor. Göçmen kendini ifade edemiyor ya da Ortadoğu ülkelerindeki isimler farklı olduğu için İngilizce karakterler kullanıldığı için isim beyanı yapılırken bizim memurlar kolluktaki memurlar Türkçe 'deki gibi algıladıkları zaman isimin oluşturulmasında yanlışlık oluyor. Bu mültecinin GGM sürecinde kayıt sırasında sıkıntıların yaşanmasına neden oluyor” (K7, E, Tercüman)

Düzensiz göçmenlerin yakalandıkları sırada ve sonrasında kendilerini ifade edememesi hem ruhsal anlamda sorun yaşamalarına hem de kağıt üzerinde kolluk tarafından tutulan resmi kayıtlarda isim yanlışlığının yapılması gibi sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Düzensiz göçle birebir çalışan kolluk kuvvetlerinde tercümanlık hizmetlerinin yetersiz kaldığını görmekteyiz. Kamu Denetçileri Kurumunun Türkiye'deki Suriyeliler özel raporunda belirtildiği gibi *“Jandarma Genel Komutanlığı Personelinin ve Sahil Güvenlik Komutanlığındaki tüm kolluk personelinin yabancılarla*

ilgili görevlerini ifa ederken, dil engeli ile karşılaştığı öğrenilmiştir” şeklinde ifadesi yer almaktadır. Dil bilmeyen göçmenlerin kendilerini ifade edememesi problemi aşmak güçtür. Buna bağlı olarak düzensiz göçmenler ile birebir çalışan kurumlarda göçmenlerin ve göçmenlerle çalışanların sorunlarının en aza indirilmesi için tercümanlık hizmetlerinin artırılması gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşları bu anlamda en önemli boşluğu doldurmaktadır.

Refakatsiz Çocuklar Sorunu

Uluslararası göç hareketliliğinin en kırılgan gruplarından biri de çocuklardır. Göç süresinde çocuklar kimi zaman aileleri veya aile yakınları ile bu sürece dahil olurken kimi zaman da herhangi bir aile ve yakınlarının refakati olmaksızın uluslararası göç sürecine katılmaktadırlar.

Araştırmaya katılan profesyoneller göç yoluna katılan refakatsiz çocukların düzensiz göç hareketliliğinde gözlemledikleri sorunları şu şekilde ifade etmektedirler:

“Geri gönderme söz konusu ise yapılır veyahut serbest bırakılır. Bu süreç zarfında özellikle kolluk kuvvetlerinde bire bir iletişim kurduğumuz durumlarda kolluk kuvvetlerini asgari düzeyde kanunlara, yönergelere uymalarını bekliyoruz fakat bir çocuğun ifadesinde avukat ve psikolog eşliğinde gibi daha yararlanıcıyı gözeterek yapılması gereken ifade alımlarında böyle bir desteği henüz göremedik.” (K1, E, PDR)

Katılımcılar refakatsiz çocuklarla ilgili olarak en büyük sorunu kurumlar arası iş birliğinin eksikliği olarak görmektedirler.

“En büyük sorun koordinasyonsuzluk yani bu devlet kurumları arasındaki koordinasyonun sağlanamaması zaman içerisinde denk geldiğimiz sorunlar; hem sağlık hizmetlerine erişim bunun dışında hassas durumda olan kişilere koruma sağlanması gibi durumlarda devlet kurumlarının birbirleri ile koordine olamadığını gördük. Bunun en belki çarpıcı örneği de şu özellikle refakatsiz çocuklarda refakatsiz çocuklar yönergesinin işletilemediğini görüyoruz zaman zaman göç idaresinin bilgisine bile gelmeden daha o noktaya ulaşmadan kolluk kuvvetlerince çocuk sevgi evine yapılan nakillerden bahsediyoruz. Bu tabi ki yönergeye uygun olmamakla birlikte olması gereken korumanın sağlanamadığını da gösteriyor. Çocuklara bir kimlik numarası verilmiyor. Çocuklar zaten bir dil bariyerine maruz kalıyorlar kendilerinin iletişim kurabileceği kimse yok. Bu nedenle açık kapı sistemi olan sevgi evlerinden istedikleri zaman kaçıp gidebiliyorlar. Yani çocuk bir koruma alanına girmeden

elimizden yani devletin korumasından uzaklaşmış oluyor ve tekrar göç yollarına giriyor. Yani risk devam ediyor çocuk için” (K3, E, Avukat)

Katılımcı 15 bu noktada geçmişte rekakatsiz çocuklarla ilgili birtakım eksik uygulamaların gerçekleştiğini, öncesinde kolluk kuvvetlerinde de refakatsiz çocuklarla ilgili bilinçli olmayan uygulamalar yapıldığını örneklerle ifade etmiştir.

“Çok yaş büyüttüler ya da refakatsiz çocuk işte zaten polisten korkuyordu benim yakınım var. Polis refakatsiz çocuk kavramını kollukta yoktu. Yani çocuk şubede vardır ama jandarma da bilmem ne karakolunda iki gün önce göreve başlamış bir personelde refakatsiz çocuk ayrımı yoktu. Göç idaresi ile bu konuyu yazışmıyordu refakatsiz çocuk göç idaresinin merkezden Ayvalık'a gelip mümkünatı yoktu arada var 2 buçuk saat mesafe. Dolayısı ile benim yakınım bu dediği hiç tanımadığı aslında botta yolculuk yaptığı insanlara teslim edilmiş. Hele de yaş 12 ise sıkıntı yok. Polise şu an çocuk eşiği var 16 ya da 17 ise eyvah bu çocuk kesin 17 değildir. 16 değildir. Kemik testi çok kolay işleyen bir süreç değil orada 183 ü ayağa kaldırılıyorsa o kanalla yapıp çağrı merkezinde oluşturduğun kayıtlarla bak bu kurum iş yapmıyor falan diye bir savaş alanı. Refakatsiz çocuk geldi ise bütün gündem o oluyor şu an. Öyle düşün.” (K15, K, Program asistanı)

Sivil toplum kuruluşlarında düzensiz göçmenlerle çalışan profesyoneller, düzensiz göç sürecinde, göç yolunda refakatsiz çocukların karşılaştıkları risklerle ilgili görüşlerini aktarmışlardır. Katılımcıların ifadelerinde de anlaşıldığı gibi refakatsiz çocuklar suistimalle en açık olan grupları oluşturmaktadır.

Göç yolunda refakatsiz çocuklara yönelik korunma anlamındaki mekanizmaların yetersiz kaldığını görmekteyiz. Özellikle refakatsiz çocukların yaş tespiti düzensiz göç alanında önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Çocuğun kendi yaşı konusundaki beyanını gerçekçi bulmayan kolluk kuvveti kemik testi yapılmasını isteyebilmektedir. Hastane tarafından yapılan olan “kemik testi” sonucuna göre çocuk hakkında işlem yapılmaktadır. Kolluk, bu süreçte çocuğun sözlü beyanı ve dış görünüşü ile ilgili herhangi bir şüphe duymazsa çocuğun beyan ettiği yaşı kaydetmekte ve ona göre işlem yapmaktadır (akt. Karataş, Tılıç, Topcuoğlu ve Demir, 2014). Buradan da anlaşılacağı gibi kolluk kuvvetinin yaş tespiti konusunda yeterli hassasiyeti göstermesi yapılacak yanlışlıkların önüne geçmek için büyük önem taşımaktadır. Göç yolundaki refakatsiz veya ayrı düşmüş çocukların kamu kurumları tarafından koruma altına

alınmaları ve kamunun sağladığı hizmetlerden faydalanmaları karşılaşacakları riskleri en aza indirmektedir. Düzensiz göç yakalamalarında STK'ların yapacağı hassasiyet tespiti, göç yolunda ayrı düşmüş veya refakatsiz kalmış çocukların tespiti için büyük önem taşımaktadır. Sivil toplum kuruluşlarında çalışan profesyoneller refakatsiz çocuklara yönelik mevzuatlar hakkında kolluk kuvvetlerini bilgilendirmekte ve onlara yol göstermek konusunda önemli görevleri olduğu düşünülmektedir.

Kamu Kurumlarındaki Alt Yapı Yetersizliği

Düzensiz göç alanında karşılaşılan soruna yönelik profesyonellerin ifadeleri şu şekildedir;

“Sahadayız ve çok fazla eksik olabiliyor. Yani her gün gün aşırı mülteci geliyor ve sayıları çok az olabiliyor bulunduğumuz alanlarda bunlarla ilgili yeterli alt yapı olmayabiliyor. Mesela işte lavabo bu insanlar sigara istiyor vs. bu tür istekleri olabiliyor. Sigara vs. isteklerinin karşılanması neredeyse imkânsız çünkü zaten hani bizim veya herhangi bir kurumun onlara sigara alması bu tür özel isteklerinin karşılanması bir şey hani imkânsız bu tür istekler karşılanmadığı zaman bu insanların sinirleri de ruh halleri de farklılık gösteriyor. Bu tür şeyler bize zorluk çıkaran veya alanda biraz daha alanda bizim modumuzu düşüren durumlar yani.” (K6, E, SHU)

“Ayrıca fiziki açıdan da çok yeterli kurumlar olmadığı için son dönemde düzensiz göçün artmasıyla beraber geçmiş dönemin ihtiyaçlarını karşılıyor olmasına rağmen şu an da böyle bir ihtiyacı karşılamıyor.” (K1, E, PDR)

Katılımcı 1’inde ifade ettiği gibi düzensiz göç ile ilgilenen kamu kurumlarında fiziki açıdan yetersizlikler olduğunu özellikle son dönemlerde bu fiziki açıdan ihtiyacı karşılamadıklarını görmekteyiz.

“Karşılaşılan sorunlardan birisi bazı karakollarda yeterli bekleme alanı yok. Bekleme alanı denmez çok sağlıklı değil fiziki yapıları müsait değil onun dışında düzensiz göçmenler il göç idaresi GSM’deki yoğunluktan dolayı bekleme alanlarında bazen 5-6 gün bekliyorlar bu güneşin altında veya kışın soğğun altında olabilir.” (K5, E, Saha çalışanı)

Düzensiz göçe destek veren sivil toplum kuruluşlarında çalışan katılımcılar fiziki alt yapı yetersizliğinden kaynaklı olarak pek çok sorunla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. Düzensiz göçmenlerin yakalama anlarından sonra isim ve uyruk tespitlerinin yapılması, ihtiyaçlarının belirlenmesi, sağlık kontrollerinin de yapılması

amacı ile kolluk kuvvetlerinin bekleme alanlarında tutulmaktadır. Bu alanlar daha çok kurumların bahçeleri, belirli işleri yürütmek amacı ile ayırdıkları bekleme odaları oluşturduğu düşünülmektedir. Kolluk kuvvetlerinin düzensiz göç için özel olarak oluşturdukları bir bekleme alanının mevcut olmadığı görülmektedir.

“Farklı nedenler olabilir işlemler uzun sürüyor özellikle karşılaştığım sorun düzensiz göçte bekleme alanları çok kısıtlı ve yetersiz yani. Bazen 10-15 kişi yakalanıyor yeterli oluyor çünkü emniyet biriminin jandarma biriminin Sahil Güvenlik biriminin alt yapısı yeterlidir. Bekleme odaları falan olabilir, bekleyecekleri alan olabilir yeterlidir ama bazen işte 100-150 kişi olduğu zaman mesela dikilide olduğu gibi spor salonlarında bekleme sağlanıyor. Tabi alan ne kadar geniş olsa da mesela 1 tuvalet 2 tuvalet oluyor mesela yetersiz kalıyor. Yemek ihtiyacının karşılanması falan bence bekleme alanları yetersiz.” (K9, E, Avukat).

Kamu Denetçileri Kurumunun Türkiye’deki Suriyeliler özel raporunda belirtildiği gibi “Keza, Sahil Güvenlik Komutanlığı’nın kara yapılanması olmadığından, düzensiz göçmenlerin sadece bot personelinin ihtiyaçları için yapılmış Sahil Kolaylık Tesislerinde tutulduğu, ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalan bu tesislerde genelde kadınlar için tuvaletin bulunmadığı, hâlihazırda karakol teşkilatlanmasının da tamamlanmamış olması nedeniyle, göçmenlerin genellikle açık alanda kontrol altına alındığı, mevsim şartları ve hava durumuna bağlı olarak ibate ve iase sorunu yaşanabildiği, ayrıca göçmen sayısının arttığı durumlarda bu kişileri kontrol altında tutmakta zorluklar yaşandığı, bununla birlikte Sahil Güvenlik unsurlarının ihtiyacı karşılayacak yeterli kara aracının da bulunmadığı, netice itibariyle Sahil Güvenlik Komutanlığı personelinin fiziki imkânsızlıklar nedeniyle yabancıların muhafazasında zorluklarla karşılaştığı görülmektedir.” ifade edilmektedir.

Araştırmaya katılan profesyoneller, alanlarındaki sorunlara istinaden; bekleme alanlarındaki fiziki yetersizliklerin yeni sorunları da gündeme getirdiğini ifade etmişlerdir. Bu sorunlardan birini de sağlık sorunları ve hijyen sorunlarını oluşturmaktadır. Bekleme alanlarında, düzensiz göçmenlerin uzun saatler boyunca tutulması, geri gönderme merkezlerine transferlerinin uzun sürmesi hijyenin sağlanmasında pek çok sorunu da gündeme getirmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarında çalışan profesyoneller karşılaştıkları hijyen ve sağlık sorunlarını şu şekilde ifade etmektedirler;

“Battaniyeler hijyenik olmadığı için böcekleniyor. Böceğin artık ne olduğunu türünün ne olduğunu bilmiyorum. Hijyen sağlıklı bir ortam olmadığı için orada hastalık kapıyorlar. Onun dışında bekleme alanlarında hastalıklar oluyor. Bu uyuz hastalığı için tüberküloz var zaten bazı uyruklarda müthiş bir bulaşıcı hastalık var.” (K5, E, Saha çalışanı)

“Bunun yanında dönem dönem bu yakalanan kişilerin bekletme alanlarında sağlık hizmetlerine erişimi ile ilgili muğlaklık vardı ama zaman içersin de girişimlerimizle ve yönlendirmelerimiz ile bu da aşıldı şimdi artık belli bir uygulama var. Kolluk kuvvetleri İl Sağlık Müdürlüğünden talep ediyorlar ve sağlık kontrolleri gerçekleşiyor. Bu büyük bir sorundu bizim için çünkü hamile kadınlar oluyordu yaşlı insanlar oluyor bunun yanında bulaşıcı hastalıkları olduğunu düşündüğümüz kişilerde olabiliyor, ciddi sağlık sorunları olan kişilerde olabiliyor. Bu büyük bir açığı bunu zaman içerisinde giderdik diye düşünüyorum bu konudaki katkımız ve sorumluluğumuzu yerimize getirdiğimizi düşünüyorum.” (K13, K, SHU)

Katılımcı 5’inde belirttiği gibi bekleme alanlarında var olan fiziki yetersizlikler çeşitli sağlık ve hijyen sorunlarını da gündeme getirmekte bu durum elverişsiz sağlık koşullarını doğurmaktadır.

“Hasta hani insanların görünüşünden yani kronik bazı hastalıklar olabiliyor. Bir ömür taşıyabiliyorlar Afrika’da veya dünyanın herhangi bir ülkesinden bölgesel olarak kronik hastalıklar olabiliyor. Bölgesel olarak kronik hastalıkları oluyor. Görünüşüne bakarak insanın onun hasta olduğunu ve onlarla beraber kalmak istemediklerini söyledikleri zaman oluyor. Bu birazcık şiddetli oluyor. Bunlar alanda en çok karşılaştığımız hani bizim için en zor olan durumlar bir şey yapamıyorsunuz başka bekleme alanı yok.” (K6, E, SHU).

“Yoğunluk artarsa öyle olabiliyor. Gecikme oluyor da çok faza değil. Eskiden çok büyük problemdi üç dört gün burada kalıyordu. Duş alamıyor, tuvaletini falan her şeyini kurmuşuz ama her gün aynı yemek yemek zorunda kalıyor. Artık yani 4 gün senide bir yerde tutsam sende sıkılmaya başlar ve sorun çıkarmaya çalışırsın maalesef bunlar çok ciddi yaşanan sorunlardandı.” (K8, E, SHU)

Katılımcı 8’in de bahsedildiği gibi alt yapı yetersizliklerinin elverişli olmayan hijyen ve olumsuz sağlık koşullarını gündeme getirdiğini görmekteyiz. Sivil toplum kuruluşlarının bu anlamda kamuya sağladığı desteğin bekleme alanlarına ilave duş ve tuvalet gibi

imkanlar sağladığını, yeterli hijyen koşullarının sağlanması için hijyen kitlerin düzensiz göçmenlere ulaştırılması gibi destekleri sağladığını görmekteyiz.

Araştırmaya katılan profesyoneller, düzensiz göçmenlerin kolluk kuvvetlerinin bekleme alanlarında geçirdikleri sürede hijyen koşullarının da yeterli düzeyde sağlanmadığını, hijyen koşullarının sağlık sorunlarına da olumsuz yönde etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Düzensiz göç ile mücadele eden kamu kurumlarının STK'lar iş birliği ile alt yapı yetersizliğine yönelik çalışmalarını arttırmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Yapılan bu araştırma Türkiye'de düzeniz göç alanında çalışan STK'ların rollerinin, STK'larda çalışan profesyonellerin gözünden bakılarak analiz edilen bir çalışmadır. Araştırma sonuçlarına göre, sivil toplum kuruluşlarında düzensiz göçmenlere tercümanlık hizmeti, ayni ve nakdi yardım hizmeti ve hukuki danışmanlık hizmeti sunulmaktadır. Coşkun (2017)'in de belirttiği gibi Türkiye'deki sığınmacı ve mültecilerin ya da genel olarak ihtiyaç içindeki göçmenlerin sorunlarına çözüm amaçlı olarak tasarlanan barınma, sosyo-ekonomik destekler, sağlık hizmetlerine erişim, tercümanlık, danışmanlık, eğitim ya da psikolojik destek gibi kapsamlı sosyal hizmetlerden bahsetmek mümkün değildir. Yerine, geçici kimlik numaraları temelinde sığınmacı ve mültecilerin erişebildikleri, vatandaşlara sunulan hizmetlerden herhangi bir farklılık göstermeyen ve dolayısıyla kısıtlı erişilebilen sağlık, eğitim ve sosyo-ekonomik desteklerden bahsedilebilir. Yani herhangi bir kimlik kaydı bulunmayan göçmenlerin sosyal hizmetlerden faydalanmaları yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz. Bu kapsamda, hizmetlerin yetersiz olması nedeni ile sivil toplum kuruluşları bu hizmetleri göçmenlere herhangi bir karşılık gözetmeksizin yapılmaktadır. STK'lar hem mültecilere Türkiye'deki hakları ve bu haklara erişimleriyle ilgili ücretsiz olarak hukuki destek vermekte hem de avukatlara mülteci sorunları ile ilgili izlemeleri gereken hukuki süreçle ilgili bilgilendirme toplantıları düzenlemektedir (Kılıç, 2016). Yapılan araştırmada kolluk kuvvetlerine sağlanan tercümanlık desteği, ayni yardım hizmetleri ve hukuki danışmanlık destekleri de STK'lar tarafından ücretsiz bir şekilde düzensiz göçmenlere sağlandığını görmekteyiz.

Sosyal hizmet mesleği, insan çeşitliliğini destekleyen ve sosyal baskıyı ve adaletsizliği ortadan kaldıran, insani hizmet yaklaşımlarını geliştirmeye yönelik uygulamalar

gerçekleştiren bir meslek olma özelliğini taşımaktadır (Zengin ve Çalış, 2017). Dezavantajlı grupların içerisinde güçlendirilmeye ihtiyaç duyan diğer gruplardan birisini de göçmenler oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sosyal hizmet mesleği güçlendirme temelli çalışmalar yaparken STK'ları bir araç olarak kullanabilmektedir. Kara (2019) 'un da belirttiği gibi ,sosyal hizmet programlarında gereksinimlerin tespit edilmesi ve müracaatçıların bulunduğu yerden başlama ilkesi önemli bir faktördür. Makro sosyal hizmet uygulaması ile müracaatçı gruplarının haklarını savunmak, kaynak ve hizmetlere daha kolay ulaşabilmesi için iktidar ve karar alıcılar üzerinde baskı oluşturmak için sosyal aksiyon gerçekleştirmeyi amaçlar. Sivil toplum kuruluşlarının birçoğu, belirli nüfus ya da müracaatçı grupları ile çalışırken, sorunun analizini ve soruna dair toplumun bilinçlendirilmesi çerçevesinde sosyal aksiyonu kullanmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışma da değinildiği gibi sosyal hizmet mesleği STK'larda hem aracı rolünü hem de savunucu rollerini sosyal aksiyonu gerçekleştirmek için aktif olarak kullanabilmektedir.

Düzensiz göç alanında çalışan sivil toplum kuruluşları; İnsan haklarının korunmasında, kişilerin hizmetlere erişimlerinin sağlanmasında ve diğer kurumlar ile yaptıkları iş birliklerinde sorunlar yaşayabilmektedirler. Göç nedeni ile ülkeye giriş yapmış kişilerin ihtiyaçlarının tespitinde, sahip oldukları hak ve yükümlülükler konusunda bilgilendirilmelerinde ve temel hizmetlere erişim sağlamalarında karşılaştıkları en büyük problemin dil sorunu olduğu görülmektedir. Düzensiz göç ile ülkeye giriş yapmış kişilerde geldikleri ülkenin dillerini bilmemektedir. Bu yüzden hem kamu kurumlarında hem de sivil toplum kuruluşlarında bu dil engelinin ortadan kalkması için tercümanlık hizmetleri de ayrıca önem taşımaktadır .Düzensiz göç alanında karşılaşılan bir diğer en önemli sorun ise refakatsiz çocukların veya ailesinden ayrı düşmüş çocukların göç sürecine dahil olmasıdır. Göç süresinde çocuklar kimi zaman aileleri veya aile yakınları ile bu sürece dahil olurken kimi zaman da herhangi bir aile ve yakınlarının refakati olmaksızın uluslararası göç sürecine katılmaktadırlar. (Düzel ve Alış, 2018).Avrupa'da yaşayan Afgan çocuklar üzerine yapılan bir araştırmada da göç yolunda olan refakatsiz çocukların ilk sığınma ülkelerinden ikincil harekete geçişlerinin nedenleri sığınma ülkesinde geri gönderme riski ile karşılaşmaları kolluklar tarafından tutuklanmaları veya bilinçsiz bir muameleye maruz kalmaları, çocuk koruma sistemine erişimlerine erişim yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Correa-Velez, Nardone ve Knoetze,2014). Düzensiz göç hareketliliği bireyleri veya toplumu her açıdan olumsuz bir biçimde

etkilemektedir. Bunlardan birisi de araştırma bulgularından elde edilen en önemli sonuçlardan birisi olan kamu kurumlarında fiziki alt yapı yetersizliklerinde yaşanan sorunlardır. Ülkemizden yasadışı olarak çıkmaya çalışırken denizde yakalanan/kurtarılan yabancıların kimlik bilgilerini alarak, ilgili belgeleri hazırladıktan sonra, bu kişileri ilde veya ilçede kolluk kuvvetlerine veya diğer kamu kurumlarına teslimleri sırasında pek çok sorun yaşanmaktadır. Kolluk kuvvetlerindeki bekleme alanlarında ortaya çıkan kapasite yetersizliği hijyen, elverişsiz sağlık koşullarına da sebep olmaktadır.

ÖNERİLER

- Düzensiz göçmenlere yönelik sosyal hizmet uygulamaları ekonomik, sosyal ve kültürel yönleri kapsayacak şekilde çok yönlü bir çalışma yapılmalıdır
- Kolluk kuvvetlerindeki bekleme alanlarının kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Buna bağlı olarak sivil toplum iş birlikleri ile bekleme merkezleri oluşturulması gerekmektedir.
- Kolluk kuvvetlerinin bekleme alanlarında hijyen sorunlarının meydana gelmesine bağlı olarak sivil toplum kuruluşları iş birliğinde temizlik hizmetlerinin artırılması gerekmektedir
- Dezavantajlı gruplar arasında yer alan refakatsiz çocukların üstün yararı için bekleme alanlarının diğer göçmenler ile ayrı tutulması ve bu oluşturulacak olan merkezlerin STK'lar iş birliği ile yapılması gerekmektedir.
- Kolluk kuvvetleri ve sivil toplum kuruluşları iş birliği halinde çalışmalarını sürdürmektedir. Kolluk kuvvetlerinde çalışan kolluk personellerine yönelik "düzensiz göç" kapsamında bilgilendirilme çalışmalarının sivil toplum kuruluşlarının desteği ve iş birliği ile yapılmalıdır.
- Makro düzeyde özellikle düzensiz göç hareketliliğinin yoğun yaşandığı illerde; Okullarda, kurs merkezlerinde, belediyelerde ve diğer kamu kurumlarında bilgilendirme eğitimlerinin ve seminerlerinin sivil toplum kuruluşları eli ile yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- Düzensiz göçmenlerin yakalanma anlarında ve sonrasında sağlık hizmetlerinde daha kapsamlı düzenlemeler yapılması gerekli kılmaktadır.

- Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğinin belli bir protokol dahilinde yapılması ve bu protokol ile hizmetlerin planlanması gerekmektedir

KAYNAKÇA

- Ambrosini, M. (2015). İtalya'daki düzensiz göçmenler için STK'lar ve sağlık hizmetleri: insan haklarının korunması yasalara meydan okuduğunda. *Göçmen ve Mülteci Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 116-134.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Coşkun, E. (2017). Türkiye'de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler. *Çalışma ve Toplum*, 54(3), 1299-1315.
- Correa Velez, I., Nardone, M. ve Knoetze, K. (2014). *Leaving family behind: understanding the irregular migration of unaccompanied asylum-seeking minors – a qualitative study*. Irregular Migration Research Programme, Occasional Paper Series. Department of Immigration and Border Protection, Australian Government, Australia.
- Düvell, F. (2011). Düzensiz göç, ekonomi ve politika. *CESİFO DICE Raporu*, 9(3), 60-67.
- Demir, Ö., Atasü Topçuoğlu, R. ve Akgül, A. (2015). Küreselleşen dünyada satılık göçmen çocuklar (No.3). Ankara: Global Politika ve Strateji.
- Düzel, B. ve Alış, S. (2018). Düzensiz Göçle Gelen Suriyeli Mülteci Çocuklar Bağlamında Türkiye'de Refakatsiz Göçmen Çocukların Durumu ve Başlıca Risklerin Değerlendirilmesi. *Asia Minor Studies*, 6, 258-274.
- Eş, M., ve Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 206-248.
- Kalaycı, S. (2016). Sığınmacıların Korunmasına Yönelik Türk Sivil Toplum Kuruluşları. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*.
<https://insamer.com/rsm/files/GozelemSaha%202020Siginmacilarin%20Korunmasina%20Yonelik%20TURK%20STKlar.pdf>

Kılıç, T. (b.t.). *İltica ve göç alanında barolarımızın ve avukatlarımızın hayati rolü ve bu alandaki güncel sorunlar*. <http://www.multeci.org.tr/haberdetay.aspx?id=119>.

Krysiç, J. L. ve Finn, J. (2015). *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması* (1. baskı). Ankara: Nika Yayınevi.

Kara, Y. (2019). Makro Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 155-169.

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.

Regional Thematic Working Group on international migration including human trafficking. (2008). *Situation Report on International Migration in East and South-East Asia*. Bangkok: International Organization for Migration, Regional Office for Southeast Asia.

Toksöz, G. ve Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2012). Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey. In: Paçacı Elitok, Seçil & Straubhaar, Thomas (ed.), *Turkey, migration and the EU*, volume 5, pages 85-111, Hamburg Institute of International Economics (HWWI).

Toksöz, G., Erdoğan, S. ve Kaşka, S. (2012). Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları. IOM Türkiye.

T. C. Kamu Denetçiliği Kurumu. (b.t.). *Türkiye'deki Suriyeliler özel rapor*. https://www.ombudsman.gov.tr/suriyeliler/ozel_rapor.pdf

Temel İnsani Yardım Standardı. (b.t.). *Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*. <https://corehumanitarianstandard.org/files/files/Core-Humanitarian-Standard-Turkish.pdf>

Uluslararası Göç ve Sınır Yöntemi. (b.t.). IOM Un Migration. <https://turkey.iom.int/tr/göç-ve-sınır-yönetimi>.

Uslu, B. ve Şentürk, T. (2018). Sivil Toplum, Savunuculuk ve Sosyal Pazarlama. *Current Depates on Social Sciences*, (1), 13-19.

Zastrow, Charles (2015). *Sosyal Hizmete Giriş* (D.B. Çiftçi, Çev.), Ankara: Nika Yayınevi.

Zengin, O. ve Çalış, N. (2017). *Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları*. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 47-67.

Özgün Makale (Araştırma)

Unique Article (Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 01.04.2021

Kabul Tarihi – Accepted: 03.06.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dostol, S. & Güller, E. (2021). Alışveriş merkezlerindeki tasarımın görme engelliler için uygunluğu: İzmir Ege Perla Alışveriş Merkezi örneği. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 68-84.

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNDEKİ TASARIMIN GÖRME ENGELLİLER İÇİN UYGUNLUĞU: İZMİR EGE PERLA ALIŞVERİŞ MERKEZİ ÖRNEĞİ

Sibel Dostol¹

Ebru Güller²

ÖZET

Görme engellilik, tüm tedavilerin sonucunda kişinin görüşünün 1/10 veya daha az olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Görme engelli, toplumun bir parçasını oluşturur ve kentsel mekanlarda aktif yaşantısı sağlanmalıdır. Engelli bireylerin sosyal hayata adapte olmaları ve kent içi mekanlarda rahat hareket edebilmeleri için yapıllı çevrede engellilerin ihtiyaçları doğrultusunda iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir. Kent, yapı, mekân, ürün ölçeğindeki çözümlerinde, engelli kullanıcılara uygunluk, öncelikli tasarım kararlarından biri olmalıdır. Bu koşullarda üretilen tüm hakların hukuki anlamda karşılık bulması için çalışmalar yapılmalıdır. Makaleye konu olan Ege Perla Towers ve Alışveriş Merkezi biri 46, diğeri 29 katlı ofis ve konut blokları ve alışveriş merkezi olarak tasarlanmıştır. 2016 yılında inşa edilen kompleks, yeni kent merkezi durumundaki Bayraklı ilçesinde yatırımcılarca da önemsenmektedir. Yenilikçi bir

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Doktora Programı, e.posta: sibel.dostol@ogr.deu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, e.posta: ebru.guller@deu.edu.tr

yaklaşımına sahiptir ve konut, perakende satış, spor, eğlence vb fonksiyonlar barındırmaktadır. Kent hareketlerinde gün içerisinde çok sayıda ziyaretçinin alışveriş merkezine uğraması beklenmektedir. Bu nedenle farklılaşan kullanıcı gereksinimleri yapı bütününe dikkate alınmalıdır. Çalışma kapsamında görme engelli bireylerin gereksinimlerine odaklanılmış, Ege Perla Alışveriş merkezinin görme engelli kullanıcılara uygunluğu değerlendirilmiştir. Çekilen fotoğraflar üzerinden öncelikle mevcut durum tespiti yapılmış, olumlu ve olumsuz yönler araştırılmıştır. Görme engelli bireylerin yapıya erişilebilirlikleri ve yapıda rahat hareket edebilmeleri gibi konularda bazı eksiklikler tespit edilmiş ve çalışma kapsamında sorunlara getirilen çözüm önerileri tablolaştırılarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Görme Engelli Bireyler, Erişilebilirlik, Alışveriş Merkezi.

SUITABILITY OF DESIGN IN SHOPPING CENTERS FOR VISUALLY IMPAIRED PEOPLE: İZMİR EGE PERLA SHOPPING CENTER CASE

ABSTRACT

Visually impaired is defined as the condition that the person's vision is 1/10 or less despite all treatments. Visually impaired is widespread in our society. For this reason, in order to adapt all visually disabled people to social life and in urban spaces, many important modifications should be made in the built environment in line with the needs of the visually disabled people. The construction of Ege Perla Towers and Shopping Center, which is the research subject of the article, was designed as offices and residential blocks with 46 and 29 floors, and as a shopping center in between 2013 and 2016. Architectural complex is located in Bayraklı district, which has been decided to be the new city center, and is expected to host many visitors. Within the scope of the study, the needs of visually impaired individuals were focused on the shopping Center, the current situation was first determined through the photos taken at the Ege Perla Shopping Center, and the positive and negative aspects were investigated. In conclusion, the problems within the scope of the study are stated and gave probable solutions.

Key Words: Visually Impaired People, Accessibility, Shopping Centers.

Görme Engellilik Kavramı

Görme engelliliği, tüm tedavilerin sonucunda kişinin görüşünün 1/10 veya daha az olması durumu olarak tanımlanabilmektedir. Görme engeli; kör, az gören ve görme yetersizliği olan olmak üzere üç kademedede açıklanmaktadır. Bu engele sahip bireyler; hissedilebilir yüzeyler, sesli uyarı ve betimleme sistemleri gibi düzenlemeler ve yardımcı kent elemanlarıyla yardıma ihtiyaç duymadan gündelik hayata adapte olabilmektedir. Kentteki yürüyüş yollarında düzenlenen bilgilendirmeler ya da sesli uyarı sistemi ile düzenlenen trafik lambaları bu uygulamalara örnek verilebilir (Dikel, 2019, s.64).

Görme duyusu bozukluğunun tanımlanmasındaki en temel faktör görme duyusundaki yeti-yitimi oranıdır. Tek veya her iki gözde tam veya kısmi görme kaybı yaşanması, görme bozukluğunun olması, göz protezi kullanımı, renk körlüğü veya gece körlüğü bulunması bu gruptaki örneklerdir. Türk Standartları Enstitüsü'nün tanımlamasına göre görme engelliler, görme fonksiyonlarının tamamını veya tamamına yakını kaybetmiş fiziki engele sahip kişilerdir (Orakcı, 2019, s.30). Görme bozukluğu yaşayan kişiler için sınırlandırılmış alan (alan kaybı); merkezi görüş kaybı ve çevresel görüş kaybı olarak iki gruba ayrılmaktadır (Orakcı, 2019, s.32).

Görme Engelli Bireylerin Topluma Adaptasyonu

DSÖ'nün uluslararası işlevsellik sınıflandırmasına göre bireyin sosyal hayata katılımı hem sağlık durumunun hem de çevresel (örneğin fiziksel ve sosyal çevre) ve kişisel faktörlerin, (örneğin cinsiyet, yaş, yaşamsal deneyim ve başa çıkma davranışları dahil) ve bu bağlamsal faktörler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak tanımlanır. Katılım; kişiler arası etkileşimler, eğitim, iş/istihdam, rekreasyon ve boş zaman da dahil sosyal yaşamdaki rollerin aktif başarılması anlamına gelmektedir. Bireyin hayata katılımı, yaşam doyumu ve ruh sağlığı ile yakından ilişkilidir (Labbé ve diğer., 2018, s.848).

Görme bozukluğuna sahip kişiler, bağımsız olarak hareket edebilmek için, edindikleri duyuşal adaptasyonu, işitsel ve taktik bilgileri ve buldukları yerleri takip edip seyahat kararları alabilmek için bir alan hakkında önceden edindikleri duyuşal bilgileri kullanılmaktadırlar (Orakcı, 2019, s.40). Destek alma ihtiyacı, görme bozukluğunun kapsamı ve niteliğine, kişisel tercihe, aydınlatma koşullarına ve bölgeye olan aşinalığa

göre değişiklik göstermektedir. Destek alınacak unsurlar şu şekilde sıralanır: İnsan rehberi, uzun beyaz baston, köpek rehberi ve oryantasyon.

- İnsan rehberi ile görme bozukluğu yaşayan ya da görme engelli olan bir kişi, ev mekanlarında veya kent dolaşımlarında hareket edebilmektedir.
- Uzun beyaz baston; görme bozukluğu yaşayan çoğu kişi tarafından hareketlilik cihazı olarak kullanılmaktadır.
- Köpek rehberi, görme bozukluğu ya da kaybı yaşayan bireylerin %2'si tarafından kullanılmaktadır. Rehber köpekler, seyahat araçları olarak kullanılan ve özenle eğitilmiş hizmet hayvanlarıdır. Köpek, sağ, sol ve ileri gibi kişinin komutlarına yanıt verebilmektedir. Köpek, kişiyi engeller etrafında yönlendirir ve kaldırım veya merdivenlerde durur (Orakcı, 2019, s.38).
- Oryantasyon, kişinin mekân içerisinde konumunu tayin edebilmesidir. Hareketlilikle bir alanda güvenli bir şekilde seyahat edebilmeyi belirtmektedir. Eğitimin amacı, görme bozukluğu yaşayan bir kişinin hem tanıdık hem de yabancı olan çeşitli ortamlarda seyahat edebilmesi ve yeni rotalar öğrenebilmesidir (Orakcı, 2019, s.39).

Yukarıda değinilen destek unsurları mevcut çevrede erişilebilirliğin sağlanması yardımcıdır. Ancak temel olan mevcut çevrenin uygun koşullarda tasarımı ve uygulamasının sağlanmasıdır. Castells, maddi bir gerçeklik olarak mekânı, insan faaliyetinin bir kapsayıcısı olarak tanımlar. Hem politik hem de şehir planlama bakış açısıyla mekandaki etkileşimin insan ihtiyağlarıyla bağlantılı olduğunu belirtir. Herkesin topluma katılabilmesi için eşit fırsatlar sunulabilmelidir.

Kentsel ve kamusal mekanlar kaynaştırma ve katılımı vurgulayan kavramlarla tasarlanmalıdır (Castells, 1974,'ten alıntı yapan Tapia ve diğer., 2020). Kent, yapı, mekân ya da ürün ölçeğindeki çözümlenelerde engelli kullanıcılara uygunluk öncelikli tasarım kararlarından biri olmalıdır. Engelli bireylerin sosyal hayata uyum sağlamaları ve kent içi mekanlarda rahat hareket edebilmeleri için mevcut yapılı çevrede engellilerin ihtiyaçları doğrultusunda iyileştirmelerin yapılması da gerekmektedir. Bu koşullarda üretilen tüm hakların hukuki anlamda karşılık bulması için çalışmalar yapılmalıdır.

Görme Engelli Bireyler ve Erişilebilirlik

Erişilebilirlik bir kişi ile çevre arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra çevresel faktörler bir bireyin bağımsız yaşama derecesini tanımlamakta ve engelli kişilerin toplumdaki durumunu tanımlamada önemli olmaktadır. Erişilebilirlik konularına artan ilgiyle, deneysel araştırmalarda farklı kullanıcı grupları için daha erişilebilir ortamlar yaratma çabasına odaklanılmıştır. Böylece, toplumun farklı sektörlerinde pratik çözümler araştırılmakta ve yeni çözümler hayata geçirilmektedir (Iwarsson ve Ståhl, 2003, s.58).

Erişilebilirlik, kişinin sosyal yaşantısında, kentsel mekanlara aktif olarak katılabilmesi olarak tanımlanabilir. Engelli bireyler bu dahil edici kavramın birer temsilcileridir. Engelli bireylerin erişilebilirliği sosyal yaşantının fiziksel ve sosyal niteliklerine ayrımcılığa uğramaksızın adapte olabilmeleri anlamına gelir. Erişilebilirlik kavramı ve ayrımcılık olgusu arasında bir ilişki bulunmaktadır. Engelleri nedeniyle toplumsal, kültürel, siyasi, ekonomik pek çok alanda ayrımcılığa tabi tutulan engelliler; devletin ve kentin kişilere sunduğu imkanlardan faydalanamamaktadır. Erişilebilirliğin hak ve özgürlükler boyutunda insan ve kent hayatına yansımaları ile ilgili olarak engellilerin yaşadığı ayrımcılıklar; bilgiye erişim, ekonomik erişilebilirlik ve fiziksel çevreye erişilebilirliktir (Yavuz, 2019, s.72).

Mimari ve iç mimari çözümler yerel yönetimlerin organizasyonu ve denetimi olmadan yeterince erişilebilir ve kullanılabilir değildir. Bu nedenle erişilebilirlik sorunu hala çözüm bekleyen bir tasarım ve kullanıcı sorunudur. Örneğin, Americans with Disabilities Act (ADA)'in 1992 yılında aşamalı olarak ABD'deki alışveriş merkezlerinde devreye soktuğu uygulamalar bile tam olarak erişilebilirlik kavramına uyum sağlamadığını göstermektedir. Erişilebilirlik sorunlarının çözümü için öncelikle mimarlık, iç mimarlık ve kentsel tasarım eğitim müfredatları yenilenmelidir. Ayrıca, mezuniyet sonrası eğitim ve konuyla ilgili sertifikalarla profesyonellerin erişilebilirlik ve kullanılabilirlik alanlarında uzmanlaşması teşvik edilmelidir (Usal ve Evcil, 2014, s.108).

Görme engelli kişilerin çevreyi algılamaları ve güvenli bir şekilde hareket edebilmesi için önem taşıyan iki kavram bulunmaktadır. İlk kavram algısal deneyimdir. Görme engelli kişiler hareket halindeyken olası tehlikelere karşı savunmasızdırlar. Bu olumsuzlukları sınırlı bir alan içinde fark edebilmeleri oldukça güçtür. Zeminde meydana gelen birkaç adım uzaklıktaki farklılıkların (seviye farkı, çukur vb.) beyaz baston ile algılanması ve

bunlara karşı tedbir alınması için algısal tecrübelerini kullanmaktadırlar. İkinci kavram ise bilişsel deneyimdir. Algısal deneyim yeteneğinin zayıf olması durumunda mekân ile ilgili bilgiler görme engellilerin daha önce benzer mekanlardaki tecrübesinden kazanılır (Mermer, 2020, s.23). Kent mekanlarında uygulanan benzer tasarımlar, görme engellilerin algısal deneyimlerinin olmadığı bir alan ile ilgili genelleme yapmalarına olanak tanımaktadır. Böylece, görme engelliler mekânsal algılamalarda meydana gelen değişikliklerin farkına varmakta ve fiziksel çevre içinde hareketlerine devam etmektedirler. Son kavram ise, hareket süresince izlenmesi gereken yol ve gerçekleştirilecek eylemler hakkında karar verebilmektir. Ayrıca, görme engelliler yer işaretlerini ve bilgi noktalarını kullanarak sistematik bir şekilde hareketi sağlayan problem çözme stratejisini belirlerler (Mermer, 2020, s.23).

Görme engellilerin mekânsal kurgusuna aşina olmadıkları bir alanda yaşadıkları problemlerin çözümü, daha önce elde ettikleri öğrenilmiş algısal ve bilişsel deneyim süreçlerinin işlenmesiyle sağlanmaktadır. Yön bulma sırasında görme engelliler, algısal olarak karşılaşılan farklılıkları ayırt etmekte ve belirli eylemler için belirli özelliklerin uygulanmasında algı faaliyetlerini ve bilişsel görevleri birleştirmektedir (Mermer, 2020, s.24). Mekânda bağımsız hareket edebilme, gizli ya da uzak oldukları için doğrudan algılanamayan yerleri yerelleştirme ve bu bilgiye dayalı yörüngeleri planlama yeteneği, günlük insan yaşamı etkinliklerinde de büyük önem taşımaktadır.

Mekânsal davranışların birçoğunun büyük ölçüde görsel algıya bağlı olduğunu iddia etmek için karmaşık deneylere başvurmaya gerek yoktur (Blanc ve Gaunet, 1997, s.21). Gözleri az görenler için görsel uyarıların varlığı ve uyarıların arka fonla kontrast olacak şekilde kullanılması güvenli erişilebilirlik açısından önemlidir. Bunun yanı sıra görme engelli bireyler kamusal alanda hareket ettiklerinde ve yön bulmaya çalıştıklarında işitsel ve dokunsal duyuuları öncelikli olmaktadır. Görme engelli bireyler normal görüşlü bireylere göre sese daha duyarlıdır ve ortamın akustik bilgisini daha iyi işleyebildiklerinden çevreyi normal görüşlü bireylere göre ses üzerinden daha ayrıntılı tanımlayabilirler. Bu yüzden yüksek kaliteli bir akustik ortam güvenli hareket ve yönlendirmede rehberlik edebilecek kritik bir faktör durumundadır (Mediastika ve diğer., 2020, s.1). Yüksek gürültüye sebep olan ses kaynaklarının bulunduğu bir çevrede, ses seviyesi dengelenmelidir. Birey için önemli olan akustik sinyallerin yoğun bir ses popülasyonunda maskelenmesine engel olunmalıdır. Kamuya açık alanlarda kurulu olan tabela ve yönlendirici işaretlerin eksikliği dikkate alındığında, az gören veya

görme engeli olan bireylerin, gezinmek için bir veya iki ayrı net sesi kullanabileceği düşünülerek yüksek kaliteli bir akustik ortam yaratılmalıdır (Mediastika ve diğer., 2020, s.2).

Görme Engelli Bireylerin Gereksinimlerinin Tasarıma Dahil Edilmesi

Mimarlık okullarındaki mimarlar ve öğrencilerle yapılan görüşmelerde, tasarım sürecinde bedenin genellikle kesin olarak belirtilmiş kartezyen boyutlar etrafında düzenlenmiş geometrik oranlarla karakterize edildiği tespit edilmiştir (Heylighen ve Herssens, 2014). Bu nedenle mimarların tasarım anlayışlarını nadiren insan vücudu ve onun çoklu düzenlemesiyle biçimlendirdiği sonucuna varmıştır. Uzamsal deneyimin gözle görüşe indirildiği ve bu durumun vücudun geri kalanının tasarımı tam olarak deneyimlemesini engellediği belirtilmektedir (Heylighen ve Herssens, 2014, s.320). Pallasma (2005), mekânın, maddenin ve ölçeğin kalitesinin çoklu duyuların bir kombinasyonu ile değerlendirildiği gerçeğine özellikle dikkat çeker. Bir mekânın görünüşü açıkça önemlidir ve aynı zamanda nasıl hissettirdiği, bir yerin kokusu ve sesi ise onu nasıl deneyimlediğimizde önemli rol oynamaktadır (Heylighen ve Herssens, 2014, s.320). Bu nedenle mimari tasarım plan kesit ve cephe çizimine indirgenemeyecek bir süreçtir.

Mevcut çevre koşullarına baktığımızda yön bulmada ortamdaki referanslara daha çok ihtiyaç duyan görme engelli bireylerin, mimari yapılardaki tasarım noksanlıkları nedeniyle zorluklar yaşadığı ortadadır. Örneğin ses algısını zorlaştıran bir mekân düzenlemesi yön bulmaya çalışan handikaplı bir birey için kafa karışıklığına neden olmaktadır. Ayrıca, diz seviyesinin altındaki engeller, kaldırım ve cadde arasındaki net olmayan tanımlamalar ve geniş cam cephelerin tümü, kısmen gören veya görme engelli kişiler için potansiyel tehdit unsurlarıdır. Görme engelli bireylerin kullanımına uygun bir çevre tasarlanırken bu tehlikeler dikkate alınmalıdır (Walden, 2008, s.34). Renk, doku, malzeme, ışık, akustik konfor gibi yapıyla ilgili tüm duyuşsal nitelikler, bir tasarımcı tarafından amaca ve mekan fonksiyona uygun kullanılarak proje sürecine dahil edilmelidir. Böylece yalnız görme engellilerin değil tüm kullanıcıların farklılaşan gereksinimleri ve ihtiyaç duydukları uyarılar karşılanmış olur. Sonuç olarak, herkes için tasarım anlayışının gözetilmesine dikkat edilmeli, evrensel tasarım ilkelerine uyum sağlanmalıdır.

Alışveriş Merkezi Tasarımları ve Görme Engelli Bireyler

Madanipour'a göre kamusal alanlar, vatandaşların bir araya geldiği ve sosyalleştiği önemli kentsel çevreler durumundadır. Bu nedenle, sadece sokaklar, parklar ve meydanlar gibi halka açık alanların değil, aynı zamanda alışveriş alanları, sinema, tiyatro vb. eğlenceli ve boş zaman geçirmek için kullanılan mekanların da herkes için erişilebilir olması gerekmektedir (Madanipour, 1996,'dan alıntı yapan Usal ve Evcil, 2014).

Günümüz koşullarında alışveriş merkezleri yalnızca tüketim yerleri olarak değil aynı zamanda boş zaman etkinliklerinin gerçekleştirildiği yoğun kamusal alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle alışveriş merkezlerinde erişilebilirlik önemli bir mimari tasarım girdisi olarak dikkat çekmektedir (Usal ve Evcil, 2014, s.107).

Alışveriş merkezlerinde iç mekân tipolojisi mekânsal davranışı belirlemektedir. Alışveriş merkezlerinin iç mekân tipolojisinde belirlenen en temel bileşimden biri "mall" olarak adlandırılan mağazaların sıralandığı geçitlerdir. "Geçitler", geleneksel alışveriş çevrelerindeki yaya patikalarının bina içindeki yansımasıdır (Şahin, 2011, s.59).

Alışveriş merkezlerinde yaygın olarak karşımıza çıkan doğrusal (lineer) iç mekanlar; mekanların çizgisel(doğrusal) bir şekilde planlandığı, katlar arasında bağlantıların ve geçitlerin birbirinden çeşitli galerilerle ayrıldığı mekân biçimleridir. Alışveriş merkezi büyüdükçe birden çok galeriye bağlanan birden çok geçit olması durumu ve tasarımının tekdüzeliği, ziyaretçiler için mekânın daha az çekici bir alana dönüşmesine neden olabilmektedir. Ziyaretçilerin alışveriş merkezlerinde, özellikle de çok katlı ve farklılaşan kullanımlara (yeme-içme, alışveriş, sinema, eğlence, vb.) sahip yapılarda, mekanların bulunmasında zorluk çekmesi tipik olarak yapının işleyiş sorunudur. Bu durum sınırlı sesli yönlendiriciler ve tabelaların bulunduğu alışveriş merkezlerinde görme engelli bireylerin karşılaşacakları durumları daha da zorlaştırmaktadır.

Özel ihtiyaçları olan engelli bireyler, tasarım maliyetleri ve uygulama karmaşıklığı nedeniyle genellikle göz ardı edilen herkes için tasarım anlayışının terk edildiği projelerde ve diğer kamusal mekanlarda zorluk çekmektedirler ve sosyal hayattan soyutlanmaktadır (Mediastika ve diğer., 2020, s.1). Bunu önlemek için alışveriş merkezlerindeki yönlendirme ve bütünündeki algının kolay okunabilmesi özelliği ön plana çıkmaktadır (Şahin, 2011, s.19). Mimari yapıda iyi uygulanmış bir sirkülasyon ile, kullanıcının mekânı doğru algılamasını ve okuyabilmesini sağlamak önemli bir

faktördür. Alışveriş merkezinin planlanmasında kullanıcı için basit ve anlaşılır olması amaçlanmalıdır. Bu nedenle, dikey ve yatay sirkülasyon sistemlerinin konumunun, yeme-içme mekanlarının diğer mekân öğelerinden nasıl ayrıldığı ve mağaza türlerinin bunların içinde nasıl kümелendiğinin planlanması üzerinde özellikle durulması gerekir (Azarnezhad, 2018, s.34).

İzmir Ege Perla Alışveriş Merkezi

Ege Perla Towers ve Alışveriş Merkezi inşaatına 2013 yılında başlanmıştır. 2016 yılında tamamlanan mimari kompleks, 46 ve 29 katlı ofis ve konut blokları ve alışveriş merkezi olarak tasarlanmıştır. Binaların konut, perakende satış ve spor tesisleri fonksiyonları bulunmaktadır. İnşaat alanı yaklaşık 55.000 m²'dir.

Ege Perla Alışveriş Merkezi, yenilikçi yaklaşımı ve yeni kent merkezi olması kararlaştırılan Bayraklı ilçesinde yatırımcılar tarafından önemsenen ve pek çok ziyaretçiye ev sahipliği yapmaya hazırlanan bir yapıdır. Kent yaşantısında çok sayıda ziyaretçinin gün içerisinde alışveriş merkezine uğraması hedefiyle tasarımda pek çok yenilikçi mimari cephe unsurlarına yer verilmiştir. Ancak, Ege Perla alışveriş merkezinde, görme engelli bireylerin yapıda rahat hareket edebilmesi ve yapıya erişilebilirlikleri gibi konularda bazı eksiklikleri tespit edilmiştir. Yapılan tablolarda, Ege Perla Alışveriş merkezinde çekilen fotoğraflarla mevcut durum tespit edilmeye çalışılmış ve olumlu bulunan durumlara değinilmiş ve mevcut durumu iyileştirmek adına çözüm önerileri sunulmuştur.

<u>Mimari Öge Görünümü</u>	<u>Mevcut Durum Tespiti</u>	<u>Uygulama Önerisi</u>
	<p>Açık dolaşım alanlarında kot farklarının olmaması ve malzeme farkıyla yüzey ayrışmalarının yapılması olumludur.</p> <p>Yağmur sularının yüzeyleri kaygan hale getirmesi ve bu durumun görme engelliler (ve kısmi görüş kaybı yaşayanlar) için tehlike oluşturması sıkıntılıdır.</p>	<p>Zemine su birikimini önleyecek ızgaralar uygulanabilir.</p> <p>Açık alanlar, mümkün olabildiği kadar ortak dolaşım güzergahlarıyla çakışmalıdır. Kullanıcı erişimi için düzenlenen alternatif güzergahlar, ortak dolaşım güzergahına mümkün olduğunca yakın olmalı ve hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmalıdır.</p>
	<p>Yükseklik farklarının görünürlüğü yetersizdir. Kaldırım yüksekliğinin zeminde işaretlenmemiş olması ve aralıklı dubaların varlığı düşmelere neden olabilir. Ancak siyah dubaların zeminle kontrastlığı olumludur.</p> <p>Ortak sirkülasyon alanları ile açık alanların bağlantısının görme engelliler için kesintili olması söz konusudur.</p> <p>Açık mekânlarda aydınlatmalar yetersiz kalmaktadır.</p>	<p>Kaldırım yüksekliğinin görünür işaretlemelerle farkedilebilir hale getirilmesi uygun olacaktır.</p> <p>Kaldırım yüksekliği olmayan durumlarda malzeme farkıyla ve hissedilebilir yüzey uygulaması ile mekansal ayırım sağlanabilir.</p> <p>Yeterli aydınlatma sağlanmalıdır. Gece algısı için zemine de aydınlatma eklenmelidir.</p>
	<p>Merdiven basamaklarının görünürlüğü yetersizdir. Yükseklik farkları kullanıcılar üzerinde tehlike oluşturabilmektedir.</p> <p>Zemine işaretlemelerin olmaması ve aralıklı dubaların varlığı düşmelere neden olabilir. Ancak dubaların zeminle zıt renklerde olması olumlu bir tasarım kararıdır.</p> <p>Giriş ve açık alanlardaki aydınlatmalar kullanıcılar için yetersiz kalmaktadır.</p>	<p>Merdiven basamaklarında yapılabilecek farkedilebilir işaretlemelerle olası düşme tehlikeleri önlenebilmektedir.</p> <p>Kaldırım yüksekliğinin görünür işaretlemelerle farkedilebilir hale getirilmesi uygun olacaktır.</p> <p>Hissedilebilir yüzey uygulaması ile mekansal farklılıklar belirgin hale getirilmelidir.</p> <p>Giriş ve açık alanlardaki aydınlatmalar düzenlenmelidir. Yapılan yönlendirmelerle kullanıcıların hareketleri kolaylaştırılmalıdır.</p>

Tablo 1: Ege Perla Alışveriş Merkezi Açık Alan Analizi

<u>Mimari Öge Görünümü</u>	<u>Mevcut Durum Tespiti</u>	<u>Uygulama Önerisi</u>
	<p>Otopark girişinde yapı renginin zeminle kontrast oluşturacak şekilde koyu bir renkte olması olumludur. Ancak yapı elemanlarının kontrast renklerde olmaması; kısmi görüş kaybı yaşayan bireylerin zorluk çekmesi ve mekân algılarının düşmesine neden olabilir. Yeterli ışıklandırma bulunmamaktadır.</p>	<p>Zemin ve duvarlarda kontrast renklerin tercih edilmesi uygun olur. Pencere profilleri, kapılar ve vitrinler kontrast renklerde olmalıdır böylece görme engellilerin mekanları ve tehlike oluşturabilecek cam yüzeyleri algılaması kolaylaşır. Otopark girişlerinde yeterli ışıklandırma yapılmalıdır.</p>
	<p>Giriş kapılarının (cam yüzeylerin) görme engelli bireyler için fark edilebilir olmaması tehlike yaratmaktadır. Yükseklik farklarının görünürlüğü yetersizdir.</p>	<p>Gerekli alanlarda, görme engelli (ve kısmi görme kaybı yaşayan) bireylerin cam yüzeylere çarpıp zarar görmesini engellemek için cam yüzeylerde 15 cm parapet yükseklikleri bulunmalıdır. Pencere profilleri, kapıların ve yapının mimari öğeleri kontrast renklerde olmalıdır. Böylece görme engellilerin mekanları ve tehlike oluşturabilecek cam yüzeylerin algılanması kolaylaşmaktadır. Yükseklik farkları görsel ve dokunsal uyarılarla belirtilmelidir.</p>
	<p>Ortak sirkülasyon alanları ile açık alanların bağlantısında görme engelliler için rehberlik edecek işaretlemelerin bulunmaması nedeniyle kesintili olması söz konusudur. Yaklaşım net olarak algılanamamaktadır. Açık mekanlarda aydınlatmalar yetersizdir.</p>	<p>Açık alanlar, olabildiğince ortak dolaşım güzergahlarıyla çakışmalıdır. Kullanıcı erişimi için düzenlenen alternatif güzergahlar, ortak dolaşım güzergahına olabildiğince yakın olmalı, hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmalıdır. Ortak açık alanlarda ve sirkülasyon alanlarında yeterli aydınlatma sağlanmalıdır. Gece algısı için zemine de aydınlatma eklenmelidir.</p>

Tablo 2: Ege Perla Alışveriş Merkezi Giriş Dış Mekan Yaklaşım Analizi

<u>Mimari Öge Görünümü</u>	<u>Mevcut Durum Tespiti</u>	<u>Uygulama Önerisi</u>
	<p>Girişin geniş cam yüzeyleri ile aydınlık olması olumludur.</p> <p>Giriş kapılarının (cam yüzeylerin) görme engelli bireyler için fark edilebilir olmaması çözümlenmelidir.</p>	<p>Cam yüzeylerde 15 cm parapet yükseklikleri bulunmalıdır.</p> <p>Duvar, tavan zeminde kontrast renklerin kullanılması vb. ile algılanabilirlik artırılabilir.</p>
	<p>Açık alanlar ve mağaza koridorları (sirkülasyon alanları) birbirinden kopuk kalmaktadır.</p> <p>Bu alanları birbirine bağlayan hissedilebilir yüzey uygulamaları bulunmamaktadır.</p>	<p>Açık alanlar ve mağaza sirkülasyon geçitleri yani açık ve kapalı ortak dolaşım güzergahları birbirleriyle bağlantılı tasarlanmalıdır.</p> <p>Yapıya erişim için düzenlenen alternatif güzergahlar, ortak ana dolaşım güzergahına mümkün olduğunca yakın olmalıdır.</p> <p>Bu alanlar hissedilebilir yüzeylerle tanımlanıp, görme engelli bireyler için kullanışlı hale getirilmelidir.</p>
	<p>Giriş kapıları (cam yüzeylerin) görme engelli bireyler için fark edilebilir değildir.</p> <p>Gözleri az görenlerin görsel algısını yanıltacak zeminde keskin gölgelemeler mevcuttur.</p>	<p>Duvar, tavan, zeminde kontrast renkler kullanılabilir.</p> <p>Pencere ve kapı kasası ile kanat profillerinin renkleri, yapının zemin ve duvar renkleri ile kontrast oluşturacak şekilde kullanılabilir.</p> <p>Algılanabilirlik artırılmalıdır.</p> <p>Işık-gölge kontrolü sağlanmalıdır.</p>

Tablo 3: Ege Perla Alışveriş Merkezi Giriş İç Mekan Kontrol Bölümü Analizi

<u>Mimari Öge Görünümü</u>	<u>Mevcut Durum Tespiti</u>	<u>Uygulama Önerisi</u>
	<p>Zeminde farklılaşan mekanlara yönelik malzeme değişimi olumludur.</p> <p>Alışveriş koridoru boyunca tavandaki kesintisiz aydınlatma yönlendirme açısından olumludur.</p> <p>Girişten yürüyen merdivenlere, mağazalara ve diğer alanlara yönlendirici işaretlemeler eksiktir.</p> <p>Açık çatı nedeniyle yağmur suları sorun olabilir.</p>	<p>Zeminde mat kaymaz malzemeler uygulanmalıdır.</p> <p>Yönlendirici işaretlemeler yapılmalıdır. Tabelalardaki tüm uyarı ve işaretlemeler algılanabileceği bir fon üzerinde doğru boyutlarda olmalıdır.</p> <p>Yağmur tahliye ızgaraları konulmalıdır.</p>
	<p>Antrelere sahip olan alışveriş merkezinin akustik yönden yetersiz olması ve görme engelli bireylerin kalabalık ve geniş alanlarda gürültüyle yönlerini bulamaması söz konusudur.</p> <p>Görme engellilerin kullanabileceği merdivenlerin basamak aydınlatmaları bulunmamaktadır.</p>	<p>Mekanın akustik algısını düzenlemek için hem form tasarımı hem de uygun yapı malzemelerinin kullanımı tasarım sürecinde değerlendirilmelidir.</p> <p>Merdiven alanlarında sabit ve dolaşıma engel olmayacak aydınlatma elemanlarının kullanılması uygun olur.</p>
	<p>Dolaşım hatlarının olabildiğince düz devam ediyor olması olumludur.</p> <p>Dolaşım alanlarında yapının statik elemanları görme engelliler için tehlike oluşturmaktadır.</p>	<p>Merdiven alanlarında sabit ve dolaşıma engel olmayacak aydınlatma elemanları kullanılmalıdır.</p> <p>Ritmik devam eden yapının statik elemanlarının sirkülasyon alanlarında problem yaratmaması için uyarıcı işaretlerle önlem alınması uygun olacaktır.</p>

Tablo 4: Ege Perla Alışveriş Merkezi Dolaşım Alanı Analizi

Mimari Öge Görünümü	Mevcut Durum Tespiti	Uygulama Önerisi
	<p>Alışveriş koridorunun olabildiğince düz devam ediyor olması olumludur.</p> <p>Otomatik açılan kapılar kullanımda kolaylık sağlamaktadır.</p> <p>Mağaza vitrinlerinin, kasa ve kapı profillerinin giriş algısı açısından tanımlayıcı olmaması ve cam yüzeylerin fark edilmesinde güçlüklerin yaşanması birtakım kazalara neden olabilir.</p>	<p>Pencere profillerinin, kapılar ve vitrinlerin kontrast renklerde kullanılmasıyla görme engellilerin mekanları ve tehlike oluşturabilecek cam yüzeyleri algılaması kolaylaşabilir.</p> <p>Görme engellilerin (ve kısmi görme zorluğu çekenlerin) mağaza ve alışveriş merkezinin diğer mekanlarını algılaması için yapı ve dükkanlarda mimari öğelerin renk kontrastlığına önem verilmelidir.</p>
	<p>Alışveriş koridorunun olabildiğince düz devam ediyor olması olumludur.</p> <p>Otomatik açılan kapılar kullanımda kolaylık sağlamaktadır.</p> <p>Cam yüzeylerin farkedilmesinde ve kapı girişlerinin görünürlüğünde problemler bulunmaktadır.</p>	<p>Pencere profillerinin, kapılar ve vitrinlerin kontrast renklerde kullanılmasıyla görme engellilerin mekanları ve tehlike oluşturabilecek cam yüzeyleri algılaması kolaylaşabilir.</p> <p>Cam yüzeylerde standartlara uygun, farkedilmeyi kolaylaştıran işaretlemeler yapılmalıdır.</p> <p>Mekandaki duvar köşelerinin de kontrast bir renk ile tanımlanması tasarımın bir parçası olarak ele alınabilir.</p>
	<p>Antrelere sahip olan alışveriş merkezinin akustik yönden yetersiz olması ve görme engelli bireylerin kalabalık ve geniş alanlarda gürültüyle yönlerini bulamaması söz konusudur.</p>	<p>Mekanın akustik algısını düzenlemek için hem form tasarımı hem de uygun yapı malzemelerinin kullanımı tasarım sürecinde değerlendirilmelidir.</p>

Tablo 5: Ege Perla Alışveriş Merkezi İç Mekan Analiz

SONUÇ

Görme engelli bireyler toplumda azımsanmayacak bir orana sahiptir. İnsani bir gereksinim olan erişilebilirlik kavramıyla herkesin topluma adaptasyonu ve kent mekanlarında rahat dolaşimleri sağlanmalıdır. Kentsel ölçekte yeni kamusal mekân tanımlarına en büyük örneklerden olan alışveriş merkezleri, görme engelli bireyler tarafından ziyaret edilmektedir.

Ancak, toplumda ve kentsel mekanlarda görülen aksaklıklar ve eksikler alışveriş merkezlerinde de tespit edilmektedir. Bu makale ile konuya dikkat çekilmiş, çoğu zaman ihmal edilen görme engelli bireylerin gereksinimlerini daha iyi anlamak adına kamusal yapılarda erişilebilirlik günümüzde oldukça önem kazanmış olan alışveriş merkezleri üzerinden örneklenerek sorgulanmıştır.

Ege Perla Alışveriş Merkezi analiziyle, görme engelli bireylerin mimari yapıyı daha rahat kullanabilmesi ve bu analizle birlikte genel olarak erişilebilirlik kavramı görme engelli bireyler ekseninde tartışılmıştır.

Sonuç olarak görme engelli gereksinimlerinin tasarım ve uygulama sürecinde dikkate alınması, mümkünse katılımcı bir yaklaşımla görme engelli bireylerin tasarım sürecine de dahil edilmesi ve yapı kullanım sürecinde de geribildirimler üzerinden değerlendirmeler yapılarak gerektiğinde iyileştirmelerin de yapılması bu konunun mimari tasarım pratiğinde yer edinebilmesi adına vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Azarnezhad, F. (2018). The Effects Of Legibility And Space Hierarchy On Wayfinding Accuracy; The Case Of Zorlu Center Shopping Mall. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Blanc, C. T., Gaunet, F. (1997). Representation of space in blind persons: vision as a spatial sense? American Psychological Association, Inc., 121(1), 20-42.
- Dikel, Y. (2019). Evrensel Tasarım Kapsamında Kullanıcıların İç Mekân Donatılarına Erişebilirliğinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

- Heylighen, A., Herssens, J. (2014). Designerly ways of not knowing: what designers can learn about space from people who are Blind. *Journal of Urban Design*, 19(3), 317-332.
- Iwarsson, S., ve Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design-positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and Rehabilitation*, 25(2), 57-66.
- Labbé, D., Poldma, T., Fichten, H., C., Kehayia, E., Mazer, B., McKinley, P., Rochette, A., Swaine, B. (2018) Rehabilitation in the real-life environment of a shopping mall. *Disability and Rehabilitation*, 40(7), 848-855.
- Mediastika, C., Sudarsono, A., Kristanto, L. (2020): Indonesian shopping malls: a soundscape appraisal by sighted and visually impaired people. *Architectural Engineering and Design Management*.
- Mermer, Ü. (2020). Devlet Hastaneleri Poliklinikleri ve Yakın Çevrelerinin Görme Engelli Bireyler İçin Erişilebilirlik, Ulaşılabilirlik ve Kullanılabilirlik Kapsamında İncelenmesi (Gaziantep Örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Orakcı, M. (2019). Kentsel Yaya Mekânında Erişilebilirliğin İnsanın Algısal Hallerinden Görme Duyusu Kapsamında İrdelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, F. (2011). Günümüz Alışveriş Merkezlerinde Kentsel Kamusal Mekân Olgusu. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Tapia, E., Rodriguez, M., Jarrin, D., Vizcaino, J., Ayarza, C. (2020). Specialized design architectural objects for the rehabilitation of people with visual disabilities. *Proceedings of International Structural Engineering and Construction Holistic Overview of Structural Design and Construction*.
- Türkmen, A. (2018). Otel Ortak Alanlarının Engelli Kullanıcılara Yönelik Kurgulanması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Walden, K. (2008). Architecture for the Visually Impaired: design of a Society for the Blind. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). KwaZulu-Natal Üniversitesi, Durban.

Usal, S., Evcil, A. (2014). The accessibility in shopping centres: the cases of Istanbul Profilo and Kozzy Malls. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*. 2(1), 97-109.

Yavuz, N. (2019). Engelli Hakları ve Engellilerin Kente Erişebilirliğinin Kentli Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 22.05.2021

Kabul Tarihi – Accepted: 28.06.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Uğuz Arsu, Ş. & Tekindal, M. (2021). Nitel araştırmalarda anlatı araştırmasının tanımı, kapsamı ve süreci. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 85-124.

NİTEL ARAŞTIRMALARDA ANLATI ARAŞTIRMASININ TANIMI, KAPSAMI VE SÜRECİ

Şerife Uğuz Arsu¹

Melike Tekindal²

ÖZET

Anlatı, insanların yaşanmış deneyimlerinin betimlemesini ifade etmektedir. Yaşanmış deneyimlerin bir araya getirilmesi ve bir olay örgüsü içerisinde kronolojik olarak organize edilmesi ile zamansal açıdan başlangıcı, ortası ve sonu olan düzenlenmiş anlatılardan hikâyeler oluşmaktadır. Anlatı analizi ise söz konusu bu hikâyelerin sistematik olarak toplanması, analiz edilmesi ve temsil edilmesidir. Anlatı analizine son zamanlarda nitel araştırmacılar arasında artan bir ilgi ve anlatıya ilişkin gittikçe büyüyen bir literatür olmasına rağmen, kendine has zorlukları olan anlatı araştırmasının tanımları ve uygulamaları henüz çok iyi anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte araştırmanın yürütülmesinde yer alan bazı yöntemlerle anlatı analizi hala geliştirilmeye devam etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı anlatı araştırmasının tanımlarına ilişkin kavram kargaşasına ışık tutmak, uygulamada karşılaşılan zorluklara yönelik pratik bilgiler sunmak ve araştırmanın tasarlanması/ yürütülmesine ilişkin bir

¹ Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, e-posta: serifeuguz@gmail.com (iletişim yazarı), ORCID: 0000-0002-7922-4597

² Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-3453-3273

rehber oluşturmaktır. Buradan hareketle, çalışmada anlatının tanımı, temelleri ve özellikleri ile anlatı araştırmasının tasarlanmasına yer verilmiştir. Ayrıca anlatı araştırması yaparken yaşanan zorluklar, etik konular ve araştırmacının rolü de dâhil olmak üzere izlenilmesi gereken aşamalar örneklendirme yapılarak detaylı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlatı Araştırması, Nitel Araştırma, Hikâye Anlatımı, Anlatı Analizi, Araştırma Dizaynı.

DEFINITION, SCOPE AND PROCESS OF NARRATIVE RESEARCH IN QUALITATIVE RESEARCH

ABSTRACT

The narrative refers to the description of people's lived experiences. Stories are composed of organized narratives with a beginning, middle and end in terms of time by gathering the lived experiences together and organizing them chronologically in a plot. Narrative inquiry is the systematic collection, analysis and representation of these stories. Although there is a growing interest in narrative inquiry among qualitative researchers recently and a growing literature on narrative, definitions and applications of narrative research with its own challenges are not yet well understood. In addition to this narrative analysis still continues to be developed with some of the methods involved in conducting the research. Therefore, the purpose of this study is to shed light on the confusion of concepts regarding the definitions of narrative research, to provide practical information about the difficulties encountered in practice, and to create a guide for the design/execution of the research. From this point of view, the definition of the narrative, its foundations and features, and the design of the narrative research are included in the study. In addition, the difficulties encountered while conducting narrative research, ethical issues and the stages to be followed, including the role of the researcher, are discussed in detail by giving examples.

Keywords: Narrative Research, Qualitative Research, Storytelling, Narrative Analysis, Research Design.

GİRİŞ

Anlatı araştırması, insanların yaşamlarının derinlemesine anlaşılmasını sağlayan, insan eylemini tanımlamak için hikâyelerin kullanıldığı bir yaklaşımdır (Polkinghorne, 1995: 5; Larsson ve Sjöblom, 2010: 272). Yaşam deneyimleri ile ilgili hikâyeler anlatan insanlar birçok sosyal bilim çalışmalarında hızla meşruiyet kazanmaktadır. Anlatı araştırması bir sosyal bilim araştırma metodolojisi olarak ortaya çıktığından bu yana geçen 25 yıl içinde, sosyal bilimlerde hızla ele alınmıştır (Cainea, Estefan, ve Clandinin, 2013: 574). Riessman ve Qinnay'e (2005: 392) göre; 1960'ların sonlarında başlayan, telaşlı bir hızda devam eden, hemen hemen her disiplin ve mesleğe nüfuz eden anlatı çalışması artık edebiyat biliminin tek alanı değil, disiplinler arasıdır ve tek bir akademik alanın sınırları içinde yer almamaktadır. "Anlatı dönüşü" tarihe, antropolojiye ve halkbilimine, psikolojiye, sosyodilbilim ve iletişim çalışmalarına ve sosyolojiye girmiştir. Hukuk, tıp, hemşirelik, eğitim ve mesleki terapi gibi belirli meslekleri inceleyen araştırmacılarla birlikte meslekler de bu kavramı benimsemiştir. Anlatı araştırmasına dair bu yönelim, ileri düzeyde ve nitelikli bir araştırma ortaya koyabilmek adına gerekli püf noktaların önemini ön plana çıkarmaktadır.

Spector-Mersel'e (2010: 204) göre anlatı araştırmasının insan doğasına ilişkin benzersiz bir araştırma biçimi olarak varlığını sürdürmesi için, literatürde ayırt edici özellik olarak çeşitliliğe verilen vurgunun yanı sıra, özünü özetlemeyi amaçlayan tamamlayıcı bir diyalog içermesi gereklidir. Ayrıca insanların dünyayı deneyimleme yollarının incelenmesi olarak tanımlanan anlatı araştırmasında kişisel ve sosyal hikâyelerin inşası ve yeniden inşası olduğu görüşüne dayalı olarak öğrenciler, öğretmenler ve araştırmacılar, kendilerinin ve başkalarının hikâyelerindeki hikâye anlatıcıları ve karakterlerdir (Connelly ve Clandinin, 1990: 2). Bu nedenle, anlatı sorgulama biçimlerinin incelenmesinde, öyküye başlama, öyküyü yaşama, anlatı olaylarını oluşturma ve yeniden inşa etme gibi konularda öyküleri seçme açısından tanımlanan belirli kriterler, öykü seçme yöntemleri ve yazma biçimlerinin incelenmesi gibi hususlar ya da bir anlatı yaklaşımı benimserken ele alınması gereken birçok metodolojik soru ve teorik konu vardır. Dolayısıyla teorik bilgilerin kullanılarak bir yaklaşımın belirlenmesi, belirlenen yaklaşıma göre araştırmada takip edilecek adımların ve araştırmacıların faydalanabileceği teorik bir çerçevenin sunulması son derece önemlidir. Buradan hareketle, bu makalenin amacı, anlatı yöntemlerinin bir araştırma yaklaşımı olarak nasıl kullanılabileceğine dair ön-sınırlayıcı bir teorik ve

metodolojik bir çerçeve ortaya koymak, anlatı yaklaşımının kullanımına ilişkin yöntembilim eksikleri ve uygulama sorunlarına karşı kavramsal bir zemin oluşturmak ve bir anlatı çalışması tasarlayan araştırmacılara rehber niteliğinde bir yazı sunabilmektir. Bu amaçtan hareketle anlatı araştırmasının tanımı, temelleri, temel özellikleri, ne zaman ve neden kullanıldığı, türleri, aşamaları ve araştırma süreci basamakları detaylı olarak aktarıldı. Bunların yanı sıra belirsiz kavramları ve metodolojik teknikleri göstermenin en iyi olduğu düşüncesinden hareketle, hem açıklamaları kolaylaştırmak adına hem de bir anlatı araştırması tasarlayan araştırmacılara rehber olması açısından, anlatı araştırmasında izlenen adımlar Etherington ve Bridges'in (2011) "Narrative case study research: On endings and six session reviews" (Anlatı Örnek Olay Araştırması: Sonlar ve Altı Oturum İncelemesi Hakkında) isimli örnek anlatı çalışması kullanılarak anlatı araştırmasının nasıl uygulanacağına ilişkin örnekler sunuldu.

1. Anlatı Araştırması

1960'lı yıllardan itibaren başlayan ve felsefi temellerini postmodernizm, sosyal inşacılık, yapılandırmacılık ve feminizden alan anlatı anlayışı yaygınlaşarak (Etherington, 2011), günümüzde hemen hemen her disipline nüfuz etmiştir. 1980 ve 1981 yılında Eleştirel Araştırma Dergisi'nde antropoloji, psikoloji, sanat tarihi, felsefe, edebiyat gibi alanlardaki anlatı çalışmalarının yayınlanmasıyla, 1993 yılında Yaşamların Anlatı Çalışması (Narrative Study of Lives) isimli yıllık seri ve Anlatı Araştırmaları (Narrative Inquiry) isimli dergi ile anlatı araştırmalarında disiplinler arası çalışmaların ivme kazandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla çok sayıda uygulama şekli bulunan anlatı araştırması, farklı analitik süreçleri kullanmakta ve çeşitli sosyal ve beşeri disiplinlere dayanmaktadır (Creswell, 2020: 72; Albayrak, 2020: 1720). Bu nedenle "anlatı" terimi birçok anlam taşımakta, nitel araştırmacılar tarafından çeşitli anlamlarla ve farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Bu çoklu kullanımlar, terimle bazı belirsizliklerin ilişkilendirilmesine neden olmakta ve bazen kullanımında netlik ve hassasiyet eksikliğine yol açmaktadır (Polkinghorne, 1995: 5; Riessman ve Quinney, 2005: 393). Bu durumun sonucu olarak da insan bilimlerinde 20. yüzyıla ait bir gelişme olan ve alanın "gerçekçi", "postmodern" ve "yapılandırmacı" yönleri olan anlatı araştırmasında akademisyenler kökenler ve kesin tanımlar konusunda fikir birliğine varamamışlardır. Anlatı fikrinin popülerleşmesinin ve anlatı çalışmaları arasında var olan önemli çeşitliliğin bir sonucu olarak da, anlatı

araştırmasının çerçevesinin önemli ölçüde bulanıklaştığı ve oldukça “her şeyi kapsayan” bir anlayış ortaya çıktığı görülmektedir (Spector-Mersel 2010: 204; Polkinghorne, 1995: 5; Riessman ve Quinney, 2005: 393).

Albayrak’a (2020: 1722-1723) göre bu karışıklığı çözebilmek ve anlatı araştırmasını anlamak için öncelikle “anlatı” kavramı, bu kavramın “deneyimden” farkı ve anlatının insan “hikâyesindeki” yerine bakmak gerekmektedir. İnsanların bireysel ve sosyal olarak anlattıkları hikâyelerden yola çıkarak dünyayı nasıl deneyimlediklerine odaklanan anlatı araştırmasının daha net olarak anlaşılabilmesi için söz konusu kavramların birbiri ile bağlantısının net bir şekilde ortaya koymak gerekmektedir. İlk olarak; deneyim, anlatı yoluyla oluşturulan ve insanların karşılaştıkları olayları ve durumları anlamlandırmasını sağlayan bir şey olarak görülmektedir. İnsanlar deneyimlerinden kaynaklanan algılamalar aracılığıyla fikir geliştirir ve bunları tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamda anlatıya dönüştürür. Hikâye ise, hayatın bağlantılı olduğu insan deneyiminin dilbilimsel ifadeleridir. Yani kişinin dünyaya girdiği ve dünya deneyimlerinin yorumlandığı ve kişisel olarak anlamlı hale getirildiği bir portaldır (Connelly ve Clandinin, 2006: 479; Polkinghorne, 1995: 7).

Günlük kullanımda anlatı ve hikâye birbirinin yerine kullanılsa da bu iki terim farklı şeylerdir. Birçok edebiyat kuramcısı bir anlatının zamansal bir karede organize edilmiş olayların bir anlatımı olduğu ve olayların bu doğrusal organizasyonunun hikâyesini oluşturduğu konusunda hemfikirdir. Dolayısıyla olaylar illaki kronolojik sırada olmasa da, bir hikâye yapısında zamana dayalı olarak düzenlenmiş ayrıntılı bir anlatı olayları organizasyonudur. Yani insanların anlatılarının zamansal açıdan başlangıcı, ortası ve sonu olan düzenlenmiş anlatılardan hikâye oluşur. Bu anlamda bir hikâye, yaşanmış deneyimin "tam" bir betimlemesinin çağrışımına sahipken, bir anlatı yaşanmış deneyimin "kısmi" bir betimlemesinin çağrışımına sahiptir. Bu nedenle hikâye, anlatıdan daha yüksek bir kategoridir. Çünkü hikâyeler derinlemesine iç içe geçmiş anlatılardan oluşmaktadır. Anlatı araştırmasında hikâye bireyin hayatının bir bölümünü yer ve zaman kavramına bağlayarak ele almaktadır. Kısaca anlatılar insan deneyiminin yalnızca bir kısmına yer verir ve hikâyeler anlatılara dayanır (Kim, 2016: 8-9).

Son olarak hikâye ile birbirinin yerine kullanılan öyküde ise hayata dair birdenbire başlayan ve biten kesitler sunulmaktadır. Dolayısıyla öyküde söylenmeyen ya da aktarılmayan boşluklar vardır ve öykünün öncesine ve sonrasına yer verilmez. Anlatıda ise söz konusu bu boşluklar doldurularak başlangıcı, sonu ve ortasına yer verilerek

hikâye oluşturulduğu için, öykü anlatıdan farklıdır ve bu anlamda hikâye kavramını kullanmak daha doğrudur (Albayrak, 2020: 1724). Bununla birlikte alan yazında “yaşam öyküsü” ya da “hastalık öyküsü” gibi “bir anlatılar bütünü”nü betimleyen mesleki terimler daha kısa bir anlatıyı işaret etmekle ve hatta “narrative therapy” kavramı ile hem anlatısal terapi hem de öyküleyici terapi çevirileri ile de karşılanmakla birlikte anlatı araştırmalarında boşluklar doldurularak hikayelerin oluşturulduğu ifade edilmektedir.

Clandinin (2006: 44-45) ve Connelly ve Clandinin’e (1990: 2) göre anlatı; “anlatı analizi” ve “anlatıların analizi” şeklinde iki anlamda kullanılmaktadır. Bu da, “anlatının” bir hastalığın hikâyelendiği bir fenomen olabileceği gibi yaşam öykülerinin analiz sürecini konu alan bir araştırma yöntemi olarak da ele alınabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, anlatı, hem incelenecek olan yapılandırılmış deneyimin kalitesini hem de çalışılması için araştırma modelini adlandırmaktadır. Anlatı analizi bağlamında anlatı, olayların ve olayların bir olay örgüsü aracılığıyla zamansal bir bütünlük içinde yapılandırıldığı bir “söylem biçimine” atıfta bulunur. Anlatı sorgulayanlar, kendilerini sorgulamanın dışında tutamazlar, bunun yerine katılımcıların deneyimlerini, kendi deneyimlerini ve ilişkisel sorgulama süreci aracılığıyla geliştirilen birlikte oluşturulmuş deneyimleri sorgulamanın yollarını bulmaları gerekir.

Anlatı, bir yöntem olarak ele alındığında ise, insanların yaşam öykülerinden ve deneyimlerinden başlar ve araştırmacılar yaşanan ve anlatılan “öykülerin” analiz edilmesi için çeşitli yöntemler kullanırlar. Ayrıca bir yöntem olarak anlatı analizi, fenomenin bir görüşünü gerektirir. Anlatı analizi metodolojisini kullanmak, belirli bir deneyime ait görüşü incelenen fenomen olarak benimsemektir. Kısaca, insanlar doğaları gereği hikâyeli hayatlar yaşamakta ve bu hayatların hikâyelerini anlatmaktayken; anlatı araştırmacıları ise bu tür hayatları tanımlamakta, hikâyelerini toplayıp anlatmakta ve deneyim hikâyeleri yazmaktadırlar (Connelly ve Clandinin, 1990: 2; Polkinghorne, 1995: 5; Creswell, 2020: 72; Clandinin, 2006: 45-46).

Polinghorne’a (1995: 6-7) göre anlatı pek çok kullanımının yanı sıra, herhangi bir basit söylemi, yani tutarlı ve bütünlüklü bir ifadeyle bağlantılı tam cümlelerden oluşan herhangi bir metni gösterebilir. Yalın söylem olarak anlatıyı ifade eden bu anlamda anlatı söylemi şiirsel söylemden, yani ölçülü ve kafiyeli metinlerden ayrılır. Yazar ayrıca son yıllarda nitel araştırmacıların (Connelly ve Clandinin, 1990) daha sınırlı bir anlatı tanımına katıldıklarını belirterek bu tanımda anlatının, herhangi bir basit söylemi değil,

belirli bir söylem türünü, hikâyeyi ifade ettiğini belirtmiştir. Bu anlamda anlatı ise sadece kurgusal anlatımlara değil, aynı zamanda biyografiler, otobiyografiler, tarihler, vaka çalışmaları ve meydana gelen anımsanan olayların raporları gibi "ideal" yaşam olaylarını tanımlayan anlatılara da atıfta bulunmaktadır. Özet olarak anlatı araştırması, insanların dünyayı deneyimleme yollarının incelenmesidir (Connelly ve Clandinin, 1990: 2).

Görüldüğü gibi hikâyeler anlatılardan oluşmakta, deneyimler de bu hikâyeleri nasıl konumlandırıldığı ile ilgilidir ve deneyimler hikâyelerin tam bir betimlemesini yansıtmaktadır. Anlatı araştırmaları da hikâyelerle oluşturulan bu yaşam deneyimlerinin anlatılar ile görünür kılındığı bir araştırma sürecidir.

1.1. Anlatı Araştırması Ne Zaman ve Neden Kullanılır?

Anlatı araştırmasının ne zaman ve neden kullanıldığına ilişkin bilgi aktarımına başlarken, ilk olarak "anlatı araştırmasında neden öyküler kullanılır?" sorusunun açıklanması yerinde olacaktır. Etherington'a (2011) göre; öznel anlamlar, benlik ve kimlik duygusu, öyküler ortaya çıktıkça müzakere edilir. Öyküler kişilerin deneyimlerinin yeniden yapılandırılmasıdır. Dolayısıyla öyküler, kişiler tarafından hayatlarının belirli bir noktasında, belirli bir araştırmacıya ve belirli bir amaç için hatırlanır ve anlatılır. Bütün bunlar, hikâyelerin nasıl anlatıldığına, hangi hikâyelerin anlatıldığına, nasıl sunulduğuna ve yorumlandığına bağlıdır. Burada önemle üstünde durulması gereken anlatılar ve hikâyeler "yaşanmış hayatı" temsil etmemekte, araştırmacıların anlatılan bu yaşamları yeniden sunuşlarını temsil etmektedirler. Bu nedenle araştırmacılar için hikâyelerin neyi ifade ettiği öngörülmelidir.

İkinci olarak "anlatı araştırması ne zaman ve neden kullanılır?" sorusu yanıtlanmak istendiğinde; anlatı araştırmalarının temel amacı, kişilerin dünyayı deneyimleme biçimlerini kendi ürettikleri hikâyeler aracılığıyla incelendiği söylenebilir. Dolayısıyla anlatı araştırmasının kullanılma nedeni kişilerin belli bir olguya ilişkin kişisel deneyimlerini derinlemesine analiz etmektir (Saban ve Sarıçelik, 2018: 230). Uygulamalar artık yaşanmış deneyimin ve bireylerin 'arkasındaki' dünyaların ötesine uzanmaktadır (Riessman ve Quinney, 2005: 392). Bu noktada bireyleri ve yaşadıklarını derinlemesine anlamak ve uygun uygulamayı gerçekleştirebilmek için yaşanmış deneyimin ve bireylerin "ardındaki" dünyaların ötesine bakabilmek konusunda, anlatı anlayışının bilgisi yardımcı olacaktır (Albayrak, 2020: 1721). Bu

bağlamda anlatı araştırması görünen ile birlikte görünmeyeni de görünür kılmayı, hikâyeler aracılığıyla gerçekleştirmek istediğimizde kullanılır.

Anlatıların stratejik bir düzeni vardır ve her anlatının bir düzeni ve amacı vardır. Her konuşma, metin ya da olay anlatı değildir. Yani herhangi bir olay anlatıya dâhil edilemez. Bir olayın anlatıda yer almasının belirli bir amacı ve işlevi vardır. Konuşmacılar anlatıya dâhil edilecek olay ya da konularda seçici davranmaktadırlar. Örneğin; bir yerden yardım başvurusunda bulunan bireylerin kendilerine ilişkin oluşturdukları anlatılar, kişilerin kendisini yardım almaya uygun olarak sunmasını sağlayabilir. Anlatıyı diğer söylem biçimlerinden ayıran şey ardışıklık ve sonuç içermesidir ve anlatı analizlerinin en ayırt edici özelliği anlatı içeriğinin hangi stratejik amaç ya da eylemleri gerçekleştirdiğini analiz etmesidir. Örneğin; kimin ve neyin haklı ya da meşru olduğu, nelerin konuşulup konuşulmadığı, anlatıcının dinleyiciyi ikna etmeye, suçlamaya, yüceltmeye ya da yok saymaya çalışıp çalışmadığı gibi odaklar ön plandadır. Böylece olaylar belli bir dinleyici kitlesi için anlamlı olacak şekilde seçilir, organize edilir, bağlantılandırılır ve değerlendirilir. Yani dinleyici kitlesinin bireysel, kültürel ve sosyal koşullarına göre anlatı şekillenir. (Albayrak, 2020: 1723; Tanyaş, 2014: 32; Riessman ve Quinney, 2005: 394; Larsson ve Sjöblom, 2010).

Anlatıyı diğer söylem biçimlerinden ayıran bir diğer özellik ise soru-cevap alışverişi, argümanlar, raporlar ve tartışmaların anlatı olarak nitelendirilmemesidir. Ancak hikâye anlatımında, farklı sorulara kısa yanıtlar beklendiğinde araştırma ve uygulama kurallarını bozabilir. Bunun yerine, anlatıcılar düzensiz deneyimlerden olay örgüsü oluşturmak için uzun olay sıralamalarını alır ve gerçekliğe " ne doğanın ne de geçmişin bu kadar net sahip olduğu bir bütünlük" verir. Yani anlatıcılar hikâyelerini zamansal ve mekansal olarak yapılandırır; "Geçmişe bakarlar ve belirli zamanlarda ve yerlerde bulunan yaşamları anlatırlar" (Riessman ve Quinney, 2005: 393-395). Dolayısıyla anlatı bireyin deneyimlerini ortaya koyan bir başlangıcı, orta ve sonu olan bir hikâye olarak şekillenir. Bu anlamda anlatı araştırması, bireyin eylemini tanımlamak için kullanılan hikâyeler içinde nitel araştırma tasarımlarının bir alt kümesini ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak anlatı araştırması deneyim ve anlatıları araştıran hikâye anlatımı metodolojisi olarak tanımlanabilmektedir (Albayrak, 2020: 1725-1726; Polkinghorne, 1995; Kim, 2016: 106).

Kısaca anlatı araştırması, geçmişi anlamlandırmak ve insanlara ne olduğunu anlatırken ve / veya bize 'gösterirken' anlamlar yaratmak için kullanılır. Ayrıca

hikâyenin şekli, insanların olayları nasıl yorumladıkları ve bu yorumlara rehberlik eden değerler, inançlar ve deneyimler ve gelecekle ilgili umutları, niyetleri ve planları gibi bilgilerin düzenlenmesine yardımcı olur. Bunlara ek olarak anlatı araştırması ile insanların belirli kültürel bakış açılarından bilgi oluşumunu etkileyen karmaşık kalıplar, kimlik oluşturma ve yeniden yapılandırma açıklamaları ve sosyal söylemlerin kanıtları elde edilir (Etherington, 2011). Örneğin; Etherington ve Bridges (2011: 11) tarafından yapılan ve bir toplum danışma merkezinin eski danışanlarının danışmanlık deneyimlerinin incelendiği çalışmada, danışanların deneyimlerine ilişkin zengin anlatı anlatımlarını toplamak ve analiz etmek için öyküleyici bir vaka çalışması yaklaşımı (anlatı) kullanılmıştır.

1.2. Anlatı Araştırmasının Temel Özellikleri

Anlatı araştırmalarında bütün araştırmaların aynı karakteristik özellikleri taşımaları ya da yansıtılmaları beklenmemekle birlikte büyük bir çoğunluğunun sahip olduğu genel özellikler vardır (Creswell, 2020: 73-74):

- Anlatı araştırmasının en önemli özelliği “*işbirliği*” katılımcı ve araştırmacı arasındaki etkileşimden meydana gelmektedir. Anlatı araştırmalarında katılımcılardan bireysel yaşam deneyimleri ile ilgili toplanan “*hikâyeler*”, araştırmacıya anlatılan bir yaşam öyküsü, araştırmacı ve katılımcının birlikte kurguladıkları bir öykü veya birtakım mesajları yayan bir performansa yönelik olan bir hikâyeden doğmuş olabileceği için sonuç olarak bir işbirliğini ortaya çıkarmaktadır.
- Anlatı hikâyeleri katılımcıların kimliklerine ve kendilerini nasıl gördüklerine ışık tutmakta ve “*deneyimlerini*” konu edinmektedir.
- Anlatı hikâyeleri, gözlem, dokümanlar, resimler ve görüşmeler gibi “*çeşitli veri oluşturma teknikleri*” kullanılarak elde edilmektedir.
- Anlatı hikâyeleri katılımcılar tarafından gerçekte nasıl anlatılırsa anlatılsın katılımcı tarafından bir “*kronolojik sıralamaya*” tabi tutulmaktadır.
- Anlatı hikâyeleri, neler söylendiğine (tematik), söylenenlerin arkasında yatan gerçeklere ve söylenenlerin doğasına (yapısal) ve hikâye doğrultusunda kimin yönlendirildiğine bağlı olarak (diyalojik/performans) “*çeşitli şekillerde analiz*” edilebilmektedir.

- Anlatı hikâyeleri araştırmacının hikâyeyi anlatırken vurguladığı gerginlik ve duraklamaları veya “*dönüm noktaları*” içermektedir.
- Araştırmacının bir yerdeki hikâyeyi anlatması için bağlam önemlidir ve dolayısıyla anlatı hikâyeleri belirli “*yer ve durumlarda*” ortaya çıkmaktadır.

Anlatı araştırmalarının genel özelliklerinde de görüldüğü gibi katılımcı ile iş birliği içinde olma hali, çeşitli veri oluşturma tekniklerinin kullanımı, deneyimlerin konu edinilmesi, farklı veri analizi yaklaşımlarının kullanılması diğer yaklaşımlar ile ortak bulunabilecek odaklardır. Bunlardan farklı olarak anlatı araştırmalarında dönüm noktalarının kullanılması ve kronolojik sırlamaya tabi tutulması, belirli yer ve zamanı olması anlatı araştırmalarının ayırt edici özellikleri arasında yer almaktadır. Şöyle ki göç mağduru bir kadınla anlatı araştırması yapmak istediğinizde göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası gibi kronolojik dönüm noktaları karşınıza çıkacaktır. Bu dönüm noktaları kadınların hayatlarındaki gerginlikler üzerinden tanımlanabilecek, araştırmacılar da bu odağı dönüm noktası olarak veri analizinde ön plana çıkarabilecektir. Ya da engelli çocuğa sahip kadınların yaşam öyküleri derinlemesine araştırılmak istendiğinde kadınların evlenmeleri ve engelli çocuğa sahip oldukları odaklar kadınların kronolojik anlatı hikâyelerinde dönüm noktası olarak kullanılabilir (Tekindal, 2015; Tekindal, 2016).

1.3. Anlatı Araştırması Türleri

Anlatı araştırmaları iki farklı çerçevede ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi Polkinghorne (1995) gibi araştırmacı tarafından kullanılan *veri analiz stratejilerine* odaklanırken ikinci bir çerçeve *anlatıların türleri* olarak ele alınmaktadır (Creswell, 2020: 74-75). Polkinghorne, (1995: 5) çalışmasında anlatının farklı anlamlarının kaynaklarını ve nitel araştırmacıların bu kaynakları nasıl kullandıklarını incelemiştir. Yazara göre, anlatı terimi günlük konuşmalarda ve nitel araştırma literatüründe iki anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bunlar; (a) *anlatıların analizi*, yani verileri anlatılardan veya hikâyelerden oluşan, ancak analizi paradigmatik tipolojiler veya kategoriler üreten çalışmalar; ve (b) *anlatı analizi*, yani verileri eylemler, olaylar ve olaylardan oluşan, ancak analizi hikâyeler üreten çalışmalar (örneğin biyografiler, geçmişler, vaka çalışmaları) şeklindedir. Anlatıların türlerine ilişkin geliştirilen ve yaygın olarak kullanılan çeşitli yaklaşımlar aşağıda sıralanmıştır.

Paylaşılan Deneyim Alan Notları: Paylaşılan pratik bir ortamda katılımcı gözlemi yoluyla toplanan saha kayıtları, anlatı sorgulama çalışmasının birincil araçlarından biridir. Alan notlarından yararlanan çok sayıda anlatı çalışması vardır (Connelly ve Clandinin, 1990: 5).

Hikâye Anlatma: Anlatı analizinde veri kaynağı olarak bireylerin yaşamış hikâyelerinin kullanımının birçok güçlü örneği vardır. Pek çok hikâye, bir anlatı araştırmasında katılımcılar tarafından işlerini tanımlarken ve eylemlerini açıklarken anlatılır (Connelly ve Clandinin, 1990: 5).

Sözlü Tarih: Olayların sebep ve sonuçları ile ilgili bir ya da birkaç kişiden alınan kişisel düşüncelerdir. Anlatı araştırmaları belirli bir bağlam içerisinde ele alınabilmekte ve çeşitli organizasyonlar ile ilgili anlatılan hikâyeleri konu edinebilmektedir (Creswell, 2020:75).

*Dergi Kayıtları:*³ Pratik ortamda katılımcılar tarafından hazırlanan günlükler, anlatı analizinde başka bir veri kaynağıdır. Dergi kayıtları katılımcı, araştırmacı veya uygulayıcı tarafından yapılabilir (Connelly ve Clandinin, 1990: 5).

Otoetnografik ve Biyografik Yazım: Anlatı analizindeki diğer bir veri kaynağı otoetnografik ve biyografik yazıdır. Otoetnografik yazı ve araştırma türü, 'başkaları hakkında yazarken kişinin kendi yaşam deneyiminin unsurlarını içeren etnografi ve otobiyografik yazıların bir karışımı' olarak tanımlanmaktadır ve benliği sosyal bir bağlama yerleştiren bir öz anlatı biçimidir. Otobiyografi, hem bir yöntemi hem de bir metni tanımlayan bir kelimedir (Etherington, 2011; Connelly ve Clandinin, 1990: 5).

Görüşme: Anlatı analizinde bir diğer veri oluşturma aracı yapılandırılmamış görüşmedir. Araştırmacı ve katılımcı arasında görüşmeler yapılır, deşifreler yapılır, toplantılar daha fazla tartışmaya sunulur ve devam eden anlatı kaydının bir parçası olurlar. Anlatı analizinde birçok görüşme örneği vardır (Connelly ve Clandinin, 1990: 5).

Mektup Yazımı: Araştırmacı ve katılımcılar arasında yazılı diyaloga girmenin bir yolu olan mektup yazma, anlatı analizinde başka bir veri kaynağıdır. Pek çok anlatıcıya göre mektup yazmak, geçici anlatı yorumları sunmanın ve bunlara yanıt vermenin bir yoludur (Connelly ve Clandinin, 1990: 5).

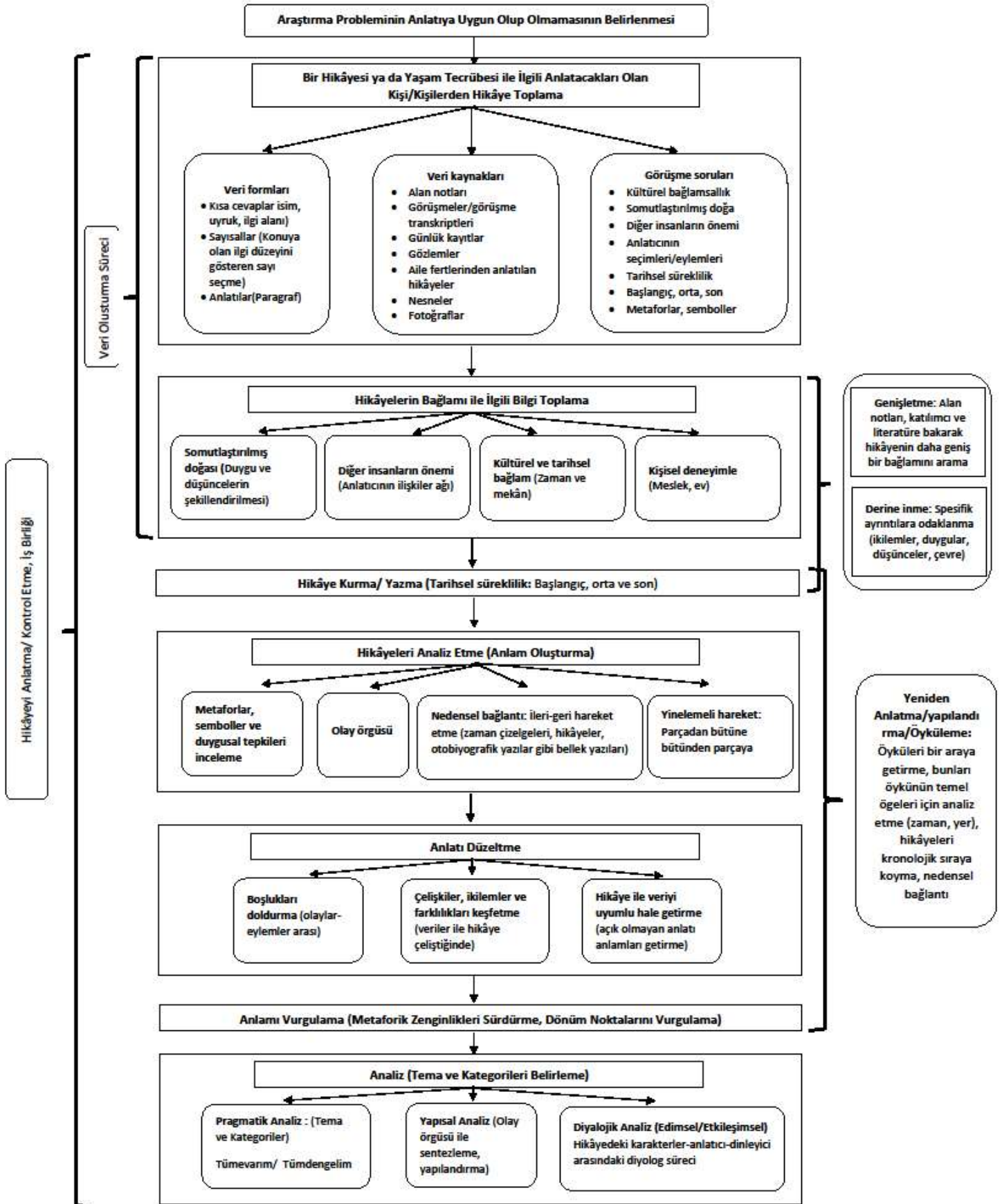
---

³ Günlük bloglar ya da katılımcılar tarafından yazılan günlük şeklinde yazılan yazılar

Yukarıdaki örnekler çeşitli anlatı veri kaynaklarının ve anlatı verilerini toplama yollarının örnekleridir. Görüldüğü gibi anlatı araştırmasında zengin bir veri kaynağı bulunmaktadır ve araştırmacı ve uygulayıcı işbirliğine dayalı bir ilişki içinde birlikte çalışırken bir dizi farklı veri toplama yöntemi mümkündür. Veriler gözlemler ve resimler şeklinde görsel olarak olabileceği gibi belgeler ve kayıtlar şeklinde yazılı da olabilmektedir.

1.4. Araştırma Süreci Basamakları

Bu bölümde araştırma sorularının oluşturulması, araştırmanın tasarımı, kavramsal çerçevenin oluşturulması, katılımcıların belirlenmesi, veri oluşturma süreci, verilerin analizi ve sunumu bölümleri örnekleriyle birlikte yer almaktadır. Ayrıca, geçerlik, güvenilirlik etik ve araştırmacının katılımcı rolünden de bahsedilmektedir. Yazarlar tarafından geliştirilen araştırma sürecine ilişkin söz konusu süreç adımları Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Anlatı araştırması sürecinin basamakları

1.5. Araştırma Problemi ve Amaç Cümlesinin Yazılması

Araştırma sorusu, araştırma gündeminin keşfetmek için bir rehber görevi görmeye birlikte iyi bir araştırma sorusu teorik ve metodolojik çerçeve çalışmaları da dahil olmak üzere genel araştırma tasarımıyla iç içe geçer ve araştırma amacını gerçekleştirmeye yardımcı olur. Araştırma sorusu kısa ve öz olmakla birlikte aynı zamanda keşiflere, sürprizlere ve daha fazla soruyu davet edecek kadar da açık olmalıdır. Aslında nitel araştırma soruları keşif amaçlıdır ve zamanla ortaya çıkar. Araştırma sorusu ancak önemli bir süre bir araştırma projesine dahil olduktan sonra netleşir. Veri analizleri sırasında daha da netleşebilirler. Araştırma sorusu geliştirmek, çalışmanıza şekil ve yön verdiği için son derece önemlidir. İyi araştırma sorusu iyi araştırmayı garanti etmese de kötü tasarlanmış sorular muhtemelen çalışmanın titizliğini tehdit edecek sorunlar yaratacaktır. Bu nedenle, araştırma sorusunu yazmak, gözden geçirmek, yeniden yazmak ve iyi araştırma soruları geliştirmek için önemli ölçüde zaman harcamak gerekmektedir (Kim, 2016: 96).

Anlatı araştırmasında araştırma soruları oluşturulurken, öncelikle şunlar göz önünde bulundurulmalıdır (Agee, 2009: 434-435; Kim, 2016: 96; Maxwell, 2012: 79-80; Creswell, 2020: 143):

- Hangi bağlamda hangi olay hakkında ve kimin hikâyelerinin araştırılacağına,
- Çok odaklı bir soruyla başlamanın, bir araştırmacının verileri doğru bir şekilde anlayıp analiz etmesini engelleyebileceğinden soruların geniş olmaması ve belirli bir bağlama atıfta bulunulmaması gerektiğine,
- Tek bir kapsayıcı sorunun çalışmanın temel amaçlarını göstermesi gerektiği ve alt sorularla birlikte araştırma tasarımı ve veri toplama yöntemlerine yön verebileceğine,
- Birden fazla alt soru içeren bir soru olmaması gerektiğine,
- Anlatı araştırmasında bir araştırma sorusunun "cevaplanabilecek bir soru olarak değil, keşif gerektiren bir soru olarak" açıkça ifade edilmesi gerektiğine, dolayısıyla da, araştırma sorularının genellikle basit bir cevaptan ziyade keşif veya araştırmaya teşvik eden bir "Nasıl" veya "Ne tür" sorularını içermesine,

- Yeni nitel araştırma ve özellikle anlatı araştırması, araştırmacı ve katılımcılarını araştırma sürecine dahil edilmesi amaçlanarak araştırma sorularının araştırma süreci boyunca sabit veya değiştirilemez olmamalarına dikkat edilmelidir.

Başkalarının hayatlarının ve bakış açılarının ortaya çıkmasına tanıklık ettikçe yeni sorular gelişebilir. Bir anlatı araştırmasında bu sorular hikâyelerin anlamını detaylı araştırabilir. Bu nedenle anlatı araştırma soruları, yalnızca ulaşılması (veya yanıtlanması) gereken hedefler olarak değil, aynı zamanda beklenmedik ama anlamlı sonuçların ortaya çıkmasına izin veren araştırma sürecinde yol gösterici noktalar olarak da kullanılır. Anlatı araştırması katılımcıların hikâyeleriyle ilgilenildiğinden, hikâyelerin okuyucular tarafından okunması, hissedilmesi ve dokunulmasını gerektirmektedir. Bu da önerilen araştırma sorularıyla çok az ilgisi olabilecek, beklenmedik araştırma sonuçları sağlayacaktır. Dolayısıyla anlatı sorgulamasındaki araştırma soruları nihai bir hedef değildir. Araştırma soruları geliştirmek, anlatı araştırması tasarım sürecinin estetik oyununun bir parçasıdır. Kısaca, araştırma soruları, araştırmacının kendi bütünlüğünü koruyacak ve kendi hikâyesini anlatmasına izin verecek şekilde gelişmesine izin veren kılavuzlardır (Kim, 2016: 97; Creswell, 2020: 143). Bu nedenle araştırma tasarlanmadan önce araştırma probleminin net olarak belirlenmesi ve probleme ilişkin soruların oluşturulması araştırmacının gidişatı, araştırmacının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi ve araştırmacının amacının gerçekleştirilebilmesi açısından son derece önemlidir.

Araştırma problemleri, bir konuya ilişkin kişisel deneyimler, problem ile ilgili bir meslek, araştırmacının araştırma gündemi ya da bilimsel literatür vasıtasıyla belirlenebilir. Bunlardan en uygun olanı, literatürdeki bir boşluktan ya da “gerçek yaşam” olaylarından ortaya çıkan araştırma problemleridir (Creswell, 2020: 133). Gerçek yaşam problemleri Etherington ve Bridges’in (2011) çalışmasında olduğu gibi yaşadıkları olaylar doğrultusunda bir danışmanlık süreci deneyimleyen ve danışmanlık sürecini bitirmeye ilişkin mücadele eden danışanlar olabilir.

Araştırmacı, amaç cümlesini yazmadan önce giriş kısmında araştırma problemini açıkça anlattıktan, araştırmacının genel gayesinin ne olabileceğini ve çalışmada cevaplanacak olan soruları (araştırma soruları) görmek için okuyucuyu çalışmanın devamını okumaya özendirirdikten sonra çalışmanın başlıca maksadını ya da yol haritasını sunan amaç cümlesinin yazılması ile devam eder. Amaç cümlesi açık ve öz olmalıdır. Amaç cümlesinde kullanılan yaklaşım (anlatı), yaklaşımın odak noktasına

işaret eden kelimeler (deneyimleri anlamak), merkezi fenomen ya da anlatı için toplanılacak hikâyelerin türlerini (çocukluk anıları, bağımlılık toplantılarına katılma) tanımlayabilir. Genel olarak bir anlatı araştırmasında amaç cümlesinin yazılmasında kullanılabilir kelimeler; *“anlatı araştırması”, “hikâyeler”, “dönüm noktaları”, “deneyimler”* ve *“kronoloji”*dir (Creswell, 2020: 136).

Örneğin; amaç cümlesinin yazılmasına ilişkin olarak Etherington ve Bridges (2011) tarafından yapılan çalışmada, biri danışman ve eğitmen diğeri ise araştırmacı ve uygulayıcı olan yazarlar, yerel bir toplum danışma merkezi kullanılarak, eski danışanların danışmanlık deneyimlerine ilişkin “incelemeler ve sonlar” da dahil olmak üzere birkaç önemli temayı vurgulayan, derinlemesine, küçük ölçekli bir anlatı araştırması gerçekleştirilmek istemişlerdir ve buradan hareketle amaç cümlesini şu şekilde yazmışlardır: *“Amaç, danışanlara “yorumların ve sonların” (danışanların danışma sürelerinin sona erme süreçleri) yaşanmış deneyimini göstermektir”*.

Bu bağlamda kısaca araştırmada araştırma problemi ve probleme ilişkin alt problemler ya da sorular kısa ve öz bir şekilde ifade edilmelidir. Amaç cümlesinin yazılmasında ise yine araştırmacı anlatı yaklaşımına ilişkin anahtar kelimelere (*anlatı araştırması”, “hikâyeler”, “dönüm noktaları”, “deneyimler”* ve *“kronoloji”*) yer verilmeli ve amaç cümlesi açık ve öz olmalıdır.

1.6. Araştırma Dizaynı

Kim'e (2016: 88-89) göre kaliteli bir araştırma standartlarını bilmeden bir araştırma tasarımcısı olunmamaktadır. Amerikan Eğitim Araştırmaları Derneği Konseyi, 2009' da "sanat temelli ve anlatı araştırmaları" da dahil olmak üzere insanı içeren herhangi bir araştırma için yedi standart kabul etmiştir. İnsan odaklı araştırma, çeşitli insan fenomenlerini keşfetmek ve anlamak gibi genel bir amaca sahiptir. Bu nedenle, özellikle insan odaklı araştırmacılar ve anlatı araştırmacıları, sıradan insanların hikâyelerinde tanıtılan rahatsız edici insan koşullarını belirlemeye çalışmaktadırlar. Söz konusu standartlar; iletişimin önemini, kavramsallaştırmasını, araştırma tasarımını, doğrulamayı, tutarlılığını ve kalitesini içeren yedi standarttan oluşmaktadır. Bu standartlar uyulması gereken altın standartlar olmamakla birlikte genel kılavuzlar olarak kullanılabilirler. Bu kılavuzlarda araştırmacılara bazı sorular yöneltilmektedir:

- *Araştırmanın önemi*: Araştırma konunuz, ilgilenilmesi gereken bir konu mu? mevcut literatürdeki boşluğu dolduruyor mu? ve alanınızı ilerletmek için bilimsel bir katkı sağlıyor mu? bir konuyu ele almanın yeri ve zamanı mı?
- *Kavramsallaştırma*: Sorgunuzu bilimsel literatüre dayalı olarak açık bir şekilde kavramsallaştırıyor musunuz? Araştırmanızın amaçlarınızı, sizin bakış açınızı, araştırmanızın kapsamını ve sınırlarını açıkça belirtebiliyor musunuz?
- *Araştırma tasarımı (metodoloji ve yöntemler)*: Araştırma tasarımınız, araştırmanızın amaçlarına ulaşmak için yeterince güvenilir ve esnek bir şekilde planlanmış ve uygulanmış mı?
- *Doğrulama*: Bilgi iddialarınızı, argümanlarınızı, açıklamalarınızı ve yorumlarınızı araştırma verilerinizden ve diğer ilgili bilimsel literatürden elde edilen kanıtları kullanarak oluşturabiliyor musunuz?
- *Tutarlılık*: Araştırmanız içsel ve dışsal olarak tutarlı mı? Yani, yöntemler, veriler, argümanlar, izinler ve literatür taraması dahil olmak üzere çeşitli araştırma tasarım öğeleri, kültürel, sosyal ve politik bağlamın ışığında araştırma konunuz ve amaçlarınızla örtüşüyor mu?
- *İletişim Kalitesi (netlik)*: Araştırma metninizin yapısı, araştırma başlıklarınızın ve alt başlıklarınızın başlığı da dahil olmak üzere amacınızı açıkça ifade ediyor ve okuyucuların araştırmanızı anlamasını kolaylaştırıyor mu?
- *Etik*: Bilgilendirilmiş onay, gizlilik anlaşmaları ve veri koruma planlarınıza, Etik Kurul onaylarına bağlı kalıyor musunuz? Olası önyargınızı, bakış açınızı veya analizi etkileyebilecek herhangi bir potansiyel çıkar çatışmasına (sponsorluk veya finansman gibi) ilişkin bilgiye yer veriyor musunuz? Katılımcıların bakış açılarına nasıl saygı duyulduğunu ve onurlandırıldığını netleştiriyor musunuz?

Riessman ve Quinney'e (2005: 398-399) göre de iyi bir anlatı araştırmasının standartları, ayrıntılı deşifrelere güvenmek; dil ve üretim bağlamlarına odaklanmak; söylemin yapısal özelliklerine dikkat etmek; anlatının diyalojik (söylemsel) doğasının kabulü ve katılımcıların hikâyeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların yorumlanmasına ilişkin karşılaştırmalı bir yaklaşım şeklindedir. Diyalojik doğasının kabulünden kast edilen ise araştırmacı, fiziksel olarak var olsun ya da olmasın, neyin söylenip söylenemeyeceği, şeylerin nasıl ifade edileceği, neyin doğal karşılanabileceği, neyin

açıklanması gerektiği vb. üzerinde önemli bir etkiye sahiptir, dolayısıyla da araştırma görüşmelerinde geleneksel olarak tek bir özneliğin ifadesi olarak görülen kişisel açıklamanın aslında her zaman ortak bir yapı olduğunu artık kabul etmelidir.

1.7. Kavramsal Çerçevenin Oluşturulması

Anlatı analizi tasarımının estetik oyununun bir parçası olarak, anlatı araştırmacısı yukarıda bahsedilen araştırma standartlarının büyük resmini kucaklarken anlatsal olarak düşünmeyi öğrenmesi gerekir. Öyküleyici bir sorgulayıcı olmak, uygun veri oluşturma tekniklerini öğrenmek veya araştırma standartlarını anlamaktan daha fazlası anlamına gelmektedir. Anlatı araştırmasının fenomenoloji, vaka çalışması veya etnografi gibi diğer nitel araştırmayla bazı ortak yönleri paylaşmasına rağmen (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020) anlatı araştırmasının tasarımı için en önemli olan şey anlatsal düşünmeyi öğrenmektir. Çünkü anlatı araştırmasını diğer araştırmalardan ayıran özelliği olan, araştırmanın boyutlarını belirten ve kavramsal çerçeve olarak yer alan "zamansallık, toplumsallık ve mekan" vurgusudur. Anlatsal olarak düşünmeyi öğrenmeye yardımcı olacak aşağıdaki hususlar önerilmektedir (Clandinin, 2007: 69-70; Kim, 2016: 90; Albayrak, 2020: 1726):

Yaşam alanını görüntüleme: Bir anlatı araştırması tasarlamak, "bir hayal gücü eylemini" içerir. Araştırmamızın gerçekleşeceği, katılımcıların yaşadığı ve yaşanmış deneyimlerin var olduğu yaşam alanı hayal edilmelidir. Bu nedenle, anlatı araştırması tasarlamak, "o alanda olup biten her şeyin bilinçli olarak farkında olmayı planlamaktır".

Alan metinlerini toplamak için başlangıç noktaları olarak yaşama ve anlatma: Anlatsal olarak düşünmek, hayatı geçmişte yaşanmış gibi hayal etmeyi (anlatma) ve incelenen hayatı ortaya çıkarırken (yaşama) yaşamayı içerir. Anlatı sorgulamalarının çoğu, öykünün biyografik veya otobiyografik olduğunu söyleyerek (öykü) başlar. Anlatım görüşmeler, kişisel günlükler, fotoğraflar, eserler, sohbetler vb. yoluyla toplanır ve yaşama araştırma alanında gözlemler ve / veya katılımcıların gözlemleri yoluyla yaşayarak kazanılır. Dolayısıyla anlatı araştırması dört eylemi de içerir: yaşamak, anlatmak, yeniden anlatmak ve yeniden yaşamak.

Vurguları tanımlama ve dengeleme (zamansallık, toplumsallık ve mekan): Bir yaşam alanını hayal ederken, anlatı araştırmasının vurgularını dikkate almalıyız.

- *Zamansallık*: Anlatı araştırması, bir olayın veya kişinin zamansal geçište olduğunu kabul eder. Bu nedenle, bir olay veya bir kişi geçmiş ve şimdiki zamanla ilişkili olarak tanımlanır ve olası bir gelecek kimliği yansıtır.
- *Toplumsallık*: Anlatı araştırması, katılımcının ve / veya araştırmacının hem kişisel hem de sosyal koşullarıyla ilgilidir. Toplumsallık, bir anlatı araştırmasının çoğunlukla kişinin düşüncelerine ve duygularına odaklanmasını veya çoğunlukla kişisel olmayan sosyal koşullara odaklanmasını engeller.
- *Mekan*: Anlatı araştırması, yer ve yerin çalışma üzerindeki etkisinin, örneğin okul, ev, topluluk veya çevre gibi yönlerini kabul etmelidir. Bir anlatı araştırmacısı, her bir yerin etkisi üzerine düşünmelidir.

Araştırmada kendine yatırım/ kendini yansıtma: Bir anlatı araştırması tasarlarken, sahada yaşanmış verileri toplayarak sorgulamanın bir parçası olan kendimize yatırım yapmalıyız. Bunu yaparken, kendimizi katılımcımızın yaşamlarıyla iç içe geçmiş bulabiliriz, bu da veri toplamayı, katılımcılarla ilişkimizi, katılımcıları ve araştırma metinlerini etkileyebilir.

Bunlara ek olarak; iyi bir araştırma tasarımı iyi bir literatür taraması ile başlamaktadır. Dolayısıyla literatürü gözden geçirmekte iyi olmak gerekmektedir. İyi yapılmış bir literatür taraması uygun bir araştırma tasarımının başlangıcı olur. Geleneksel olarak bir makale veya tezin giriş, literatür taraması, metodoloji, sonuç ve tartışma şeklinde beş bölümü vardır. Bununla birlikte, anlatı araştırmasında bir literatür taraması her zaman girişi takip etmez. Bazı anlatı araştırmacıları hikâyelerle başlar ve literatür taramasını makalelerinin sonuna koyarlar. Anlatı araştırmacıları, literatür taramasını diğer bölümlerden izole etmezler. Bununla birlikte, bir literatür taramasının konularının, içerik alanına ek olarak teorik ve metodolojik çerçevedeki literatürü de içermesi gerekmektedir. Bu nedenle, özel içeriğiniz, teoriniz, metodolojiniz ve araştırmanız için kullandığınız yöntemler dahil olmak üzere literatürün tüm alanlarında bilgili olmak önemlidir. Genel olarak bir literatür taramasının temel aşamaları şu şekildedir (Kim, 2016: 90):

- Sahada yapılanları yapılması gerekenden ayırmak,
- Konuyla ilgili önemli değişkenleri keşfetmek,
- Literatürü sentezlemek ve yeni bir bakış açısı kazanmak,

- Fikirler ve uygulamalar arasındaki ilişkileri belirlemek,
- Konunun veya sorunun bağlamını oluşturmak,
- Konunun kelime dağarcığını edinmek ve geliştirmek,
- Konunun yapısını anlamak,
- Fikir ve teoriyi uygulamalarla ilişkilendirmek,
- Kullanılan temel metodolojileri ve araştırma tekniklerini belirlemek,
- En son gelişmelere aşinalık göstermek için araştırmayı tarihsel bir bağlamda yerleştirmek.

Örneğin; Ellis'in (1993) erkek kardeşinin bir uçak kazasında ölümünün ardından canlandırılan bir aile dramasının kişisel bir anlatısı olan çalışmasında makale hikâye ile başlamış ve literatür taraması makalenin sonuna koyulmuştur:

Virginia'nın eteklerinde üç bin kişilik küçük bir kasabada büyüdüm, annemle babamın doğup büyüdüğü yer. İlkokulu tek kişilik okul evlerinde okuduktan sonra, her iki ebeveyn de ücretli işlerde çalışmaya başladı. Annem pantolonun üzerine cepler dikti; babam bir çiftlikte çalıştı ve sonra gaz pompaladı. Evlendikten sonra babam küçük bir inşaat işine başladı. Bir hesap makinesinin "soyutlamalarını" hiç kavramamasına rağmen, yeni bir evin veya bir ekin ne kadar mal olacağını sezgisel olarak anında anlayabiliyordu. Ofis yöneticisi olarak annem, vergilerin nasıl çalıştığını veya hesapların nasıl dengelendiğini hiçbir zaman tam olarak anlamamasına rağmen işleri organize etti ve kitapları sakladı. Büyüyen 1960'ların sonunda, onların inşaat işleri bölgedeki en iyi iş olarak görülüyordu ve yoksulluk seviyesinden hayatın lükslerinin çoğunu karşılayabilecek duruma geldik.

1.8. Katılımcıların Belirlenmesi

Bir hikâyesi veya yaşam deneyimleriyle ilgili söyleyecek sözü olan kişi ya da kişiler katılımcı olarak seçilebilir. Bu kişilerin seçilmesi ve onlardan çeşitli bilgiler alarak hikâyelerini öğrenebilmek için hatırı sayılır ölçüde zaman ayırmak gerekmektedir (Creswell (2020: 76).

Örneğin; Etherington ve Bridges (2011: 12) katılımcıları belirleme süreçlerinden şu şekilde bahsetmişlerdir:

Danışmanlığı bitirdikten sonra insanlarla iletişim kurmak etik olarak sorgulanabilir olduğundan, yeni danışanlara sunulmak üzere bir mektup oluşturmak için toplum danışma merkeziyle birlikte çalıştım (EB) ve danışmanlığımdan en az iki ay sonra araştırmaya katılmak için bir davetiye almaya istekli olup olmayacaklarını sordum. Süreç sona ermişti. Kabul edenlere, o sırada bir bilgi mektubu ve katılmak isterlerse doğrudan benimle (EB) iletişime geçme talebiyle birlikte bir davetiye daha gönderdim. Tüm teklifler kabul edildi. Bunu yaptığımızda, ilk yazar (KE) araştırmanın kurulmasında, danışma merkezi ve katılımcılarla müzakerede ve görüşmelerde öncülük etti.

Katılımcıları seçtikten sonra anlatıları yazarken, yazarlar bu katılımcılardan sadece bazılarının anlatımlarına yer verme nedenlerini ise şöyle açıklamışlardır:

Bu makale, deneyimlerinin yalnızca bir yönüne odaklanmaktadır: sonlar ve incelemeler. Tüm katılımcılar bu kavramlara atıfta bulunmalarına rağmen, bazıları danışmanlığın bu yönüne diğerlerinden daha fazla vurgu yaptı. Bu nedenle, bu belirli katılımcıları sunmayı seçtik çünkü sonlar ve incelemeler hakkında diğerlerinden daha ayrıntılı ve daha enerjik konuşmalar ve bir makale burada temsil edilebilecek öykülerin miktarını sınırladı.

1.9. Veri Oluşturma Süreci

Sosyal bilimlerde anlatı araştırması, deneysel verilerin çalışmanın merkezinde olduğu bir deneysel anlatı biçimidir. Araştırmacı ve uygulayıcı işbirliğine dayalı bir ilişki içinde birlikte çalıştıkça bir dizi farklı veri oluşturma yöntemi ve veri kaynakları mümkündür. Veriler, paylaşılan deneyimin alan notları, günlük kayıtları, görüşme deşifreleri, başkalarının gözlemleri, hikâye anlatımı, mektup yazma, otobiyografik yazılar, sınıf planları ve haber bültenleri gibi belgeler ve kurallar, ilkeler, resimler, metaforlar ve kişisel felsefeler gibi yazılar şeklinde olabilir (Connelly ve Clandinin, 1990: 5; Albayrak, 2020: 1726).

Polkinghorne'a (1995: 6-7) göre anlatılar herhangi bir basit söylemi ifade eden ve herhangi bir metni içerebilen anlatılar ya da basit bir söylem yerine belirli bir söylem türünü, hikâyeyi ifade eden anlatılar olarak ayrılabilir. Dolayısıyla veri türleri tartışmalarında söylem olarak anlatı veri biçimlerinden birini belirlemektedir. Araştırma verileri üç temel formda kategorize edilebilir: kısa cevaplar, sayılar ve anlatılar. Veri toplama anketi bu kategorileri göstermektedir. Katılımcılardan kısa cevap formatında (isimleri, uyrukları, ilgi alanları) veri sağlamaları istenebilir; sayısal formatta (likert ölçeğinde bir konuya olan ilgi düzeylerini gösteren bir sayı seçme) ve anlatı biçiminde (bir pozisyonla neden ilgilendiklerine dair bir paragraf). Her üç veri biçimi de kullanılmakla birlikte öncelik verilerin anlatı biçiminde kullanılmasıdır.

Ayrıca araştırmacı veri oluşturma sürecinde ayrıca bireyler hakkında resmi yazışma metinleri veya hatırlatıcı notlar ya da fotoğraflar toplayabilir, çeşitli kişilerden gönderilen mektupları biriktirebilir, aile fertlerinden kişi ile ilgili anlatılan hikâyeleri ve anıları hatırlatmayı kolaylaştıran nesnelere toplayabilir ve diğer şahsi, ailevi ve sosyal yapıtlar edinebilir. Daha sonra bu kaynakları inceleyerek bireylerin yaşam deneyimlerini kaydetmektedir. Araştırmacı gözlem yaparak katılımcılar ile ilgili kendi alan notlarını tutabileceği gibi katılımcılar da hikâyelerini bir günlüğe veya anı defterine kaydedebilirler (Creswell, 2020: 76).

Örneğin; Etherington ve Bridges (2011: 12-13) çalışmalarında veri oluşturma süreçlerini şu şekilde anlatmışlardır:

Bu çalışmada sunulan materyal, araştırmaya katılmayı teklif eden altı eski danışmanlardan üçü ile yaptığım ses kaydedilmiş görüşmelerden / konuşmalardan alınmıştır. Katılımcılar için en uygun mekanlarda buluştuk: biri benimle üniversitede odamda, biri onun evinde, biri de benim evimde danışmanlık ve süpervizyon uygulamamı yürüttüğüm yerde buluşmayı seçti. Görüşmeler yaklaşık bir buçuk saat sürdü.

1.10. Görüşme Soruları ve Görüşme Süreci (Hayat Hikâyesi Oluşturma)

Görüşme esnasında; bir anlatı araştırmacısı "meraklı, bilmeyen" bir konumdan başlar ve hikâye anlatıcısının kültürel bağlamı ele almasına yardımcı olan sorulara odaklanır. Odak noktası özellikle anlatıcının olaylar karşısındaki duyuları, duyguları; düşünceleri, tutumları ve fikirleri; diğer insanların önemi; anlatıcının değerlere, inançlara ve amaçlara dayalı seçimleri ve eylemleri; tarihsel süreklilik ve deneyimleri temsil eden metaforlar, semboller ve yaratıcı, sezgisel bilme yolları ile bağlamı yakalamasına yönelik sorular sormaktır (Etherington ve Bridges, 2011: 12). Ayrıca anlatı araştırmasında görüşme esnasında, bireyin anlattıklarını olay örgüsü içerisinde hikâyeleştirebilmek ve aynı şekilde kaydedebilmek amacıyla olay örgüsünü sağlayacak nitelikte sorular sorulmasına imkan tanıyan yarı yapılandırılmış formlarla görüşmeler yapılmaktadır (Albayrak, 2020: 1728-1729). Etherington (2011), anlatı araştırmasında, görüşme esnasında sorulacak sorularda dikkat edilmesi gereken hususları ve sorulması gereken soruları örneklendirmiştir. Buna göre dikkat edilmesi gereken hususlar Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1. Görüşmede sorulabilecek sorular ve dikkat edilecek hususlar

Odak Noktası	Dikkat Edilecek Hususlar	Sorular
<i>Kültürel bağlamsallık</i>	Değerler, inançlar ve alışkanlıklara ilişkin ayrıntıların keşfedilmesine ilişkin sorular	Bunu nasıl biliyorsun...? Bunun neden olduğunu düşünüyorsun? Bunun hakkında ne düşünüyorsun? Bu genellikle yaptığın bir şey miydi? Senin için uygun muydu?
<i>Somatlaştırılmış doğa</i>	Anlatıcının somutlaşmış doğası ve olaylara katılımı, olaylar karşısındaki duyuları, duyguları, düşünceleri, tutumları ve fikirlerinin şekillendirilmesi ile anlatıyı gerçek yaşam deneyimine yerleştirecek sorular	Ne görebildin / duydun?, Sana nasıl göründü? Neler olup bittiğine dair hislerin neydi? Bununla nasıl başa çıktın? Bu seni nasıl etkiledi / hissettirdi/düşündürdü? Yaptığın şey hakkında ne hissettin? O sırada bununla ilgili herhangi bir fikrin var mıydı?
<i>Diğer insanların önemi</i>	Anlatıcının ilişkiler ağının olayları nasıl etkilediği ve diğer karakterlerin kimler olduğunu öğrenmeye ilişkin sorular	Ailen bunun hakkında ne düşünüyordu? Sana kim söyledi? Birinden yardım istedin mi? Neler olduğunun farkında olan başka kimse var mıydı?

		Arkadaşların neredeydi? Oraya gitmeye karar vermeni ne sağladı? Bunu neden yapmak istedin? Ne niyetindeydin? Ne olmasını istedin? Buna ne zaman karar verdin?
Anlatıcının seçimleri ve eylemleri	Anlatıcı olayların aktif bir katılımcısıdır ve değerlere, inançlara ve amaçlara dayalı seçimler yapar. Dolayısıyla bu seçimlere yönelik sorular	
Tarihsel süreklilik	Anlatıcıyı bir yerden (bağlamsal bilgi) gelip bir yere gidiyormuş gibi anlamak için tarihsel sürekliliğe ilişkin sorular	Hayatının geri kalanında o sırada neler oluyordu? Bu hangi yıldır? Kaç yaşındaydın? O zaman hala okula gidiyor muydun? Sonunda oraya vardın mı?
Başlangıç, orta ve son	Bir hikâye tanınabilir parametrelere ihtiyaç duyar, yoksa kaotik veya anlamsız görünür. Hikâye, bir olay veya kararlar veya bazı tanınabilir tetikleyicilerle başlar. Anlatı daha sonra bir çeşit tamamlanmaya doğru gelişir. Hikâyenin başlangıcı, ortası ve sonuna dair sorular	Hikâyen nerede başlıyor? Bu duruma nasıl geldin? Ondan sonra ne oldu? Güvende olduğunu ne zaman anladın? Şimdi bunun hakkında ne düşünüyorsun?
Metaforlar, semboller ve yaratıcı, sezgisel bilmenin yolları	Deneyimlerin canlı temsillerini yakalamaya yardımcı olan metaforlar, semboller ve sezgisel bilme yollarına ilişkin sorular	Bu nasıldı? Buna dair bir fikrin var mı? Bu aklına bir şey mi getirdi? Bana bunun bir resmini çizebilir misin?", 'Bir çukura düşmek gibiydi ...' dedin bunu biraz daha anlatabilir misin?

Kaynak: Etherington, 2011, s. 42-48

Örnek çalışmamızda da ilk yazar olan ve yukarıda görüşme soruları ve sürecine ilişkin dikkat edilmesi gereken hususları belirten Etherington'ın (2011), örnek çalışmada da (Etherington ve Bridges, 2011: 12-13) söz konusu hususları göz önünde bulundurarak görüşme soruları ve sürecine ilişkin açıklamaları şu şekildedir:

Bir anlatı araştırmacısı olarak kendimi "bilmeyen ve meraklı" bir konumda konumlandırımdım: "Danışmanlık deneyiminiz neydi?" Katılımcıların beni yönlendirmeyi seçtiği her yerde takip etmeye açıldım. Amacım, bu açılış sorusunu dinamik ve organik diyalog süreçlerini yansıtan bir araştırma görüşmesi başlatmanın bir yolu olarak kullanmaktı. Söylenenlerden yeni sorular ortaya çıktığında, katılımcıların deneyimlerine ilişkin açıklamalarıyla tutarlılığı sürdürmeye ve iletmek istediklerini anlayıp anlamadığımı netleştirmeye ve kontrol etmeye çalıştım. Bu diyalog sürecine kendi sorularımı ortaya çıktıkça dâhil edebildim ve/veya daha sonra e-posta, telefon görüşmesi veya diğer toplantılarla ek açıklamalar yapıldı. Bu konuşmaların bazı kısımlarını aşağıda temsil ederken, bilginin birlikte yapılandırılmasındaki bir kısmını ve sorduğum bazı soruları gösteriyorum.

Araştırma bilgisine, bu araştırmaya kimin katıldığını danışma merkezine söylenmeyeceğini yazmış olsam da, görüşmelerde katılımcıların danışmanlarının geri bildirimlerini görmelerini istediklerini keşfettim. Ayrıca kayıtlarına ve danışmanlarının görüşlerine erişebilmekten dolayı mutlu olduklarını belirttiler. Bir şeyin hatırlanmasının zor olduğu çeşitli zamanlarda katılımcılar, "notlara bir göz atın" veya "danışmanıma sorarsan bunu anlar" diyerek danışma merkezi içindeki danışmanlığını tartışmak için bana istekli olduklarını belirtebiliyorlardı, danışma merkezine danışmanlarına, kendilerine ve bana olan güvenleri, son derece yardımcı olan bir açıklık yaratmış gibi görünüyordu. Bu, tam bir anonimlik ihtiyacı ve danışmanın eski danışanlarının bir parçası oldukları bir ilişki / deneyim hakkında söylediklerinden ne söylendiğini/yorumlandığını bilme hakkıyla ilgili varsayımların

sorgulanması gibi görünen soruları gündeme getiriyor. Takma isimler, bu yazıda atıfta bulunulan danışmanlar ve eski danışanların bazıları (ama hepsi değil) tarafından seçildi.

1.11. Anlatı Yazma Süreci

Sözlü olarak üretilen hikâyelerin yazıya dökülmesi ve dolayısıyla analiz için yazılı metinlere dönüştürülmesi gerekir. Yani, yalnızca metin haline getirilmiş biçimde olan veriler analize dönüştüğü için veriler "metin haline getirilmelidir (Polkinghorne, 1995: 13). Görüşmelerin metin haline getirilmesinde yani deşifre işleminde ayrıntılı bir deşifrenin yapılması önemlidir. Ayrıca görüşmecinin gözlemlenen mimik hareketleri, nefes almaları, heyecanlanmaları gibi tepkilerine yer verilmesi anlatı araştırması için önemli bir bilgi sağlamaktadır (Albayrak, 2020: 1731).

Bir anlatı çalışmasının tamamlanmasında, çalışmanın yazılmasının ne zaman başladığı genellikle net değildir. Yazmanın, katılımcılarla yapılan açılış müzakereleri sırasında veya hatta çalışma için fikirlerin ilk olarak formüle edildiğinden daha önce başladığına dair bir his vardır. Soruşturma süresince yazılan materyaller, genellikle nihai dokümanın ana parçaları olarak görünür. Örneğin, mektuplar gibi ortak belgelerin metnin bir parçası olarak dahil edilmesi yaygındır. Konferans sunumları gibi farklı amaçlar için yazılmış materyaller nihai dokümanın bir parçası olabilir. Birinin "Veri toplamamı tamamladım ve şimdi anlatıyı yazacağım" dediği bir an olabilir, ancak o zaman bile anlatı metodolojileri, son belge tamamlanana kadar verilerin toplanması için genellikle katılımcılarla daha fazla tartışmayı gerektirir. Bu nedenle, anlatı araştırmacılarının araştırma başladığında sonun bilincinde olmaları önemlidir (Connelly ve Clandinin, 1990: 7).

Anlatı araştırmasının yazma aşamasında araştırmacının topladığı anlatı materyalini analiz etmek ve birleştirmek için kullanabileceği üç analitik araç vardır. Bunlar; "*genişletme*", "*derine inme*" ve "*yeniden yapılandırma*" şeklindedir. İlk olarak "*genişletme*" anlatılan bir hikâyede ima edilen katılımcının bir açıklaması da dahil olmak üzere hikâyenin (daha geniş) bir bağlamını aramaktır. Alan notlarına ve literatür taramasına bakarak, katılımcının karakterinin veya değerlerinin veya araştırmanın gerçekleştirildiği sosyal, tarihsel veya kültürel çevrenin genel bir tanımını yapmakla ilgilidir. Yani "*genişletme*" ile anlatı araştırmacısının, anlatı analizinin bir parçası olarak daha geniş bir kültürel anlam çerçevesini yorumlayabilmek için metnin kendisinde bulunandan daha fazla, kültür hakkında genel bilgi sunması ve "hikâye anlatıcıları ve onların yerel ve genel koşulları hakkında daha başka neler bildiğini" dahil etmesidir.

“*Derine inme*”; daha spesifik ayrıntılara odaklanmaktır. Araştırmacı bu aşamada, katılımcıların duygularına, anlayışlarına, ikilemelerine veya belirli bir olayın katılımcılar veya çevre üzerindeki etkilerine dikkat etmektedir. Verileri genişletip derine indikten sonra araştırmacı son olarak katılımcının yaşadığı deneyimin önemi ön plana çıkacak şekilde onları “*öyküleme*” ve “*yeniden anlatma*” (yeniden yapılandırma/yeniden kurgulama) olarak adlandırılan aşamaya geçmektedir. “*Yeniden öyküleme*”, öyküleri bir araya getirme, bunları öykünün temel öğeleri için analiz etme (örneğin, zaman, yer, olay örgüsü ve sahne) ve ardından öyküyü kronolojik bir sıraya yerleştirmek için yeniden yazma sürecidir (Ollerenshaw ve Creswell, 2002: 332). Katılımcılar kendi hikâyelerini anlattıkları zaman bu hikâyeleri kronolojik bir sıra içerisinde sunmamaktadırlar. Bu yeniden kurgulama sürecinde araştırmacı düşünceler arasında nedensel bir bağ kurmaktadır. Kronolojinin bir yönü öykülerin başlangıcı, ortası ve sonu olduğunu göstermesidir. Bu durum iyi bir romanda olması gereken özelliklere benzetilebilmektedir. İyi bir romanda kategoriler, bir ana karakter ve çözülmesi gereken konuları çeşitli şekillerde çözme sırasında nedenselliği hissettiren bir bölüm (olaylar dizisi) bulunmaktadır. Dolayısıyla kısaca anlatı araştırmasının yazma aşamasında araştırmacı anlatıları bir olay örgüsü içerisinde düzenlemektedir (Creswell, 2020: 77; Albayrak, 2020: 1728-1731; Ollerenshaw ve Creswell, 2002: 332; Kim, 2016: 207).

1.12. Verilerin Analizi (Anlam Oluşturma) ve Sunumu

Anlatı analizi, bir öykünün metaforik zenginliğini sürdürürken aynı zamanda "verilerin tutarlı bir bütün halinde yapılandırılması" ile ilgilidir. Analizin bir sonucu olarak tutarlı hikâyeler üretmek için eylemler, olaylar ve olaylardan oluşan anlatı verilerinin (analiz edilecek verilerin) yerleştirme yöntemidir. Öyleyse anlatı analizinin amacı, okuyucunun olayların neden ve nasıl olduğunu ve katılımcılarımızın neden ve nasıl davrandıklarını anlamasına yardımcı olmaktır (Kim, 2016: 197).

Anlatı analizi sürecinde araştırmacının takip etmesi gereken aşamalar, sınırları kesin olarak belirlenmiş aşamalar ya da hikâyeleri yazarken, hangi kanıtları kullanacağını seçerken izleyeceği bir algoritma olmamakla (Creswell, 2020: 76; Coulter ve Smith, 2009: 587) birlikte daha esnek bir bilgilendirme yapılması ve araştırmacılara rehber olması açısından veri oluşturma (hikâye oluşturma) ve anlatı analizi süreci aşamaları şu şekildedir (Polkinghorne, 1995: 16-18; Kim, 2016: 197-198; Creswell, 2020: 76-77; Coulter ve Smith, 2009: 586-587):

- Araştırma probleminin anlatı araştırması için uygun olup olmadığını belirler.
- Bir hikâyesi ya da yaşam tecrübesi ile ilgili anlatacakları olan bir ya da daha fazla kişi seçer ve onlardan çeşitli bilgileri alarak hikâyelerini öğrenir.
- Veri oluşturma ve kaydetme işlemlerinin farklı şekillerde (değişik hikâye türleri oluşturmak ya da görüşmeleri yazıya aktarmak için farklı yollar öğrenmek) nasıl yapılabileceğini düşünür.
- Hikâyelerin bağlamı ile ilgili bilgi toplar. Araştırmacı, hikâyeli vaka çalışmasının gerçekleştiği kültürel bağlamın açıklamalarını yapmalıdır. Başkahraman, içinde geliştirdiği kültürün değerlerini, sosyal kurallarını, anlam sistemlerini ve dilsel kavramsal ağlarını bir dereceye kadar dahil etmiştir. Dolayısıyla anlatı araştırmacıları kişisel hikâyeleri katılımcıların şahsi deneyimleri (meslek, ev), kültürleri ve tarihsel bağlamları (zaman ve mekan) içerisinde ele alırlar.
- Araştırmacının, verileri bir hikâye şeklinde toplayıp yapılandırırken, kahramanın somutlaşmış doğasına da katılır.
- Araştırmacının yalnızca genel kültürel çevre ve bedenlendiği kişiyi değil, aynı zamanda başkahramanın eylemlerini ve hedeflerini etkileyebilen diğer insanların önemi konusunda da dikkatli olması gerekir
- Hikâyeyi kurarken, araştırmacının karakterlerin tarihsel sürekliliğini göz önünde bulundurur. Bir hikâye, sınırlı bir zamansal dönem gerektirir; yani bir başlangıca, ortaya ve sona ihtiyacı vardır.
- Katılımcıların hikâyelerini analiz eder. Analizde eylemlere, olaylara ve diğer veri öğelerine bunları bir olay örgüsü içinde bir araya getirmeye odaklanır.
- Parçadan bütüne veya bütünden parçaya doğru yineleyen hareket kullanır. Yani olay örgüsü şekillenmeye başlayana kadar gelişen hikâye ile veri tabanı arasında yinelemeli hareketler yapılır.
- Anlatı düzeltme işlemi ile olaylar ve eylemler arasındaki boşlukları doldurur.
- Okuyucunun tutarlı görebileceği bir şekilde bağlantısız veri öğelerinin aralığını yapar. Veriler gelişen hikâye ile çeliştiğinde veya çelişkiler olduğunda, araştırmacı hikâyenin konfigürasyonunu değiştirir.

- Son hikâyeyi veriyle uyumlu hale getirirken, verilerin kendisinde açık olmayan anlatı anlamlarını getirir.
- Anlamı vurgular ve bir hikâyenin metaforik zenginliklerini sürdürür.
- Son adım, hikâyenin yazılmasıdır. Hikâyeleştirilmiş ürün, her bir parçanın anlamının çizilen bütün ve diğer parçalarla karşılıklı ilişkileri yoluyla verildiği zamansal bir bütündür. Araştırmacı, olayları basitçe derleyemez veya bir araya toplayamaz; sistemik bir bütün halinde bir araya getirilmeleri gerekir.

Anlatı araştırmasında analiz (anlam oluşturma), veri toplamadan sonra gerçekleştirilen ayrı bir faaliyet olmak yerine araştırma süreci boyunca gerçekleşir. Amaç, araştırmacı ve katılımcılar arasındaki anlamın birlikte inşa edilmesidir. Araştırmacılar konuşmalara dahil olurken, onları dinlerken, okurken söylenenleri alırlar ve "büyük anlatıları" anlamadaki boşlukları doldurmaktan ziyade hikâyelerin parçalarının birlikte nasıl bir anlam ifade ettiğini araştırarak kişisel anlayışlarıyla karşılaştırırlar. Dolayısıyla, "veri toplama" ve "analiz" süreci, uyumlu ve organik tek bir süreç haline gelir (Etherington, 2011).

Örneğin; Etherington ve Bridges (2011: 13-14), çalışmalarında "anlam oluşturma yinmeli süreçleri" başlığı altında araştırmalarının analiz sürecini ve yazımını şu şekilde anlatmışlardır:

Kurum, ses kayıtlarının profesyonelce yazılmasını sağlamak için küçük bir miktar para sağladı. Anlatısal sorgulamada analiz (veya anlam oluşturma), veri toplandıktan sonra gerçekleştirilen ayrı bir faaliyet olmaktan ziyade araştırma süreci boyunca gerçekleşir. Dolayısıyla "veri toplama" ve "analiz", uyumlu ve organik tek bir süreç haline gelir. Araştırma finanse edilmediğinden, yaklaşık bir yıllık bir süre boyunca yavaş bir şekilde yürütülmüştür. Başlangıçta her bir kişinin anlatımıyla kendi kurallarına göre çalıştım, onlara kendi başlarına bilgi gibi davrandım, öyküleri araştırdım, öyküleri olduğu kadar onlar hakkında da düşündüm, öykülerin nasıl anlatıldığını, kullanılan metaforları ve duygusal tepkileri fark ettim. Düşünceler ve fikirler: deşifreleri ses kaydına göre kontrol edip değiştirirken bunları anlamlandırmak. Anlatı araştırmasındaki vurgu, araştırmacılar ve katılımcılar arasındaki anlamın birlikte inşası üzerine olduğu için, değiştirilmiş deşifreleri katılımcılara kendi bakış açılarından en önemli hikâyeleri vurgulamalarını isteyerek iade ettim. İkinci yazar NB de yazılı anlatılar üzerinde çalıştı; ikimiz de kendi anlayışlarımıza karşı söylenenleri karşılaştırdık, boşlukları "büyük anlatılar" ile doldurmamaya çalıştık, bunun yerine hikâyelerin parçalarının birlikte nasıl anlamlı olduğunu sorguladık. En önemli görünen şeyi ortaklaşa düşünmek için tanıştığımız deşifreler üzerindeki bağımsız çalışmamızın ardından, ikimiz de teorik ve pratik bilgilerimizden, kişisel deneyimlerimizden ve katılımcıların hikâyelerini anlatırken oluşturdukları anlamlardan yararlanarak, deşifrelerde kanıtlandığı gibi, böylece başka bir paylaşılan anlam oluşturma katmanı ekliyorduk. Tüm görüşmeler tamamlandığında, hikâyelere bakabileceğimiz, katılımcılar arasındaki ve fikirlerimiz ile onların arasındaki benzerlikleri, çelişkileri, belirsizlikleri ve farklılıkları keşfedebileceğimiz bir pozisyon aldık. Katılımcılardan vurgulanan deşifreleri aldıktan sonra KE, danışmanlarının onları görmesini istediklerini tekrar kontrol etti ve her kişi bu fikri kabul ettiğinde danışmanları onları okumaya davet etti. Tüm danışmanlar bunu memnuniyetle karşıladı. Deşifreleri okuduktan sonra her danışman, deşifrelere verdikleri

yanıtlardan bahsetti ve böylece bütüne zengin bir bilgi eki ekledi. Daha sonra, “bu yinelemeli ve birlikte inşa edilmiş süreç” aracılığıyla inşa edilen çoklu anlam ve bilgi katmanlarını vurgulayan daha ileri bir araştırma görüşmesi için buluştuk. Ortaya çıkan ana kavramlardan biri sonlar ve gözden geçirmelerle ilgiliydi: Danışmanlığın etkisi, biliş ve davranışları; başkalarına karşı empati geliştirmeleri, dolayısıyla ilişkileri geliştirmeleri; kendine olan güveninin artması, benlik ve kimlik duygularının inşası ve yeniden inşası. Katılımcılar ayrıca şu konulardaki görüşlerini dile getirdiler: Bir ilişkiyi terapötik (tedavi edici) kılan şey, danışma merkezinin danışmanlık sürecine etkisi ve danışmanlığın hayatlarında yarattığı günlük farklılıklardır. Hikâyelerin yazımı burada konuşmaları yöneten ve yayına sunmadan önce katılımcıların her birine gönderdiği sunumları yeniden yapılandıran KE tarafından ele alınmıştır.

Anlatı analizinin tek bir formu yoktur, birçok farklı biçimi vardır. Bunlardan bazıları anlatıların içeriğine, bazıları anlamına, bazıları ise hem anlamına hem içeriğine odaklanmaktadır. En genel hatlarıyla tematik ve yapısal olarak iki ayrı grupta toplanabilir. Tematik analizler ne söylendiği üzerine çalışırken, yapısal analizler nasıl söylendiği üzerine yoğunlaşır. (Tanyaş, 2014: 32-33; Etherington, 2011; Polkinghorne, 1995). Polkinghorne’a (1995: 12-13) göre; iki tür analiz vardır. Birinci tip olan anlatıların analizi, araştırmacılar hikâyeleri veri olarak toplar ve paradigmatik süreçlerle analiz eder. Polkinghorne (1995: 12-15), Pragmatik akıl yürütmeyi kullanan bu türü “anlatıların analizi” olarak adlandırmaktadır ve birinci tip olan anlatıların analizinde, araştırmacılar hikâyeleri veri olarak toplar ve bunları paradigmatik süreçlerle analiz ederler. Paradigmatik analiz, öyküler boyunca veya öykü türlerinin, karakterlerin ya da ortamların sınıflandırmalarında yer alan temaların tanımlarıyla sonuçlanır. “Anlatı analizi” olarak adlandırılan ve anlatı mantığını kullanan ikinci tür analizde ise, araştırmacılar olayların açıklamalarını toplar ve bunları bir hikâye veya hikâyeler (örneğin, bir tarih, vaka çalışması veya biyografik bölüm) şeklinde bir olay örgüsü aracılığıyla sentezler veya yapılandırır. Bir anlatı analizinin sonucu, geçmiş olayları nihai bir sonucun nasıl ortaya çıkmış olabileceğini açıklamak için birbirine bağlayan geriye dönük bir açıklamadır. Böylece, anlatıların analizi öykülerden ortak öğelere, anlatı analizi öğelerden öykülere geçer. Birçok nitel araştırma çalışması paradigmatik bir analiz türü kullanır. Anlatının paradigmatik analizi, veri olarak toplanan hikâyeler arasında ortak temaları veya kavramsal tezahürleri bulmaya çalışır. Çoğu zaman bu yaklaşım, birkaç hikâyeden (tek bir hikâye yerine) oluşan bir veri tabanı gerektirir. Araştırmacı, hangi kavramların karşısına çıktığını keşfetmek için farklı hikâyeleri inceler. İki tür paradigmatik araştırma mümkündür: (a) kavramların önceki teoriden veya mantıksal olasılıklardan türettiği ve bunların örneklerinin olup olmadığını belirlemek için verilere uygulanan ve (b) kavramların tümevarımsal olarak verilerden türettiği. Birinci tip paradigmatik analizinin bir örneği, kişilik tiplerinin örneklerini veya

savunma mekanizmalarının kullanımlarını bulmak için psikanalitik teorinin kullanılmasıdır. Başka bir örnek, hikâyeli verilerin mantıksal olarak türetilmiş bir olay örgüsü tipolojisinin örnekleri olarak sınıflandırılmasıdır. İkinci tür olan tümevarımsal analizde önceden teorik olarak türetilmiş kavramları empoze etmek yerine gömülü teoride olduğu gibi verilerden kavramlar geliştirir. Her iki tür anlatı analizi de değerli ürünler üretir; ürünler, bununla birlikte, farklı bilişsel biçimlerde. Sonuçların bilişsel biçimindeki farklılığın tanınması, her bir araştırma türünün belirli doğrulama ve güvenilir kriterlere göre değerlendirilmesini gerektirir.

Anlatı analizlerinde yaygın olarak kullanılan ve muhtemelen ilk anlatı analiz yöntemi olan yapısal yaklaşımı kullanan Labov (1972), daha sonra konu odaklı ve zamansal olarak sıralanmış hikâyeleri bir kişi üzerinden analiz etme anlayışını değiştirmiş, ancak anlatı yapısının temel bileşenlerini korumuştur (Albayrak, 2020: 1735). Labov (1982)'un yaklaşımına göre anlatının aşağıdaki versiyonda kurulduğu varsayılmaktadır (Tanyaş, 2014: 32-33):

- Özet (Abstract): Anlatı ne hakkında?
- Oryantasyon (Orientation): Kim, Ne zaman, Nerede?
- Eylem (Complicating Action): Sonra Ne Oldu?
- Değerlendirme (Evaluation): Bu Anlatılanların Önemi Ne?
- Sonuç (Result): Sonuç Olarak Ne oldu?.

Gee'nin (1991) yöntemi ise anlatıcının konuşmasındaki vurgulardan yola çıkarak, anlatının önce satırlar merkezinde yapılanmaya başladığını, satırların dörtlükler oluşturduğunu, bu dörtlüklerin ise oluşan daha büyük anlatı parçaları ve sonunda anlatının tamamını oluşturduğunu öne sürmektedir (Tanyaş, 2014: 32-33).

Son olarak; anlatı analizlerinde etkileşimsel (diyalojik analiz) ve edimsel (performatif analiz) analiz de kullanılabilir. Etkileşimsel analizde anlatıcı ve dinleyici arasındaki diyalog süreci vurgulanmaktadır. Bu analiz, Etkileşimsel yaklaşımla birlikte tematik içeriğe ve anlatı yapısına da dikkat edilerek anlatıcı ile dinleyicinin işbirliği vasıtasıyla hikâye anlatmaya ilgilenebilir. Edimsel analizde "söylemekten" ziyade "yapma" üzerine durulur. Yani etkileşimsel yaklaşım genişletilerek konuşulanların da ötesine geçerek hikâye anlatımının performans olarak görülmesine odaklanılır. Kısaca bu yaklaşımda sözlü bir anlatıda sahne almasına izin verilen aktörler (anlatıcılar

(başkahramanlar) ve diğer karakterler, düzenlemeler (hikâyeler), karakterler arası diyalogun hayata geçirilmesi ve izleyicilerin tepkisi gibi farklı özellikler analiz edilir. Etkileşimsel ve edimsel analizler daha çok topluluk toplantıları ve sınıflarda yapılan çalışmaları analiz etmek için uygun olan yöntemlerdir (Albayrak, 2020: 1736-1737).

Sonuç olarak anlatı araştırmaları kişilerin hikâyelerini anlatmaktadır ve anlatı araştırmalarının analizinde birçok yol vardır. Bu hikâyeler ve analizler kişilerin deneyimlerinde yer alan temalarla birlikte kişisel, sosyal ve tarihsel bağlam ile ilgili bilgiler de sunmaktadır. Anlatı araştırmaları yaşanan ve anlatılan hikâyelerdir (Creswell, 2020: 78; Albayrak, 2020: 1737).

Yukarıdaki araştırma basamakları ve bir anlatı çalışmasının tüm aşamalarına örnek teşkil eden Etherington ve Bridges'in (2011) çalışmasına bakıldığında yazarlar bir anlatı araştırmasının birçok yönünü ve tanımlayıcı özelliklerini göstermişlerdir:

- Araştırmacılar, "*araştırma probleminin anlatı araştırmasına uygun olup olmadığını*" belirleyerek, danışanların danışmanlık sürecinde "incelemeler ve sonlar"a ilişkin yaşanmış deneyimleri ile ilgili zengin anlatımları toplamak, yorumlamak ve yeniden sunmak için anlatı yaklaşımını kullanmışlardır.
- Danışmanlığı bitirdikten sonra (etik açıdan en az iki ay) araştırmaya katılmayı teklifini kabul eden altı eski danışanlardan (bir hikâyesi ya da yaşam tecrübesi ile ilgili anlatacakları olan kişilerden) üçünden çeşitli bilgileri alarak "*hikâyelerini*" öğrenmişlerdir.
- Araştırmacılar hikâyelerin nasıl toplandığı ve katılımcılar, danışmanlar ve danışma merkeziyle aralarında zaman içerisinde oluşturulan ilişkinin "*işbirlikçi doğası*"nı açık bir şekilde belirtmişlerdir.
- Araştırmacılar, kendilerini "bilinmeyen ve meraklı" bir konumda konumlandırarak danışanların "*deneyimlerine*" (danışmanlık deneyimleri), danışmanlarının ve danışma merkezinin bu deneyimlerin oluşmasındaki rolü ve önemine odaklanarak, kişisel hikâyeleri katılımcıların bireysel deneyimleri, kültürleri ve tarihsel bağlamları içerisinde ele almışlar.
- Araştırmacılar, kanıtlara bağlı bilgi toplayarak, danışan deneyimlerini, görüşmeler, alan notları gibi "*farklı veri çeşitlerine*" ile incelemişlerdir.

- Araştırmacılar, hikâyeyi kurarken karakterlerin *“tarihsel sürekliliği”*ni göz önünde bulundurarak, danışma süreçlerinin başlangıç, orta ve sonuna ilişkin *“sınırlı zamansal döneme”* ve *“kronolojik sıralamaya”* dikkat etmişlerdir.
- Araştırmacılar katılımcıların hikâyelerini analiz ederken, başlangıçta her bir kişinin anlatımıyla kendi kurallarına göre çalışmışlar, her bir hikâyeyi kendi başına bir bilgi gibi değerlendirmişler, öyküleri araştırmışlar, öyküler kadar katılımcılar hakkında da düşünmüşler; öykülerin nasıl anlatıldığını, kullanılan *“metaforları”* ve *“duygusal tepkileri”* incelemişlerdir (düşünceler ve fikirler: deşifreleri ses kaydına göre kontrol edip değiştirirken bunları anlamlandırmak). Ayrıca analizde danışmanlık eylemleri, yaşanan olayları ve verileri *“bir olay örgüsü”* içinde bir araya getirmeye çalışmışlardır (Etherington ve Bridges’in (2011) çalışmasında Sarah’ın danışmanı Nina ile tanışması, bebeğini doğması ile birlikte altı ay sonra danışmanlığın sona ermesi, iki yıl sonra Sarah’ın hayatındaki olaylar nedeniyle danışmanlık için Nina’yı tekrar araması vs.).
- Araştırmacılar *“parçadan bütüne”* (hikâye ile veri tabanı arasında yineleyen hareketlerle) veya *“bütünden parçaya doğru hareket”* etmişlerdir. Araştırmacılar ve katılımcılar arasındaki anlamın birlikte inşası için, değiştirilmiş deşifreleri katılımcılara kendi bakış açılarından en önemli hikâyeleri vurgulamalarını isteyerek iade etmişlerdir. Ayrıca yazılı anlatılar üzerinde çalışmışlar, kendi anlayışlarına karşı söylenenleri karşılaştırmışlardır.
- *“Anlatı düzeltme işlemi”* ile olaylar ve eylemler arasındaki boşlukları *“büyük anlatılar”* ile doldurmamaya çalışarak, bunun yerine hikâyelerin parçalarının birlikte nasıl anlamlı olduğunu sorgulamışlardır.
- Araştırmacılar, son hikâyeyi veriyle uyumlu hale getirirken başka bir paylaşılan anlam oluşturma katmanı eklemişlerdir. Başka bir ifadeyle, *“verilerin kendisinde açık olmayan anlatı anlamlarını getirmek”* için, her ikisi de teorik ve pratik bilgileri, kişisel deneyimleri ve katılımcıların hikâyelerini anlatırken oluşturdukları anlamlardan yararlanmışlardır. Bunu yaparken de hikâyeler, katılımcılar ve kendi fikirleri arasındaki benzerlikleri, çelişkileri, belirsizlikleri ve farklılıkları keşfetmeye çalışmışlardır.
- Araştırmacılar, daha sonra *“anlamı vurgulayarak”* hikâyenin *“metaforik zenginliklerini”* sürdürmüşlerdir. Bu aşamada katılımcılardan vurgulanan

deşifreleri aldıktan sonra danışmanları onları okumaya davet etmişler vedeşifreleri okuduktan sonra her danışman,deşifreye verdikleri yanıtlardan bahsederek bütüne zengin bir bilgi eki eklemişlerdir. Daha sonra, bu yinelemeli ve birlikte inşa edilmiş süreç aracılığıyla inşa edilen çoklu anlam ve bilgi katmanlarını vurgulayan daha ileri bir araştırma görüşmesi için buluşarak ortaya çıkan ana kavramları incelemişlerdir.

- Araştırmacılar son olarak hikâyeyi anlatırken ortaya çıkan özel gerginlikleri vurgulamışlar yani genel olarak anlatının içerdiği “dönüm noktaları”nı (hümanist ve anlatı fikirlerinden ya da uygulamalardan etkilenen ve özel muayenehanelerde çalışan terapistler olarak yüzeye ilk çıkan şeyin "incelemeler ve sonlar" olduğunu) belirtmişlerdir.

1.13. Geçerlilik, Güvenilirlik ve Etik

Diğer nitel yöntemler gibi anlatı da geçerlilik, güvenilirlik ve genelleştirilebilirlik dışında başka ölçütlere de dayanmaktadır. Connelly ve Clandinin'e (1990: 7) göre, anlatı kriterlerinin dilini, diğer araştırma biçimleri için oluşturulmuş bir dile sıkıştırmamak önemlidir. Anlatı araştırmasının yürütülmesine yönelik dil ve kriterler, araştırma topluluğunda geliştirme aşamasındadır. Ancak yazarlar bazı anlatıların belirli koşullara bazılarının ise diğer koşullara uygun olduğu çeşitli kriterlerin nihayetinde üzerinde mutabık kalınan, önerilen ve kullanılan kriterleri belirleyerek görünürlüğü, gerçeğe yakınlığı ve aktarılabilirliği olası kriterler olarak tanımlamışlardır. Bunlara ek kriterlerden birisi de nedensellik yanılımasıdır.

Nedensellik yanılımasına göre, geriye doğru bakılan olaylar dizisinin nedensel gereklilik görünümüne sahip olduğu ve ileriye bakıldığında geleceğin kasıtlı bir çekişi hissine sahip olduğu “yorumlayıcı ilkeye” atıf yapılmaktadır. Bu nedenle zamansal olarak, geriye veya ileriye doğru incelendiğinde olaylar belirleyici olarak ilişkili görünme eğilimindedir (Crites, 1986: 168). Her anlatıcı ya sınıfları ve diğer olayları zamansal sırayla (örn, alan notları) kaydettiğinden ya da açıkça tarihlendirilmiş ve kasıtlı beklentiler (hedefler, amaçlar, zaman çizelgeleri) olan ve genellikle geçici hedeflerle ilişkilendirilme eğiliminde olan bellek kayıtlarını (hikâyeler, otobiyografik yazılar) talep ettiğinden, "yanılısma" yazar için ciddi bir yorumlayıcı güç haline gelebilir. "Zamanın yenilebilirliği ilkesi" olarak adlandırılabilir şeyi benimseyerek, zaman anlatılan hikâyeye uyacak şekilde değiştirilebilir. Anlatı yazarları, çeşitli konular anlatıldığı için

tek bir belgede sıklıkla birkaç kez ileri geri hareket ederler (Connelly ve Clandinin, 1990: 7).

Yukarıdaki kriterlerin yanı sıra bir diğer kriter ise iyi bir anlatının başkaları tarafından okunabileceği veya yaşanabileceğini ifade eden "katılım daveti"dir. Yani araştırmacı tarafından görülenler ifşa edildiğinde sonuçların diğer araştırmacıları bunlara bakmaya ve araştırmacının ne gördüğünü görmeye davet etmesidir. Açıklayıcı davetkar bir anlatı ise bir öykü okuyucusunun, ayrıntıları fark ederek, ayrıntıların ortaya çıkabileceği sahneleri hayal ederek ve bunları benzer ayrıntılarla hatırlanan çağrışımlardan yeniden inşa ederek onunla bağlantı kurmasıdır. Tüm bu kriterler açısından hayatımızdaki önemli olayları incelersek anlatı yazarının görevini anlayabiliriz (Robinson ve Hawpe, 1986: 11-125; Connelly ve Clandinin, 1990: 9).

Bu bağlamda geçerlilik, güvenilirlik ve etik açısından bakıldığında araştırmacının bakış açısı ve rolü hem araştırmacının genelinde hem de anlatı analizi için önemlidir.

1.14. Araştırmacının Katılımcı Rolü

Anlatı araştırmacıları ne yapar?" Clandinin ve Connelly (2000) Narrative Inquiry adlı kitaplarında bu soruyu sormuşlardır. Araştırmacı, bir ortamda katılımcılardan öğrenmenin önemini vurgular. Bu öğrenme, öğretmenler veya öğrenciler gibi bireyler tarafından anlatılan bireysel hikâyeler aracılığıyla gerçekleşir. Bu hikâyeler, anlatı analizindeki kişisel deneyimlerin (bireysel deneyimlerin) yanı sıra sosyal deneyimleri de (başkalarıyla etkileşime giren birey) rapor eder. Hikâyeler verileri oluşturur ve araştırmacı tipik olarak bunları görüşmeler veya resmi olmayan konuşmalar yoluyla toplar. Alan metinleri olarak adlandırılan bu hikâyeler, araştırmacıların problem, karakterler, ortam, eylemler ve çözüm gibi anlatı öğelerine dayanarak hikâyeyi yeniden anlatırken veya yeniden anlatırken analiz etmeleri için ham verileri sağlar. Çoğu zaman bireyler bir hikâyeye anlattıklarında, bu bölüm eksik olabilir veya mantıksal olarak geliştirilmeyebilir ve yeniden hikâyelendirerek araştırmacı fikirler arasında nedensel bir bağlantı sağlar. Anlatı araştırmacısı, katılımcının öyküsünün yeniden anlatılmasında ve temaların anlatılmasında, katılımcının deneyimlerinin ortamı veya bağlamı hakkında zengin ayrıntılara yer verir. Anlatı araştırmacısındaki bu ortam arkadaşlar, aile, işyeri, ev, sosyal organizasyon veya okul - bir hikâyenin fiziksel olarak meydana geldiği yer olabilir. Anlatı araştırmacısında bir hikâyeye, bir bireyin kişisel veya sosyal deneyimleriyle ilgili olayların birinci şahıs sözlü olarak anlatılması veya yeniden anlatılmasıdır.

Genellikle bu hikâyelerin bir başlangıcı, ortası ve bir sonu vardır. Hikâye tipik olarak romanlarda bulunan zaman, mekan, olay örgüsü ve sahne gibi unsurları içerebilir. Bu süreçte, araştırmacılar hikâyeyi anlatır ve genellikle hikâyeden ortaya çıkan temaları veya kategorileri belirler. Dolayısıyla nitel veri analizi hem hikâyenin açıklamaları hem de ondan ortaya çıkan temalar olabilir. Ek olarak, araştırmacı, yeniden oluşturulmuş hikâyeye, belirli ortamlar veya bağlamlar içinde yerleştirilmiş bireyin geçmiş, şimdiki ve gelecekteki deneyimlerini tanımlayan olayların bir kronolojisini yazar. Bu veri toplama ve analiz etme süreci boyunca araştırmacı, hikâyeyi kontrol ederek ve veri tabanının anlamını müzakere ederek katılımcı ile “işbirliği” yapar. Anlatı araştırmasında işbirliği, araştırmayı yapanın, araştırmacının ortaya çıktığı sırada katılımcıyı aktif olarak dâhil etmesi anlamına gelir. Bu işbirliği, incelenecek merkezi fenomeni formüle etmekten yararlı bilgiler sağlayacak alan metinlerinin türlerine, bireyin deneyimlerinin araştırmacı tarafından nihai yazılı olarak yeniden anlatılan yorumuna kadar araştırma sürecindeki birçok adımı içerebilir. İşbirliği, anlatılan anlatı ile anlatılan anlatı arasındaki potansiyel boşluğu azaltmak için araştırmacı ve katılımcı arasındaki ilişkileri müzakere etmeyi içerir (Ollerenshaw ve Creswell, 2002: 331-332; Connelly ve Clandinin, 1990).

Kısaca, araştırmacının katılımcı rolü özellikle anlatıları hikâyeye dönüştürme noktasında önem arz etmektedir. Anlatıların bir olay örgüsü içerisinde düzenlenmesi, araştırmacı tarafından yapılmaktadır. Anlatı araştırmasında araştırmacının anahtar rolü özellikle katılımcılarla yaptığı işbirliğinde ortaya çıkmaktadır. Araştırmacının katılımcılarla işbirliği yaparak onları araştırmaya dâhil etmesi, hikâyelerini toplarken ilişkiler üzerinde görüşmesi, geçişleri yumuşatması, kısaca araştırmacı ve araştırılan arasındaki ilişkiye yönelmesi, bu süreçte tarafların karşılıklı hikâyelerin anlamını tartışmalarına ve bir anlamda analizlerin geçerliğini sağlamlaştırılmalarına yardımcı olur. Dolayısıyla anlatı araştırması, araştırmacı ve katılımcı arasındaki bu ilişkisel süreç ve işbirliği sayesinde zamansallık, kişisel, sosyal ve tarihsel bağlam ve sosyal etkileşim içinde bireylerin deneyimlerini anlamının yollarını sunmaktadır (Creswell, 2020: 76; Albayrak, 2020: 1726-1728; Clandinin ve Connelly, 2020: 20).

Bu bağlamda araştırmacının hikâyelerin yeniden anlatılarak nedensel bağlantıların kurulmasında, olay örgüsünün kurulmasında, katılımcının deneyimlerinin ortamı ve bağlamı hakkında bilgi verilmesinde, hikâyeden ortaya çıkan tema ve kategorilerin belirlenmesinde ve son olarak yeniden oluşturulmuş olan hikâyeye yerleştirilmiş olan katılımcının deneyimlerini tanımlayan olayların kronolojisinin yazılmasında odak nokta

olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmacının en önemli rolü ise tüm bu süreçlerde katılımcı ile “işbirliği” yapmasıdır. Dolayısıyla tıpkı diğer yaklaşımlarda olduğu gibi hem araştırmacının sağlıklı yürütülebilmesi hem de geçerlik ve güvenirlik odaklarını sağlamak açısından araştırmacının rolü önemlidir.

1.15. Anlatı Araştırmasında Zorluklar

Karakteristik özellikleri ve aşamaları göz önüne alındığında, anlatı araştırması popüler ve ilgi çekici olmasına rağmen aynı zamanda zordur. Birçok nitel çerçevenin aksine anlatı araştırması otomatik bir başlangıç veya bitiş noktası sunmaz. Anlatının tanımının kendisi tartışmalı olduğundan, içeriğe dayalı tematik yaklaşımlarda veya dilin belirli unsurlarının analizlerinde olduğu gibi odaklanılması gereken açık kategoriler yoktur. Örneğin gömülü teoride ve yorumlayıcı fenomenolojik analizde olduğu gibi, verilerin nasıl analiz edileceğine dair net açıklamalar nadirdir. Ya da epistemolojik olarak tartışmalı söylem analizi alanında olduğu gibi, alandaki çelişen yaklaşımlar ve bunların nasıl dengeleneceği konusunda iyi tanımlanmış çok az tartışma vardır. Bunlara ek olarak, diğer nitel araştırma perspektiflerinden farklı olarak, anlatı araştırması, uygun materyaller veya araştırma biçimleri ya da öyküleri incelemek için en iyi düzey hakkında genel kurallar sunmaz. Kaydedilmiş günlük konuşmalarda, görüşmelerde, günlüklerde, televizyon programlarında veya gazete makalelerinde hikâyeler arayıp aramayacağımızı; nesnellik mi yoksa araştırmacı ve katılımcı katılımı mı hedefleneceği; hikâyelerin özelliğinin mi yoksa genelliğinin mi analiz edileceği ya da anlatılara atfedilecek epistemolojik önemi söylemez. Bunlara ek olarak araştırmacının katılımcıyla ilgili yoğun bir veri toplaması, katılımcıların yaşadıkları ortamı çok iyi keşfetmesi, katılımcılarla aktif işbirliği yapması, katılımcıların hikâyelerini tartışması gerekmektedir. Ancak bu durum araştırmacının analizdeki rolü nedeniyle katılımcı olarak görülmesi, katılımcılarla yakın ilişki kurulması ve bu ilişkilerin araştırma sürecini sonlandırmada yaşanan güçlük ya da hikâyelerin doğası gereği belirsiz ve yoruma açık olması nedeniyle araştırmacının öznelliğinin bu yaklaşımda özel bir etkisinin olması gibi zorluklara neden olabilmektedir (Squire, 2008: 4-5).

Ayrıca katılımcıların deneyimlerini ortaya çıkarabilmek için bu deneyimleri yansıtan hikâyelerden oluşan temel kaynakları belirleyebilmek farklı bir bakış açısı ve keskin bir göz gerektirir. Bunun yanı sıra araştırmacının katılımcıların hikâyelerini daha geniş anlatılar içerisine yerleştirmesinin katılımcıların yaşadığı deneyimi etkilemesi ya da araştırmacının süregelen anlatı yapılarını paylaşmasının hikâyenin yeniden

anlatılması üzerindeki etkisi gibi durumlar da söz konusudur. Bu durumda araştırmacıların araştırdıkları konuyu nasıl yeniden hikâyelediklerine ilişkin ipuçları veren kişisel ve siyasi arka planlarını da yansıtmaları önemlidir. Bunlara ek olarak, hikâyelerin toplanması, analiz edilmesi, hikâyelerin analizinde birleşik yöntemlerin eksik olması nedeniyle yöntemlerin uygulanmasındaki zayıflığın sonuçların güvenilirliğini etkilemesi, hikâyelerin anlatılmasında bu hikâyenin sahibinin kim olduğu, bu hikâyeyi kimin anlatabileceği, kimin değiştirebileceği, kimin yorumunun daha inandırıcı olacağı ve anlatıların birbiriyle çeliştiği durumlarda ne olacağı gibi birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan daha önce de belirtildiği gibi anlatı araştırması kullanılması zor olan bir yaklaşımdır (Albayrak, 2020: 1727-1728; Creswell, 2020: 78).

Kendine has zorluklarına rağmen anlatı yaklaşımı hemen hemen her disipline nüfuz etmekte, her geçen gün daha fazla nitel araştırmacı tarafından ilgi görmekte ve birçok sosyal bilim araştırmalarında ele alınmaktadır. Dolayısıyla anlatı yaklaşımının ipuçlarını öğrenmek ve zorluklarını avantaja dönüştürmek nitelikli çalışmalara yol açmak açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ

Anlatı hem bir yöntemi hem de deneyimi ifade etmektedir. Özellikle yöntem olarak ele alınan anlatı görüş ve deneyim gerektirmektedir. Anlatı sadece basit bir söylem olmaktan öte özellikle söylem türü olarak hikâyeyi ifade etmektedir. Bu tanımdan hareketle anlatı araştırmalarında öyküler kişilerin deneyimlerini yeniden yapılandırmak için kullanılırlar. Bunun içinde deneyimlerin arkasına bakabilmek için yaparlar. Bu kapsamda anlatı araştırmaları, katılımcılarla birlikte işbirliğini gerektirir. Katılımcıların hikâyeleri bağlamında deneyimlerine odaklanır. Farklı veri türlerinin kullanımını içinde barındırır. Elde edilen anlatılar hikâyeleştirilerek, kronolojik sırada ve dönüm noktaları kullanılarak aktarılır. Tematik, yapısal ve diyalogik analizler ile anlatılar gün yüzüne çıkarılır. Bu gün yüzüne çıkarma, hikâyeleştirmede hikâyelere ait yer, mekan ve zaman betimlemesi de önemlidir. Bu bağlamda anlatı araştırmaları kapsamında 'anlatı analizi' ve 'anlatının analizi' olarak farklı yaklaşımlar aracılığı ile yer almaktadır. Anlatı türlerine göre de paylaşılan deneyimlerin alan notları, sözlü tarih, dergi kayıtları, oto-etnografik ve biyografik yazım, görüşmeler, mektuplar yer almaktadır.

Anlatı araştırmalarında araştırma süreci birbiri ile iç içe geçmiş konumdadır. Problemin belirlenmesi, amacın oluşturulması, alt soruların belirlenmesi, katılımcıların belirlenmesi, verilerin analizi gibi genel araştırma sürecinin basamakları kullanılmaktadır. Bunlarla birlikte anlatı araştırmalarında da geçerlik, güvenilirlik, etik ve araştırmacının rolü anlatı araştırmasında değerlendirilmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Özellikle anlatı araştırmalarında verilerin oluştururken görüşme sırasında kültürel bağlamsallığa somutlaştırılmış doğaya, diğer insanların önemine, anlatıcının seçimlerine ve eylemlerine, tarihsel sürekliliğe, başlangıç, orta ve sona, metaforlara sembollere dikkat edilmesi gerekmektedir.

Anlatı araştırmasında yazma sürecinde ise genişletme, derine inme ve yeniden yapılandırma (yeniden anlatma) önem kazanmaktadır. Ve verilerin analizi süreç boyunca gerçekleşir. Büyük anlatılardaki anlamlandırmadan öte hikâyede yer alan anlatıların birlikte neyi ifade ettiğini anlatmak önemlidir. Bu bağlamda veriler analiz edilirken anlatının içeriği ve anlatıların anlamı üzerinde durulur. Tematik analiz yapılıyorsa anlatıcıların 'ne' söylediği, yapısal analiz yapılıyorsa 'nasıl' söylediği üzerinde durulur.

Nedensellik yanılısaması ve katılım daveti ile birlikte kullanılan dilin özgünlüğü, gerçeğe yakınlığı, aktarılabilirliği anlatı araştırmasında yer alan kriterler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte araştırmacının rolü anlatıların hikâyeye dönüştürülmesinde etkin rol oynar. Bu nedenle anlatının kimin hikâyesi olduğu sorgulanmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma ile alana bilgi bütünlüğünün sağlandığı bir rehber sunmak amaçlanmaktadır. Bu amaç bağlamında literatürden elde edilen bilgilerin ışığında anlatının tanımı; anlatı araştırmasının içeriği özellikleri, süreci, zorlukları, etik konuları bağlamında yapılan sentezi yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kapsamında kullanılacak anlatı araştırmalarına yol gösterici olacağı düşünölmektedir. Ayrıca buna benzer olarak nitel araştırma yaklaşımı içerisinde yer alan diğer yaklaşımların da içeriğinin sentezlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Agee, J. (2009). Developing qualitative research questions: A reflective process. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 22 (4), 431–447. <https://doi.org/10.1080/09518390902736512>
- Albayrak, H. (2020). Sosyal hizmetin anlatı araştırması ile buluşması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1719-1745. <https://doi.org/10.33417/tsh.745704>
- Clandinin, D. J. (2006). Narrative inquiry: A methodology for studying lived experience. *Research. Studies in Music Education*, 27, 43-54, <http://dx.doi.org/10.1177/1321103X060270010301>.
- Clandinin, D. J. (2007). *Handbook of narrative inquiry: Mapping a methodology*. London: Sage.
- Caine, V., Estefan, A. & Clandinin, D. J. (2013). A return to methodological commitment: Reflections on narrative inquiry. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57(6), 574-586, <http://dx.doi.org/10.1080/00313831.2013.798833>.
- Connelly, F. M. & Clandinin, D. J. (1990). Stories of experience and narrative inquiry. *Educational Researcher*, 19(5), 2-14. <https://doi.org/10.3102/0013189X019005002>
- Coulter, C. A. & Smith, M. L. (2009). The construction zone: Literary elements in narrative research. *Educational Researcher*, 38(8), 577-590. <https://doi.org/10.3102/0013189X09353787>
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir (Çev.), Ankara: Siyasal.
- Crites, S. (1986), Storytime: Recollecting the past and projecting the future. Theodore R. Sarbin (Ed.), *The storied nature of human conduct* içinde, (s. 152-173), New York: Praeger.
- Ellis, C. (1993). There are survivors: Telling a story of sudden death. *The Sociological Quarterly*, 34(4), 711-730. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1993.tb00114.x>
- Etherington, K. (2011). Narrative approaches to case studies. <https://www.keele.ac.uk/media/keeleuniversity/facnatsci/schpsych/documents/c>

ounseling/conference/5thannual/NarrativeApproachestoCaseStudies.pdf.

Erişim tarihi: 13 Şubat 2021.

Etherington, K. & Bridges, N. (2011). Narrative case study research: On endings and six session reviews. *Counselling and Psychotherapy Research*, 11(1), 11-22. <https://doi.org/10.1080/14733145.2011.546072>

Kim, J. H. (2016). *Understanding narrative inquiry: The crafting and analysis of stories as research*. California: Sage.

Larsson, S. & Sjöblom, Y. (2010). Perspectives on narrative methods in social work research. *International Journal of Social Welfare*, 19, 272-280. <http://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2009.00672.x>.

Maxwell, J. A. (2012). *Qualitative research design: An interactive approach*. London: Sage.

Ollerenshaw, J. A. & Creswell, J. W. (2002). Narrative research: A comparison of two restorying data analysis approaches. *Qualitative Inquiry*, 8(3), 329-347. <https://doi.org/10.1177/10778004008003008>

Polkinghorne, D. E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. *Qualitative Studies in Education*, 8(1), 5-23. <https://doi.org/10.1080/0951839950080103>

Riessman, C. K. & Quinney, L. (2005). Narrative in social work a critical review. *Qualitative Social Work*, 4(3), 391-412. <https://doi.org/10.1177/1473325005058643>

Robinson, J. A. & Hawpe, L. (1986). Narrative thinking as a heuristic process, Theodore R. Sarbin (Ed.), *Narrative psychology* içinde, (s. 111-125), New York: Praeger.

Saban, A. & Sarıçelik, S. (2018). İçedönük bir çocuğu anlamak: bir anlatı araştırması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – ENAD*, 6(1), 225-252. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.6c1s10m>

Spector-Mersel, G. (2010). Narrative research time for a paradigm. *Narrative Inquiry*, 20(1), 204–224. <http://doi.org/10.1075/ni.20.1.10spe>

Squire, C. (2008). Approaches to narrative research. *ESRC National Centre for Research Methods Review Papers*,

https://www.researchgate.net/publication/279484395_Approaches_to_Narrative_Research. Erişim tarihi: 10 Şubat 2021.

Tekindal, M. (2015). *Engelli Çocuğa Sahip Kadınların Feminist Grup Çalışması Deneyimi: Bir Karma Yöntem Araştırması*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tekindal, M. (2016). *Feminist grup çalışması bir sosyal hizmet uygulaması olarak: Engelli çocuğa sahip kadınların deneyimi*. Ankara: Nobel.

Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153- 182.

Tanyaş, B. (2014). Nitel araştırma yöntemlerine giriş: Genel ilkeler ve psikolojideki uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 5, 25-38.

Uzun, E. (2015). *Personal narratives of nationalism in Turkey*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The University of Edinburg, England. Erişim Adresi <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/21706>

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ
Beyond the Horizon of Scientific Journal
Türkiye Körler Federasyonu Yayını
Journal of Turkey Federation of the Blind Person

21. yıl

Özgün Makale (Araştırma)

Unique Article (Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 27.01.2021

Kabul Tarihi – Accepted: 30.06.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Koç, C. (2021). Görme engelliler için hissedilebilir yüzey uygulamaları: Diyarbakır örneği. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 125-157.

**GÖRME ENGELLİLER İÇİN HİSSEDİLEBİLİR YÜZEY UYGULAMALARI:
DİYARBAKIR ÖRNEĞİ**

Canan Koç¹

ÖZET

Farklı derecelerdeki görme bozukluklarına sahip kişiler ekonomik, sosyo-kültürel koşullar kadar fiziksel çevre koşullarından da yakından etkilenmektedir. Görme engellilerin ihtiyaçlarına cevap vermeyen kentsel mekan düzenlemeleri, çoğu zaman bu kişilerin evlerine kapanmasına neden olmaktadır.

Kentsel mekânın bir parçasını oluşturan ulaşım sistemindeki düzenlemeler görme engelli bireyin hayatının kolaylaşmasını sağlamaktadır. Özellikle yaya yolları ve kaldırımlarda yaygın olarak gördüğümüz hissedilebilir yüzeyler yön bulma ve tehlikeyi fark etmeyi sağlayan önemli unsurlardır. Ancak bunların kaliteli malzeme ve doğru şekilde yerleştirilmesi ile görme engelliler sağlıklı şekilde yürüyebilmektedir.

Çalışmada görme engelliler için büyük öneme sahip hissedilebilir yüzeylerde olması gereken özellikler ve uygulama alanları ele alınmıştır. Bu kapsamda uluslar arası literatür ve TS ISO 23599 standardı incelenmiştir. Dünyadaki ve ülkemizdeki

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehircilik ABD, e.posta: canan.koca@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0992-2290

uygulamalar ele alınarak Diyarbakır kentindeki hissedilebilir yüzey kullanımı değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Görme engelli, kılavuz yüzey, uyarıcı yüzey, hissedilebilir yüzey

APPLICATIONS OF THE TACTILE GROUND SURFACE INDICATORS FOR THE VISUALLY IMPAIRED: THE CASE OF DİYARBAKIR

ABSTRACT

People with different degrees of visual impairment are closely affected by physical environmental conditions as well as economic, socio-cultural conditions. Urban space arrangements that do not meet the needs of visually impaired people often cause these people to be stayed in their homes.

The arrangements in the transportation system, which is a part of the urban space, facilitate the life of the visually impaired individual. Tactile surfaces, which we commonly see on pedestrian roads and sidewalks, are important elements that enable direction finding and danger detection. Visually impaired people can walk in a healthy way with quality materials and correct placement.

In the study, the properties and application areas that should be on tactile surfaces, which are of great importance for the visually impaired, are discussed. In this context, international literature and TS ISO 23599 standard have been examined. The tactile surface usage in Diyarbakır was evaluated by considering the applications in the world and in our country.

Key words: Visually impaired, warning blocks, directional blocks, tactile ground

GİRİŞ

Engellilerin toplumsal katılımının sağlanması ve sosyo-kültürel ilişkilerinin geliştirilmesinde uygun fiziksel düzenlemeler önem taşımaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık %10'unun engelli nüfus oluşturmaktadır. Engellikten etkilenen aileler de düşünüldüğünde bu rakamların azımsanmayacak ölçüde olduğu anlaşılmaktadır. Fiziksel çevre düzenlemeleri engellilerin hayatını kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda ailelerini de sosyal açıdan güçlendirmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünyada 1 milyar kişi görme problemi yaşamakta ve korunması gerekmektedir (WHO, 2021). Bunun 123,7 milyonunu tanımlanmayan görme kusurları, 65,2 milyonunu katarakt, 6.9 milyonunu glokom, 4.2 milyonunu kornea opasitesi, 3 milyonunu diyapedik retinopati, 2 milyonunu kronik göz nezlesi, 826 milyonunu ise tanımlanamayan presbiyopi kaynaklı görme bozuklukları oluşturmaktadır (WHO, 2021).

Ülkemizdeki engelli nüfusu ile ilgili net rakamlar belli olmayıp, 8.2 milyon kişinin engelli olduğu tahmin edilmektedir. 2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı % 6,9 (4.876.000 kişi)'dir. Görmede zorluk yaşayanlar ise %1,4 oranı ile 1.039.000 kişi olarak belirlenmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). 2020 yılı Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı 2.535.233²'tür. Ağır engeli olan kişi sayısı 764.271'dir. Aynı veriye göre görme engelli kişi sayısı 277.001'dir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Farklı derecelerdeki görme bozukluklarına sahip kişiler ekonomik, sosyo-kültürel koşullar kadar fiziksel çevre koşullarından da yakından etkilenmektedir. Görme engellilerin ihtiyaçlarına cevap vermeyen kentsel mekan düzenlemeleri, çoğu zaman bu kişilerin evlerine kapanması ile sonuçlanmaktadır. Görme engelli bireyler, modern teknoloji, baston veya rehber köpek kullanımı ile sınırlı görmenin sağlanması ile toplumda aktif rol oynayabilmektedir (wecapable.com, 2021).

Kentsel mekânın bir parçasını oluşturan ulaşım sistemindeki düzenlemeler görme engelli bireyin hayatının kolaylaşmasını sağlamaktadır. Özellikle yaya yolları ve kaldırımlarda yaygın olarak gördüğümüz hissedilebilir yüzeyler yön bulma ve tehlikeyi fark etmeyi sağlayan önemli etkenlerdir. Ancak bunların kaliteli malzeme ve doğru şekilde yerleştirilmesi ile görme engelliler sağlıklı şekilde yürüyebilmektedir.

Hissedilebilir yüzeyler ilk kez Japonya'da 1965 yılında Seiichi Miyake tarafından geliştirilmiş ve "Tenji blocks" olarak adlandırılmıştır. İlk kez kullanımı ise 1967'de Okayama kentinde olmuştur (wecapable.com, 2021). Sonrasında diğer kentlere yayılmıştır. Maliyetinin düşük olması görme engelliler için en etkili sistem olarak düşünüldüğünü sağlamıştır. Uyarıcı blok ve yönlendirici blok olmak üzere temelde iki

---

² Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır.

çeşitli hissedilebilir yüzey bulunmaktadır (IATSS, 2008). Hissedilebilir yüzeylerin ilk kullanımı kubbe biçimli noktaların birbirine paralel düzenlenmesiyle olmuştur. Sonrasında zigzag şeklinde düzenlenen, oval şekilli ve çubuk/çizgi biçiminde olan farklı hissedilebilir yüzeyler kullanılmıştır (NRCFDJ, 2003) Görme engellilerin dolaşımı için genellikle sarı veya kırmızı renkli olan hissedilebilir yüzeyler kaldırım, metro, altgeçit, otobüs ve tren istasyonları, ve diğer kamusal alanlarda kullanılmaktadır. Çoğu kişi desen amaçlı kullanıldığını düşünse de görme engelli bireylerin günlük yaşamlarında büyük rol oynamaktadır (wecapable.com, 2021).

Hissedilebilir yüzey kullanımında ülkeler genellikle Japonya'daki çalışmaları referans almaktadır. Ancak bazı ülkeler kendilerine özgü düzenlemelere gitmektedir. Ülkemizde çeşitli uluslar arası kaynaklar inceleyerek 2012 yılında TS İSO 23599 sayılı Görme Özürlü veya Az Görenler İçin Yardımcı Mamuller - Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri isimli Standard hazırlanmıştır. Bu standardın amacı, görme özürlü veya az gören kişilere yönelik hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri (HYYİ) için gerekli şartların oluşturulmasıdır (TS İSO 23599, 2012). Hissedilebilir yüzey düzenlemelerine ilişkin böyle bir Standard olmasına rağmen ülke genelinde uygulamada yetersizliklerle, yanlış kullanımlarla ya da kullanılması gerekli alanlarda kullanılmaması gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Diyarbakır merkez ilçelerini kapsayacak şekilde hissedilebilir yüzey kullanımı değerlendirilmiştir.

MATERYAL VE METOT

Çalışmada görme engelliler için büyük öneme sahip hissedilebilir yüzeylerde olması gereken özellikler ve uygulama alanları ele alınmıştır. Bu kapsamda uluslar arası literatür ve TS ISO 23599 standardı incelenmiştir. Dünyadaki ve ülkemizdeki uygulamalar ele alınarak Diyarbakır kentindeki hissedilebilir yüzey kullanımı değerlendirilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Diyarbakır kenti doğal, tarihi ve kültürel değerleri ile öne çıkmaktadır. Diyarbakır ili 2019 yılı verilerine göre 1.756.353 kişilik nüfusa sahiptir (nüfusu.com, 2021). Kentteki görme engelli sayısı ise yaklaşık 9000 kişidir (sağlık.gov.tr, 2021).

Çalışmada Sur, Yenişehir, Bağlar ve Kayapınar olmak üzere merkez ilçelerdeki hissedilebilir yüzey uygulamaları incelenmiştir. Sur ilçesi tarihi merkez niteliği

taşımakta, Yenişehir ilçesi artan nüfusla birlikte 1950 ve sonrasında kentin büyümeye başlaması ile oluşmuştur. Bunu Bağlar ilçesinin gelişimi takip etmiş, 1990 lı yıllarla birlikte Kayapınar ilçesi gelişim göstermiştir. Kent büyümeye devam etmektedir ve buna bağlı olarak merkez ilçelerdeki boş olan alanlar yapılaşmaya açılmaktadır.

2019 yılında Sur ilçesinin nüfusu 106.108, Yenişehir ilçesinin nüfusu 210.927, Bağlar ilçesinin nüfusu 396.102 ve Kayapınar ilçesinin nüfusu 381.414 kişi olarak belirlenmiştir (nüfusu.com, 2021). Nüfusun büyük çoğunluğu bu ilçelerde yaşamakta olup, yaya ve taşıt sirkülasyonunun yoğun olduğu bölgelerdir. Dolayısıyla çalışmada bu ilçelerin ele alınması uygun görülmüştür. Çalışmada literatür taraması, yerinde gözlem ve fotoğraflama teknikleri kullanılmış, empati deneyi yapılmış ve görme engelli bireylerle görüşülmüştür.

TARTIŞMA VE BULGULAR

Görme engellilerin açık alanda dolaşımı çok kolay olmamaktadır ve yürürken çeşitli şekillerle yol hakkında bilgi edinmektedir. Bunlar arasında hissedilebilir bilgi veya ayak tabanı ve kaslar aracılığıyla bilgi, beyaz baston ile duymasal bilgi, ses yansıması vb. sayılmaktadır. Özellikle beyaz baston çevreleri ile ilgili daha çok bilgi edinmelerini sağlamaktadır (NRCFDJ, 2003). Hissedilebilir yüzey göstergeleri, görme engellilerin hareket ederken çevrelerini fark etmeleri, rahatça yürümeleri ve doğru şekilde yönelmeleri amacıyla kullanılmaktadır (NRCFDJ, 2003). Bu bağlamda, bu bölümde hissedilebilir yüzey düzenlemeleri anlatılarak Dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamalar ele alınmakta, bu çerçevede Diyarbakır kenti değerlendirilmektedir.

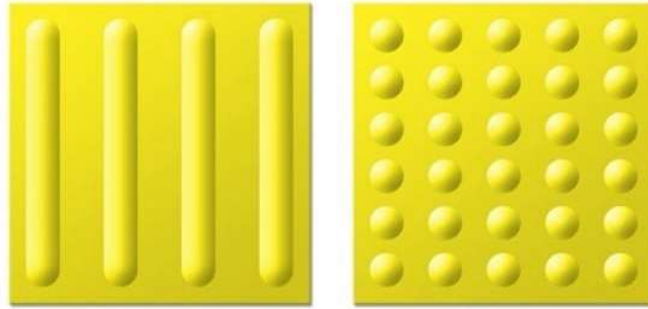
Hissedilebilir Yüzey Uygulamaları

Yaşam kalitesi yüksek ve erişilebilir kentler, iç ve dış mekanlarda erişilebilir düzenlemeleri gerektirmektedir. Bunun için öncelikle ulaşım sisteminin engelliler düşünülerek kurgulanması ve uygulanması önem taşımaktadır. Farklı engel gruplarının dikkate alındığı düzenlemeler engelli bireylerin dolaşımını artırmaktadır. Bu amaçla görme engelliler için hissedilebilir yüzey uygulamalarının standartlar ve belli kurallar çerçevesinde yapılması önemlidir. Etkin erişilebilirlik için kentin bütününde düzenlemelerin yaygınlaştırılması engelli yaşamını olumlu etkilemektedir.

Hissedilebilir yüzey göstergeleri, güzergâhtaki tesislere erişimi gösterecek ve olası tehlikelere karşı uyaracak şekilde düzenlenmelidir. Bu göstergelerden çubuk/çizgi

şeklinde olanı yönlendirici, noktalı olanı ise uyarıcı yüzey olarak adlandırılmaktadır. TS ISO 23599'da çubuk/çizgi şeklinde olanı kılavuz yüzey (kılavuz iz), noktalı olanı ise uyarıcı yüzey olarak ifade edilmektedir.

Çubuk/çizgi şeklindeki göstergeler yön bulmada rehberlik etmektedir (NRCFDJ, 2003). Noktalı göstergeler, merdiven, yaya geçidi, tren/metro platformları gibi olası tehlike bulunan alanlara yerleştirilerek uyarıcı görev görmektedir (NRCFDJ, 2003). Kısaca, çubuk/çizgi şeklindeki göstergeler "git", noktalı göstergeler ise "dur" anlamı taşır (bigrentz.com, 2021), (Şekil 1-2).

Şekil 1. Yönlendirici yüzey

Şekil 2. Uyarıcı yüzey (bigrentz.com, 2021).

Ülkemizde yaygın olarak sarı rengini gördüğümüz hissedilebilir yüzeylerin farklı şekil ve renklerle kullanımı da söz konusudur (Şekil 3). Parlak renkli sarı veya kırmızı kullanımının nedeni kısmi görebilenlerin rahatça görmesi içindir. Bazı ülkelerde kırmızı renkli olanları genellikle uyarıcı olarak kullanılmaktadır..(wecapable.com, 2021)

Şekil 3. Şekil ve renk açısından farklı kullanıma örnekler (wecapable.com, 2021)

Hissedilebilir yüzey göstergeleri aşağıdaki özellikleri taşımalıdır: (NRCFDJ, 2003)

- Akılda kalmayı kolaylaştırması açısından tüm yaya yollarında basit, mantıklı ve tutarlı şekilde yerleştirilmeli, (GUTPS, 2007)

- Fiziksel engelliler, yaşlılar ve hamilelerin geçişine engel olmayacak şekilde sade olarak düzenlenmeli,
- Belirli temel özelliklerin varlığını vurgulamak için zıt renkler kullanılmalı,
- Yönlendirme için yüksek görünürlüğü olan uygun ve dokunsal işaretler kullanılmalı, (GUTPS, 2007)
- Aydınlatma seviyeleri eşit ve yeterli olmalı, parlamayı en aza indirmelidir (GUTPS, 2007)
- Çevre ile ilgili önemli bilgiler, sesli ve dokunsal özellikler gibi görsel olmayan özellikler kullanılarak aktarılmalı, (GUTPS, 2007)
- Dokunma duyusuyla ve özellikle ayak tabanıyla kolaylıkla hissedilmeli, (NRCFDJ, 2003)
- Hissedilebilir yüzey üzerinde yürüme rahat olmalı (esneklik, yön değişiminde rahatlık, tümseklerin fark edilmesi gibi) (NRCFDJ, 2003)
- Beyaz bastonla fark edilebilmeli,
- Hissedilebilir yüzey göstergelerindeki değişimler kolaylıkla hissedilmeli,
- Hafif görme bozukluğu olan kişiler tarafından da kolay fark edilmeli,
- Yaklaşık 30 cm çevresinde engel olmamalı

Ek olarak, yönlendirici yüzeyler yaya yolunun ortasında ve yola paralel olmalıdır (NRCFDJ, 2003). Doğru yönlendirme sağlamalı ve sürekliliği olmalıdır (IATSS, 2008). Uyarıcı yüzeylerin olduğu bölgelerde kesişim yerleri iyi tanımlanmalı, kullanıcı engeli önceden fark edebilmeli ve durabilmelidir (IATSS, 2008)

Hissedilebilir yüzeyler ile yaygın olarak dış mekanda yaya yollarında kullanılmaktadır. İç mekanda ise kullanımı daha sınırlı olup, konaklama tesisi, banka, alışveriş merkezi, sağlık tesisi, sosyo-kültürel tesis, idari tesis gibi kamusal ya da özel alanlarda uygulandığı görülmektedir. İç mekândaki düzenlemelerde; oturma alanlarına açılan kapıları veya açıklıkları belirtmek için döşeme dokusu değiştirilmelidir. Yol bulmaya yardımcı olması için zemin üzerinde renk kontrastı kullanılmalı ve rota yönlendirmesi olabildiğince düz tutulmalıdır. Görmede karmaşaya sebep olmaması açısından koyu ve açık renkli yer karolarının zıt desenlerinden kaçınılmalıdır (bigrentz.com, 2021)

Hissedilebilir yüzeyler yaya geçitlerinde, kavşaklarda ve refüjlerde yol bulma ipuçları olarak kullanılmaktadır. Uygulama yapılırken az gören birini yanıltabilecek

özelliklerden kaçınılmalıdır. Örneğin, eğik yaya geçitleri yön bulmada sorun olabileceği için bu tür düzenlemeler yapılmamalıdır (Url-5)

Şekil 4. Eğik yaya geçidi (Url-5)

Ülkemizde kaldırımlarda bitki kullanımıyla sık sık karşılaşılmaktadır. Ancak bitkilendirme doğru konumda ve özelliklerde olmadığında engelliler için sakıncalı olabilmektedir. Ağaçlar ve bitkiler yürüme yollarını bölmemeli, mümkünse yaya yollarından uzakta olmalıdır. Eğer bitkilendirme bulunuyorsa yürüyüş yolu boyunca ağaç yatağının etrafında net bir bariyer oluşturulmalıdır. Benzer şekilde kent mobilyaları da yürüme yollarında engel oluşturmamalıdır. Ayrıca, bastonun sıkışmasına neden olabilecek engeller ve rehber köpekler için iş yükünü zorlaştıran unsurlar kaldırılmalıdır (bigrentz.com, 2021)

Drenaj kanalları, zıt renkli kaldırım, dokunsal farklılıklar, çim kenarları ve bordürlerin tümü, görme sorunu olan kişilerin yürüme yolunun nerede olduğunu bilmelerine yardımcı olabilmektedir. Mümkün olan yerlerde bu tür doğal kılavuz çizgilerine yer verilmelidir (bigrentz.com, 2021)

Görme engelliler için yapılan bu uygulamalar bazı durumlarda fiziksel engelliler için tehlike oluşturabilmektedir. Tekerlekli sandalye kullanıcıları için rampaların başlangıç ve bitiş noktalarında, otopark alanlarında hissedilebilir yüzey düzenlenmelidir (IATSS, 2008)

Uygulamalarda, uyarıcı yüzey ya da yönlendirici yüzey kullanımında çoğu zaman karışıklık yaşanmaktadır. TS ISO 23599'da uyarıcı ve kılavuz yüzeyin (iz) özellikleri ve düzenlemesine ilişkin bilgiler detaylı olarak verilmesine rağmen, özellikle yaya

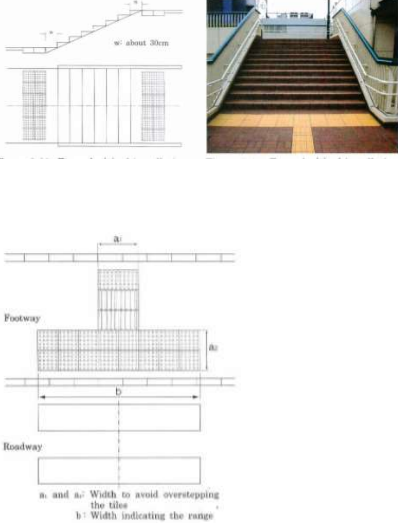

yollarında sorunlar devam etmektedir. Bu bağlamda, Çizelge 1’de verilen uluslar arası literatürdeki bilgilerin uygulama aşamasında değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Çizelge 1. Hissedilebilir yüzey kullanım yerleri ve düzenlemeleri (NRCFDJ, 2003’den yararlanılmıştır)

Kullanım Yeri	Açıklama	Görsel
Yaya Kaldırımı ve Yaya Geçidi	Kaldırımda, yönlendirici yüzey ile yaya geçidine yönlendirme sağlanmalı, yaya geçidinin 30 cm öncesinde yaya geçidi genişliğinde uyarıcı yüzey döşemesi yapılmalıdır.	
Trafik Adası	Trafik adası düzenlemeleri ile ülkemizde sık karşılaşılsa da, görselde görüldüğü gibi yönlendirici yüzeyler yaya geçitlerine yönlendirme sağlamalı ve yaya geçidi genişliğinde uyarıcı yüzey döşemesi yapılmalıdır. Yönlendirici yüzeylerin kesişim noktasında yine uyarıcı yüzeye ihtiyaç duyulmaktadır.	
Refüjler	Refüj genişliğine bağlı olarak, görselde olduğu gibi iki farklı uygulama bulunmaktadır. Refüjlerde de yaya geçidi genişliğinde uyarıcı yüzeyler bulunmalıdır.	

Kavis ve Dönüş Noktaları	<p>Düz yolda çizgisel (yönlendirici) hissedilebilir yüzey kullanılmalıdır. Dönüş noktalarında ise noktasal (uyarıcı) hissedilebilir yüzeyin kullanımı görme engelliler için uyarı sağlamaktadır.</p>	
	<p>Dönüş noktalarında, küçük açılı yerlerde boş bırakılabilir. Açı fazlaysa görseldeki gibi iki farklı yöntem ile düzenlenebilir</p>	
Tren platformları ve bilet gişeleri/turnikeler	<p>Tren platformları için farklı düzenlemeler mümkündür. Tehlikenin olduğunu belirtmek adına uyarıcı yüzeylere yer verilmesi önemlidir. Turnikelere kadar yönlendirici yüzey, turnike önünde uyarıcı yüzey kullanılmalıdır.</p>	
Büyük Yolcu Salonları	<p>Bilet gişeleri, istasyon ofisi ve bilet makinelerine yönlendirmede çizgisel yüzey kullanılmalıdır.</p>	

Merdivenler	<p>Merdivene yönlendiren çizgisel yüzeylere yer verilmedi ve merdiven başlangıcında ve bitişinde merdiven genişliğinde uyarıcı yüzey kullanılmalıdır.</p>	
Asansörler	<p>Çizgisel yüzey ile asansör düğmelerine yönlendirme olmalı, düğmelerin önünde uyarıcı yüzey bulunmalıdır. Bunun amacı, asansörle gelen tekerlekli sandalye kullanıcısı ya da diğer kullanıcılar ile çarpışmayı önlemektir.</p>	

Bahsi geçen bu düzenlemelere gerekli özen ve önemin gösterilmemesi görme engellilerin sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Örneğin; hissedilebilir yüzeylerin işaret levhaları, aydınlatma direkleri ya da ağaçlara çok yakın yerden geçmesi, görme engelli bireyin bunlara çarpması ile sonuçlanabilmektedir. Metro ya da tren istasyonlarında hissedilebilir yüzeylerin olmaması ya da yanlış yerde olması görme engelli bireyin düşmesine ve bu araçlara çarpmasına sebep olabilmektedir. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla, sorunların artmasını önlemek adına görme engelliler için hissedilebilir yüzey uygulamalarının doğru şekilde düzenlenmesi yaygınlaştırılmalıdır.

Dünyadaki Hissedilebilir Yüzey Uygulamaları

Birçok ülke, Japonya'daki uygulamaları referans almakta, bazıları ise kendi standartlarını oluşturmaktadır (IATSS, 2008). Bu bölümde, Avrupa, Amerika ve Asya kıtalarındaki örnek uygulamalar ele alınmıştır.

Çizelge 2. Farklı ülkelerdeki hissedilebilir yüzey uygulamaları (IATSS, 2008'den yararlanılmıştır)

Şehir	Uygulama	Görsel
Londra, UK	Birçok yerde Noktalı ve çizgisel hissedilebilir yüzeyler kullanılmaktadır. Özellikle tarihi yapı çevrelerinde kullanım yaygındır. Yaya geçitleri, refüj, istasyon platformları, merdiven başlangıç ve bitiş noktalarında kullanılmaktadır. Farklı renkleri mevcuttur. Kırmızı hissedilebilir yüzeyler yaya geçidi ve trafik ışıkları öncesinde kullanılırken, Gri ve sarı olanlar taşıt yolu kenarındaki kaldırımlarda kullanılmaktadır.	 <p>(LCDS, 2014)</p>
Fransa, Paris	Uyarıcı yüzeyler yaya geçitleri, istasyon platformları, merdiven başlangıç ve bitiş noktalarında kullanılmaktadır. Çoğu beyazdır, fakat siyah, gri ve soluk sarı renkli olanlar da bulunmaktadır. Tarihi çevrelerde yaygın olarak kullanılmaktadır.	
Frankfurt, Almanya	Hissedilebilir yüzeyler demiryolu ve metro istasyonlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Çoğu beyaz olmasına rağmen gri renkli olanları da mevcuttur. Uyarıcı yüzey kullanımı Japon kullanımına benzemektedir. Çizgisel olanı tren istasyonlarında yönlendirici olarak kullanılmaktadır.	
Brüksel, Belçika	Hissedilebilir yüzeyler, yaya geçidi öncesinde, otobüs durakları, tren ve metro istasyonları platformlarında kullanılmaktadır. Çoğu gri renkli olup, sarı, gümüş rengi ve siyah olanları da mevcuttur. Hissedilebilir yüzey uygulamaları Japonlara benzemektedir ancak şekil ve ebatlar Belçika'ya özgüdür.	

Amsterdam, Hollanda	Hissedilebilir yüzeyler, yaya geçitleri, refüj, tren ve metro istasyonlarında kullanılmaktadır. Japon kurallarına uygun düzenlenmektedir. Çoğu çizgisel yüzey beyaz ve gri, uyarıcı yüzeyler ise sarı ve gridir. Hollanda'ya özgü farklı desende olanları mevcuttur. Oyuk çizgili olanlarının fark edilmesi çok zordur.	
California, San Francisco, Los Angeles, San Diego	Hissedilebilir yüzeyler, karşıdan karşıya güvenli geçişi sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Uyarıcı yüzeyler Japonlarda olduğu gibi yaya geçidi öncesi, tren ve metro istasyonlarındaki platformlarda kullanılmaktadır. Sarı, siyah ve beyaz olanlar yaya geçidi öncesinde kullanılmaktadır. Tren istasyonlarında yönlendirici yüzeyler tren kapısı yakınında düzenlenmektedir.	
Seoul, Busan, Daegu/ Kore	Hissedilebilir yüzeyler, Kore'de Japon kurallarına uygun olarak kullanılmaktadır. Yaya yolları, tren ve metro istasyonu, kamusal tesisler ve büyük alışveriş merkezlerinde kullanılmaktadır. Seoul'da farklı dokuda olanı mevcuttur. Yaygın olarak sarı, gümüş, kahverengi, beyaz ve gri renklerde kullanılmaktadır.	
Beijing, Shanghai, Dalian,	Hissedilebilir yüzeyler büyük şehirlerde yaygındır. Japon kurallarına uygun olarak düzenlenmektedir. Guangzhou'nun bazı bölgelerinde kendilerine özgü düzenlemeler yapılmaktadır. Sarı, gri, yeşil, kahverengi ve bej renkleri bulunmaktadır.	

Genel olarak Japon kurallarına uygun olarak hissedilebilir yüzey uygulamaları yapılsa da, bazı durumlarda ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Ülkemizdeki uygulamalarda uyarıcı ve yönlendirici yüzeylerin kullanım amacı Japonya'dakilerle benzerlik göstermektedir. Çeşitli standartlar ile hissedilebilir yüzey işaretlerinin özellikleri, kullanımı, uygulaması ve malzemeye ilişkin unsurları belirlenmektedir.

Türkiye'de Hissedilebilir Yüzey Uygulamaları

Ülkemizdeki 2012 yılı sonrasındaki hissedilebilir yüzey uygulamalarında TS ISO 23599'a uygunluk aranmaktadır. Aynı yıl TS ISO 23599'un uygulamasına yönelik

tamamlayıcı Standard olan TS 13536 çıkarılmıştır. “Bu standard, TS ISO 23599 ile birlikte bağlantılı olarak kullanılmak üzere ilave hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretlerini ve bunların uygulanma şekillerini kapsamaktadır (intweb.tse.org.tr, 2021). Bunlara ek olarak 2016 yılında Görme Engelli veya Az Görenler için Yardımcı Mamuller - Hissedilebilir Yürüme Yüzeylerine İlişkin Mamul Özellikleri adı ile TS 13720 çıkarılmıştır. “Bu standard, görme engelli veya az gören kişilerin bağımsız ve güvenli dolaşımına yardımcı olması amacıyla kullanılan polimer malzemeden yapılmış hissedilebilir yürüme yüzeylerine ilişkin mamul özelliklerini ve bu mamullerin belgelendirilmesini kapsamaktadır (intweb.tse.org.tr, 2021).

Standart'a göre kılavuz yüzeyin genişliği 30-60 cm arasında olmalıdır. Tehlikeli bölgeler için uyarıcı özellik taşıyan uyarıcı yüzey düzenlemelerinde 60 cm genişlik aranmaktadır. Uluslar arası uygulamalardaki gibi uyarıcı yüzey tehlikeden 30 cm öncesinde düzenlenmelidir. Kılavuz yüzeyin her iki tarafında en az 60'ar cm ağaç, tabela, büfe, tezgah vb. engeller bulunmamalıdır (Çiftçi vd.2017). Hissedilebilir yüzey üretimi genellikle 30x30 cm ya da 40x40 cm boyutlarında olmaktadır. Bu nedenle uyarıcı yüzey düzenlemesinin iki sıralı olması gerekmektedir.

“Hissedilebilir yüzey işaretleri çevre yüzeyler ile birlikte uygulandığında, hissedilebilir yüzey işaretlerinin tabanı çevre yüzeylerin tabanı ile eşit seviyede olmalıdır. Önceden var olan yüzeylerin üzerine ek bir yüzey olarak uygulandığı durumlarda ise taban yüzeyinin, çevre yüzeyden veya taban yüzeyinden yüksekliği 3 mm'yi aşmamalı, bu şekilde yayaların bu yüzeylere takılarak sendelemesi önlenmelidir. Mevcut zemin üzerine uygulanması durumunda ise yayaların güvenli bir şekilde hareket etmesi için profil yüksekliği en fazla 4-5 mm olmalıdır.

Hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri ile ilgili usul ve esaslar Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan genelge ile belirlenmektedir. Bu genelgeye göre Hissedilebilir yüzey uygulamalarında takılıp düşmelere neden olmamak için; iç mekanlarda tabakasız tek tek malzemelerin uygulandığı çözümler, dış mekanda ise tabanlı malzeme tercih edilmelidir” (engelsiz.yok.gov.tr, 2021) (Şekil 5-6).

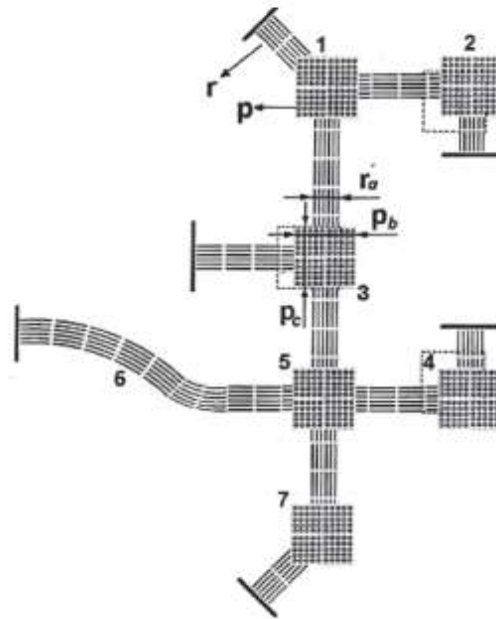

Şekil 5. Tabansız hissedilebilir yüzey işareti (kuzenlerajans.com.tr, 2021)

Şekil 6. Tabanlı Tabansız hissedilebilir yüzey işareti (www.elektromold.com, 2021)

Hissedilebilir yüzeyler yaygın olarak sarı renkli kullanılmasına rağmen, kırmızı, gümüş ya da zeminle aynı renkli olanlarıyla da karşılaşılmaktadır. TS ISO 23599'a göre yaya yolu üzerindeki düzenlemelerde Şekil 7'deki ölçü ve özelliklerin referans alınması etkin kullanımı sağlamaktadır.

Açıklama:

r Kılavuz iz

p Uyarıcı yüzey

a $\geq$ 300 mm

b $\geq$ 600 mm

b = c

1 Y kavşak uygulaması, 90 derecelik ve 135 derecelik yön değişimlerinin birarada olduğu yerlerde kullanılır.

2 L bağlantı uygulaması, 90 derecelik yön değişimlerinde kullanılır.

3 T bağlantı uygulaması, ileri, sağa ve sola yön değişimlerinde kullanılır.

4 L bağlantı uygulaması, 90 derecelik yön değişimlerinde kullanılır.

5 Dörtü kavşak uygulaması, ileri, geri, sağa ve sola yön değişimlerinde kullanılır.

6 Dairesel uygulama, ağıaç, rögar kapağı vb. engellerin bulunduğu alanlarda kılavuz izin bu engellerle çıkışmasını önlemek için kullanılır.

7 135 derecelik uygulama, 135 derecelik yön değişimlerinde kullanılır.

Şekil 7. Kılavuz yüzey (iz) ve uyarıcı yüzey kullanımı (Çiftçi vd.2017)

Yaya yollarında hissedilebilir yüzey uygulamasının yapılmaması ya da yanlış düzenlenmesine bağlı olarak görme engelliler düşme, çarpma ve yaralanma gibi risklerle karşılaşabilmektedir. Engellilere göre tasarlanmayan alt ve üst geçitler, toplu taşıma araçları da engelli bireylerin toplumsal hayata katılmalarına engel olmaktadır. Bunların yanı sıra kaldırım işgali, kent mobilyaları ve bitkilendirmenin yanlış yerde düzenlenmesi, sesli uyarıların bulunmaması, kaldırımlarda park eden araçların bulunması gibi sorunlar da riskleri daha da artırmaktadır. Dolayısıyla, görme engellilerin rahat dolaşımının sağlanması amacıyla hissedilebilir yüzey düzenlemeleri önem taşımaktadır.

Diyarbakır'da Hissedilebilir Yüzey Uygulamaları

Diyarbakır, sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal değerler ile turizm potansiyeli olan, yurt içi ve yurtdışından ziyaret için gelen önemli kentlerden biridir. Tarihi kent merkezinde bulunan çok sayıda anıtsal yapı ve sivil mimari örnekleri ile UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bulunan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçesi ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir. Bunları yanı sıra Diyarbakır'da bulunan sağlık, eğitim, sosyo-kültürel tesisler ve alışveriş merkezleri gibi sosyal donatı alanlarının varlığı nedeniyle çevre illerden ve ilçelerden çoğunlukla gününbirlik nüfus hareketliliği olmaktadır. Bunların hepsi etkin bir ulaşım sistemini ve erişilebilir mekânları gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, kentte yapılan çalışmalar ve düzenlemeler engellilerin erişilebilirliği açısından birçok alanda yetersiz kalmaktadır.

Herkes için olduğu gibi engellilerin de en temel haklarından biri erişim hakkıdır. Engelliler için erişebilirlik, toplumsal yaşamın tüm alanlarına tam olarak katılabilmenin koşuludur. Engellilerin yaşam kalitesinin artırılması için toplumun diğer üyeleriyle eşit şekilde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgiye ve iletişime, halka açık diğer tesis ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması gerekmektedir (Çağlar, 2012). Bu anlamda, farklı engel gruplarının ihtiyaçlarına yönelik düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Özellikle, ulaşım sistemindeki düzenlemeler, engelli bireylerin dışarıya çıkmasını sağlayarak sosyo-kültürel ilişkilerini güçlendirmede faydalı olmaktadır. Ulaşım sisteminin bir parçasını oluşturan yaya yolları ve kaldırımların erişilebilir olması çoğunlukla fiziksel, işitsel ve görme engelliler için düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, Diyarbakır kenti genelinde birçok sokak ve caddede görme engellilerin

rahat dolaşımı için hissedilebilir yüzey uygulamaları bulunmaktadır. Ancak, çoğu yerde hatalı ya da eksik uygulama ile karşılaşmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, Diyarbakır'daki hissedilebilir yüzey uygulamaları iki başlık altında ele alınmaktadır. "Hissedilebilir Yüzey Uygulamaları" başlığı altında merkez ilçelerde yapılmış olan düzenlemelerin uygunluğu ele alınmaktadır. "Hissedilebilir Yüzey Deneyimi" başlığı altında ise Diyarbakır kentinde yeni yerleşim alanlarından biri olan Bağcılar Mahallesi'ndeki kılavuz yüzey uygulamaları empati deneyi ile değerlendirilmektedir. Yine aynı başlık altında görme engelli bireylerin görüşlerine yer verilerek hissedilebilir yüzey uygulamalarına ilişkin deneyimleri anlatılmaktadır.

Hissedilebilir yüzey uygulamaları

Ülke geneline benzer düzenlemeler Diyarbakır kentinde de görülmektedir. Yanlış, eksik uygulamalar ya da uygulamanın olmaması gibi nedenlerle engelli yaşamı sınırlanmaktadır. "Engelliler kent mekânlarını kullanırken ve kent içi yolculuklarında fiziksel, psikolojik ve ekonomik engellerle karşılaşabilmektedirler" (Özteke Kozan vd. 2018). Diğer engel grupları içinde görme engellilerin hayatlarını diğerlerinden daha bağımsız bir şekilde yürütebilmeleri için daha fazla desteğe ihtiyaçları vardır (Aydın, 2012; Özteke Kozan vd.2018). "Görme kaybı, kişinin çevresinde hareket etmesini, yeni çevreleri tanımasını ve kamu taşıtlarını kullanımını sınırlandırmaktadır. Görme engelli bireylerin sosyal yaşamlarında kendi günlük işlerini yapabilmeleri evden okula ya da markete vb. yerlere gidebilmeleri önemlidir" (Özteke Kozan vd. 2018).

Diyarbakır merkez ilçelerde yoğun olarak kullanılan caddelerde genel olarak hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmıştır. Ancak çoğu yerde standartlara uygun olmadığı görülmektedir. Genel olarak karşılaşılan sorunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

Tehlikeli durumlara karşı uyarıcı yüzeyin kullanılmaması: Kaldırımın sona erdiği alanlarda ya da kaldırım rampası başlangıçlarında uyarıcı yüzeyin kullanılmadığı görülmektedir.

Şekil 8. Uyarıcı yüzeyin kullanılması gereken durum

Hissedilebilir yüzeylerin üzerinde ya da yakın çevresinde engellerin bulunması: Yönlendirici yüzeyler engellerle kesintiye uğradığında görme engelliler açısından çarpma, düşme gibi teklilere neden olmaktadır. Rögar kapakları, trafo kutuları ve aydınlatma direkleri gibi engellerle hissedilebilir yüzeyler çoğu zaman kesintiye uğramaktadır.

Şekil 9. Hissedilebilir yüzeylerin üzerinde ya da yakınındaki engeller

Bitkilendirme: Kaldırım üzerinde bulunan ağaçlar hissedilebilir yüzeyin rotasının değişmesine neden olmakta ve görme engellilerin çarpma riskini artırmaktadır.

Şekil 10. Hissedilebilir yüzey yakınındaki bitkilendirme

Eğimli alanda düzenleme: Kaldırımın eğimli oluşu ve bunun üzerinde hissedilebilir yüzey uygulamaları görme engellilerin yürümesini zorlaştırmaktadır.

Şekil 11. Eğimli alanda hissedilebilir yüzey uygulaması

Yaya geçitlerinde kullanım: Uyarıcı yüzeyler ile yaya geçitlerinin olduğunu gösteren düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla karşıya geçmek isteyen görme engelli için tehlikesiz geçiş alanı oluşturulmamıştır.

Şekil 12. Yaya geçidi

Refüjlerdeki düzenlemeler: Refüjlerde genel olarak hissedilebilir yüzey uygulaması bulunmamaktadır. Yaya geçişi için refüjlerde oluşturulan açıklıklar yaya geçidi

genişliğinde olmadığından dolayı geçişte zorluklar yaşanabilmektedir. Hissedilebilir yüzeyin uygulandığı refüjlerde ise uyarıcı yüzeylerin 60 cm olmaması ve bunun yaya geçidi genişliğinde düzenlenmemesi eksiklikler arasında sayılmaktadır.

Şekil 13. Refüj düzenlemeleri

Kaldırım rampasındaki düzenlemeler: Uyarıcı yüzey ile yönlendirici yüzey arasındaki bağlantının yanlış olması kaldırımın varlığından haberdar olunmasını tam olarak sağlayamamaktadır. Rampa üzerindeki uyarıcı yüzeyler çoğu zaman tekerlekli sandalye kullanıcısı için tehlike oluşturmaktadır.

Şekil 14. Kaldırım rampasındaki düzenlemeler

Birbirini karşılamayan hissedilebilir yüzeyler: Kaldırımın sokaklarla bölündüğü yerlerde kaldırımın bittiğini gösteren uygulamaların doğru yapılmamış olması ve iki kaldırımdaki hissedilebilir yüzeylerin birbiriyle aynı hizada olmaması görme engellilerin yön bulmasını zorlaştırmaktadır.

Şekil 15. Birbirini karşılamayan hissedilebilir yüzeyler

Dönüş noktaları: İki kaldırım rampası arasında kalan ve dönüşü sağlayan hissedilebilir yüzey uygulamalarının rampaya çok yakın düzenlenmiş olması düşme ve çarpma riskini artırmaktadır. Ayrıca, İki farklı yönden gelen hissedilebilir yüzeylerin birbirine bağlanması gerekirken devam etmediği görülmektedir. Bu durum karmaşa yaşanmasına sebep olmaktadır.

Şekil 16. Dönüş noktalarındaki düzenlemeler

Kesişim noktaları: yönlendirici yüzeylerin kesiştiği bölgelerde yeterli genişlikte uyarıcı yüzeyin kullanılmaması rotanın belirlenmesi noktasında sorun oluşturabilmektedir.

Şekil 17. Kesişim noktalarındaki düzenlemeler

Zeminde bozulmalar: Zamanla yıpranan ve bozulan hissedilebilir yüzeylerin doğru şekilde bakım ve onarımının yapılmaması takılıp düşmelere sebep olabilmektedir. Bazı bölgelerde ise yeni düzenlenmiş olmasına rağmen hissedilebilir yüzeyin geçtiği alandaki bitki ya da aydınlatma direği gibi unsurların sökülmesi ile zarar görmektedir.

Şekil 18. Hissedilebilir yüzeylerdeki bozulmalar

Uyarıcı yüzeylerin yanlış düzenlenmesi: kaldırımın bittiği yerde uyarıcı yüzey kullanılmış olmasına rağmen düzenlemede yeterli genişliğin dikkate alınmadığı görülmektedir. Rota değişikliğinin olduğu alanlarda kullanılan uyarıcı yüzeylerin düzenlenmesi ve genişliğinde standartlara uyulmadığı gözlemlenmektedir.

Şekil 19. Yanlış düzenlenen uyarıcı yüzeyler

Uyarıcı yüzey olmadan yönlendirici yüzeyin kesintiye uğraması: Yönlendirici yüzey olarak tanımladığımız kılavuz yüzeylerin kesildiği noktalarda uyarıcı yüzeyin bulunmaması görme engelliler için tehlikeli oluşturmaktadır.

Şekil 20. Kesintiye uğrayan hissedilebilir yüzeyler

Duraklarda kullanım: Durağın çok yakınına kadar yönlendirici yüzeyin devam etmesi çarpma riskini artırmaktadır. Otobüse biniş yerlerindeki uyarıcı yüzey için yeterli genişliğin sağlanamaması inme-binme esnasında sorun yaşanmasına sebep olmaktadır.

Şekil 21. Hissedilebilir yüzeylerin durakta kullanımı

Hissedilebilir yüzeyin malzemesindeki değişim: Hissedilebilir yüzeyin aynı renk ve malzeme ile devamlılığının olmaması algılamayı zorlaştırmakta ve tehlike oluşturmaktadır.

Şekil 22. Farklı malzemeli hissedilebilir yüzeyler

Yönlendirici yüzeyin malzemesinin yönü: Yönlendirici yüzey olarak tanımladığımız kılavuz yüzeylerdeki yön değişikliği rotanın tanımlanmasında sıkıntı oluşturmaktadır.

Şekil 23. Hissedilebilir yüzeylerdeki malzeme yönü

Zeminle aynı renkte olan hissedilebilir yüzey kullanımı: Zeminle aynı renkte olan yüzeyler kısmi görme bozukluğu olan kişiler tarafından net algılanmadığı için sorun teşkil etmektedir.

Şekil 24. Zeminle aynı renkte olan hissedilebilir yüzeyler

Tabansız hissedilebilir yüzey kullanımı: Tabansız hissedilebilir yüzeylerin iç mekânda kullanımını tercih edilmesi gerekirken, dış mekanda kullanımının olması, bunların kesintiye uğraması ve zeminle aynı renkte olması tehlikeyi artırmaktadır.

Şekil 25. Tabansız hissedilebilir yüzey

Diyarbakır merkez ilçelerindeki uygulamaları kapsayan bu çalışmadaki benzer sorunlarla çoğu kentte karşılaşılmaktadır. Standartların bilinmemesi ya da uygulanmaması temel sorunu oluşturmaktadır.

Hissedilebilir yüzey deneyimi

Çalışmada, Diyarbakır'daki hissedilebilir yüzey kullanımının uygunluğunun araştırılması amacıyla görme engelli bireylerin fikirleri alınmıştır. Ayrıca empati deneyi yapılarak görme engelli bireylerin yaşadıkları zorluklar anlaşılmaya çalışılmıştır. Empati deneyine 1 kadın ve 1 erkek olmak üzere 2 yetişkin katılmıştır. Katılımın sınırlı olmasına karşın, sorunların farklı cinsiyetler tarafından değerlendirilmesine yardımcı

olmuştur. Karartıcı gözlük ve baston kullanılarak görme engelli bireylerin sokak ve caddelerde yaşadıkları zorluklar deneyimlenmiştir.

Empati deneyi, yeni yerleşim alanlarından Bağcılar Mahallesi'nde yapılmıştır. Bağcılar Mahallesi son dönemde gelişme gösteren ve engellilere yönelik uygulamalara yer veren bölgelerden biridir. Kaldırımlarda, hissedilebilir yüzey kullanımı yaygın olarak görülmektedir. Ek olarak, Diyarbakır'daki iki engelsiz parkın biri Bağcılar Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bağcılar'da genel olarak ana yollardaki kaldırımlarda sarı renkli, ara sokaklarda ise kırmızı renkli hissedilebilir yüzey kullanılmıştır. Eksikliklere ya da hatalara rağmen hissedilebilir yüzey kullanımının yaygınlaşması görme engelliler açısından olumlu bir adımdır.

Şekil 26. Empati deneyi ile incelenen bölge

Hissedilebilir yüzeylerin devamlılığının olmaması, kesintiye uğraması ya da farklı malzemelerle örtülmesinin görme engelliler açısından sıkıntı oluşturduğu yapılan gözlemler ve deneyimlerle kanıtlanmıştır. Özellikle site girişlerinde ya da inşaat çalışmalarının devam ettiği bölgelerde hissedilebilir yüzeyler kesintiye uğramaktadır. Tehlikenin varlığını bildiren uyarıcı yüzeyler yeterli olmamaktadır.

Şekil 27. Hissedilebilir yüzeyin farklı malzeme ile örtülmesi ve kesintiye uğraması

Kaldırım rampasının bulunduğu yerlerdeki hissedilebilir yüzey düzenlemelerinden kaynaklı denge problemi yaşanabilmektedir. Aynı zamanda rampa ya da kaldırım önünde bulunan engeller de bunu destekler niteliktedir.

Şekil 28. Kaldırım rampası üzerindeki hissedilebilir yüzey uygulamaları

Kaldırımda bozulmalar neticesinde tümsekli ya da eğimli hale gelmesi düşme tehlikesine sebep olabilmektedir.

Şekil 29. Kaldırımdaki bozulmalardan etkilenen hissedilebilir yüzey

Kaldırım kenarındaki mazgallar, aydınlatma direklerinin hissedilebilir yüzeye çok yakın olması düşme ve çarpma riskini doğurmaktadır.

Şekil 30. Mazgal ve aydınlatma direği yakınından geçen hissedilebilir yüzey

Zeminde kullanılan renkli bordür taşları ile aynı olan hissedilebilir yüzey kısmi görenler için algılamada sorun oluşturmaktadır.

Sokakların kesişim noktalarında hissedilebilir yüzeylerin birbirini karşılamaması karmaşaya neden olabilmektedir.

Şekil 31. Birbirini karşılamayan hissedilebilir yüzey

Empati deneyinin sonucuna göre görme engelliler için yapılan bu düzenlemelerin yetersiz olduğu ve çeşitli risklere sebep olduğu anlaşılmaktadır. Yeni gelişme bölgelerinde yaygın olarak gördüğümüz hissedilebilir yüzey uygulamalarının kesintiye uğraması nedeniyle rahat ve konforlu erişilebilirlik sağlanamamaktadır.

Çalışma sonucunda, cinsiyetler farklılaşsa da sorunların benzer şekilde algılandığı ortaya konmuştur. Kişilerin fiziksel ve ruhsal özellikleri sorunların tespitini etkilemektedir. Örneğin, kadın ve erkeğe ait vücut ölçülerinin (şişman/zayıf ya da uzun/kısa) farklılaşması, kaldırımlardaki engeller ya da yanlış düzenlemelerle birleşince görme engelli bireylerin dolaşımı daha da zorlaşmaktadır. Ruhsal özellikler ise daha çok sorunlarla mücadele aşamasında etkisini göstermektedir.

Görme engelli olmayan bireyin karartıcı gözlük kullanarak tek başına dışarıda dolaşması oldukça zordur. Beyaz baston kullanımı görme engelliye yardımcı olsa da bu kullanıma alışmak kolay olmamaktadır. Hissedilebilir yüzeyin baston ve ayak ile algılanması çıkarılan ses ve zemindeki farklılaşmalara bağlı olarak değişmektedir. Bu açıdan yapılan düzenlemelerin doğruluğu kadar kullanılan malzemenin de doğru ve kaliteli olması önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında Diyarbakır'da çalışmalarını sürdüren iki STK temsilcisi ile görüşülmüş, hissedilebilir yüzey kullanımına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Diyarbakır'da mevcut olan uygulamaların doğruluğu ve bu anlamda görme engellilerin bire bir yaşadıkları sorunlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Görüşme yapılan Sivil Toplum Kuruluşu temsilcilerinden biri; *detaylı fizibilite çalışmaları yapılmadığı için hissedilebilir yüzey döşemelerinde hataların olduğunu belirtmiştir. Kaldırımın başlangıcı ile sonu arasındaki mesafeyi düşünmek gereklidir. Diyarbakır'da her yeri dolaşamadıkları için hissedilebilir yüzey kullanımına ilişkin sorunlu bölgeleri tespit etmek zordur. Tarihi bölgedeki düzenlemelerin yetersiz olması nedeniyle görme engelliler bu bölgeye çok sık gidememektedir. Bazı noktalarda otobüs durakları çevresindeki uygulamalara ilişkin yaşanan sorunlar yetkili yerlere bildirilerek çözüme kavuşturulmuştur. Kullanılan hissedilebilir yüzeylerde maliyet açısından daha düşük olanlar tercih edilmektedir. Dolayısıyla özellikle kış aylarında yağmur ve kardan dolayı kaymalara sebep olmaktadır. Aynı zamanda ucuz malzeme kullanımına bağlı olarak yıpranmalar ve bozulmalar daha çabuk olmaktadır. Bunlar da engelli ve engelli olmayanların takılıp düşmesine neden olmaktadır. Aslında Diyarbakır, ülkemizde hissedilebilir yüzeyin ilk uygulamalarının yapıldığı illerden biridir. Ancak zamanla yıpranmıştır. Bazı caddeler yenilenmiştir. Bazı caddelere döşenen metalden yapılmış hissedilebilir yüzeylerin kullanımı görme engelliler için daha uygundur. Bazı caddelerde ise yenilense de eski malzeme kullanımı devam etmiştir. Yapılaşmanın devam ettiği bölgelerde kaldırımlardan sökülen hissedilebilir yüzeyler inşaat sonrasında yerine tekrar döşenmemektedir. Kaldırımların esnaf tarafından işgali, araç park edilmesi, uyarıcı yüzey döşenmeden kaldırımlarda çukurların açılması da ayrı sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Standartlara uygun olarak hissedilebilir yüzeylerin döşenmesi görme engelli bireylerin dışarıya çıkmalarını artırmakta, hayatlarını biraz daha kolaylaştırmaktadır. Hissedilebilir yüzeylerin uygulamalarına ilişkin personele eğitim verilmelidir. Uygulamalarda görme engelli STK'larının görüşleri alınmalıdır.*

Görüşme yapılan diğer Sivil Toplum Kuruluşu temsilcisi de benzer sorunlara değinmiştir. *Hissedilebilir yüzey uygulamalarının yaklaşık % 80'i yanlış döşenmektedir. Hissedilebilir yüzeylerin kavisli olması ya da aniden yön değiştirmesi görme engelli bireyler için tehlike oluşturmaktadır. Tabela ya da ağaçların etrafında yön değiştirme çarpmalara sebep olmaktadır. Hissedilebilir yüzeylerin kabartmalı olması daha anlaşılır olmaktadır, zeminle aynı seviyede kabartma olmayan yüzeyler kullanışlı değildir. Bu tür yüzeyler yağmurda daha kayganlaşmaktadır. Diyarbakır'da son yıllarda hissedilebilir yüzey uygulamaları yaygınlaşmıştır. Malzeme ve uygulamalar konusunda sivil toplum kuruluşlarına danışılmalıdır. Hissedilebilir yüzey uygulamaları görme engelli bireyin tek başına dışarı çıkıp dolaşması için yeterli değildir. Görme engelli birey beyaz baston eğitimi alarak dışarıda hissedilebilir yüzeylerin yardımı ile rahatlıkla dolaşabilmektedir. Kaldırımların esnaf tarafından işgal edilmesi, kaldırım rampalarının önüne araç park edilmesi, ağaç ve tabelaların uygun yerlerde olmaması yine görme engelliler açısından tehlike oluşturmaktadır.*

Yapılan görüşmelere göre ortaya çıkan genel sonuçları aşağıdaki sıralamak mümkündür;

- Hissedilebilir yüzey uygulamalarının çoğu hatalı ya da eksiktir, bazı bölgelerde kesintiye uğramaktadır.
- Hissedilebilir yüzeylerin kavisli olması ya da aniden yön değiştirmesi tehlike oluşturmaktadır.
- Çöp kovası, tabela, işaret levhaları, aydınlatma, oturma elemanları gibi kent mobilyaları ve bitkilendirme ile hissedilebilir yüzey uygulamaları arasındaki ilişki tam olarak sağlanamamaktadır.
- Çoğunlukla düşük maliyetli ve kalitesiz malzeme kullanılmakta, zeminle aynı seviyede ve kaygan malzeme kullanımı dolaşımı güçleştirmektedir.
- Kaldırım işgali rahat geçiş engel olmakta, kaldırımlara ya da kaldırım yakınına araç park edilmesi geçiş imkânını zorlaştırmaktadır.
- Uygulamalarda görme engelli STK'larının yeterince görüşleri alınmamaktadır.
- Hissedilebilir yüzey uygulamaları görme engelli bireyin tek başına dışarı çıkıp dolaşması için yeterli olmayıp, erişilebilirliğe olumlu katkısı açısından önemlidir.

Görüşme yapılan her iki kişi de uygulamaların yaygınlaşmasını görme engelliler açısından olumlu karşılamaktadır. Gerek empati deneyi gerekse yapılan görüşmeler uygulamalardaki esikliklere ve hatalara işaret etmektedir.

SONUÇ

Diyarbakır merkez ilçelerinde yapılan gözlemler, görme engelli bireylerle yapılan görüşmeler ve empati deneyi, hissedilebilir yüzey uygulamalarının yaygın olmasına rağmen, eksikliklerin olduğunu göstermiştir. Görme engelli bireylerin dışarı çıkmasını ve dolaşmasını kolaylaştıran hissedilebilir yüzey uygulamalarında teknik ekibin eğitilerek bilinçlenmesi önemli bir adım olacaktır. Doğru ve düzgün uygulamalar için görme engelli bireylerin fikirlerinin alınması gerekli görülmektedir.

Kaldırımlarda ya da diğer yaya yollarında hissedilebilir yüzey uygulamalarının bulunması, görme engelli bireyler için kolaylık sağlarken, mevcut olan hatalar düşme, çarpma gibi tehlikelerle neden olabilmektedir. Kimi zaman olası tehlikeler, sakatlanmalara varan sağlık sorunları ile sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla Diyarbakır özelinde yapılan çalışma neticesine göre tespit edilen sorunların çözümüne yönelik aşağıdaki düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

- Tehlikeli durumlara karşı uyarıcı yüzey kullanımı yaygınlaştırılmalı, uyarıcı yüzey genişliği 60 cm olacak şekilde düzenlenmeli,
- Hissedilebilir yüzeylerin üzerinde ya da yakın çevresinde engeller bulunmamalı,
- Bitkilendirme ve kent mobilyaları görme engellilerin geçişine engel olmayacak şekilde hissedilebilir yüzeylerin 60 cm uzağında düzenlenmeli,
- Eğimli alanlarda hissedilebilir yüzey kullanımından kaçınılmalı, düz alanda uygulanmalı,
- Yaya geçitlerinin olduğu yerlerde, yaya geçidinin genişliğinde 60 cm'lik uyarıcı yüzey kullanılmalı ve kılavuz yüzeyler ile yaya geçidine yönlendirme sağlanmalı,
- Refüjlerde hissedilebilir yüzey kullanımı yaygınlaştırılmalı, Çizelge 1'deki kullanımlara uygun olarak düzenlenmeli,
- Kaldırım rampası üzerinde hissedilebilir yüzey kullanımından kaçınılmalı, rampa öncesinde uyarıcı yüzeye yer verilmeli,
- Kaldırım işgali ve kaldırıma ya da rampa önüne araba park etmesinin önlenmesi amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalı,
- Kılavuz yüzeyin devamlılığı sağlanmalı, kesinti olması halinde uyarıcı yüzey kullanılmalı,
- Hissedilebilir yüzeyler aniden yön değiştirmemeli,

- Dönüş noktalarında kılavuz yüzey devam etmeli, Çizelge 1'deki kullanımlara uygun olarak düzenlenmeli,
- Kılavuz yüzeyin kesişim noktalarında uyarıcı yüzeye yer verilmeli,
- Zemindeki bozulmalar varsa onarılmalı, sağlam ve kaygan olmayan malzeme kullanılmalı,
- Durak öncesinde uyarıcı yüzeye yer verilmeli,
- Hissedilebilir yüzeyde devamlılık ve aynı malzeme kullanımı sağlanmalı,
- Kılavuz yüzey malzemesinin yönü aynı olmalı,
- Zeminle zıt renkli hissedilebilir yüzey işaretleri tercih edilmeli,
- İç mekanda tabansız yüzey kullanımı yaygınlaştırılmalı,
- Hissedilebilir yüzey uygulamalarından görme engelli bireyin tek başına faydalanabilmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından beyaz baston eğitimi verilmeli.

Sonuç olarak sokak, cadde ve diğer kamusal mekanlarda hissedilebilir yüzey kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Özellikle yaya ve trafik yoğunluğunun olduğu bölgelerde uluslararası çalışmalar ve ülkemizdeki standartlar referans alınarak düzenleme yapılmalıdır. Uygulama öncesinde ilgili STK'ların görüşleri alınarak düzenleme aşamasına geçilmelidir. Görme engellilerin engelsiz dolaşımı için teknik gelişmelerden yararlanarak hissedilebilir yüzeylerle entegre olan sistemler geliştirilmelidir.

TEŞEKKÜR.

Dicle Görme Engelliler Derneği ve Altınokta Körler Derneği Diyarbakır Şubesi temsilcileri ile çalışmada görsellerinden yararlandığım, 2020-2021 Güz Döneminde Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde Kent Ölçeğinde Erişilebilirlik dersini alan öğrencilere teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKLAR

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü İstatistik Bülteni.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Erişilebilirlik Dairesi Başkanlığı, Erişim tarihi: 24.01.2021.

- Aydın, A. (2012). Görme Engelli Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Erişim Sorunları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma. *Bilgi Dünyası*, 13(1), 93-116.
- Bigrentz.com (2021). Designing and Navigating Spaces for People with Vision Impairment, Erişim tarihi: 08.01.2021.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541-598.
- Çiftçi, İ., Çağlayan Gümüş, D., Feyzioğlu, G., Ayanoğlu, S., Sayan, T. (2017). Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayın No: 01, Ankara, 2017
- GUTPS (2007). Guidance on The Use of Tactile Paving Surfaces, Environment Transport Regions, 5 June 2007
- IATSS (2008). Guidebook for the Proper Installation of Tactile Ground Surface Indicators (Braille Blocks): common Installation Errors, International Association Of Traffic And Safety Sciences.
- LCDS (2014). London Cycling Design Standards, 2014, Chapter 7, Construction, including surfacing ss.29
- NRCFDJ (2003). Tactile Ground Surface Indicators For Blind Persons, National Rehabilitation Center for Persons with Disabilities Japan Federation of the Blind, National Rehabilitation Center For The Disabled Japan (Who Collaborating Centre).
- Nüfusu.com, (2021). <https://www.nufusu.com/ilceleri/diyarbakir-ilceleri-nufusu> Erişim tarihi: 17.01.2021.
- Özteke Kozan H.İ., Bozgeyikli, H., Kesici, Ş. (2018). Engelsiz Kent: Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 23(9): 216-235.
- Sağlık Bakanlığı (2021). Beyaz Baston Görme Engelliler Haftasında Ali İhsan Arslan Görme Engelliler Okulunu Ziyaret Etti. Web: saglik.gov.tr Erişim tarihi: 17.01.2021
- Wecapable.com, (2021). Meanings of Tactile Paving: A Blessing for Persons with Visual Impairment , Erişim tarihi: 08.01.2021.

WHO (2021). Dünya Sağlık Örgütü, www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment, Erişim tarihi: 08.01.2021.

Yükseköğretim Kurulu (2021). Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri Uygulama Esasları. Web: engelsiz.yok.gov.tr, Erişim tarihi: 24.01.2021.

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ YAYIN KURALLARI

DERGİDE YER ALACAK YAZI TÜRLERİ

Araştırma Makalesi (Özgün Makale): Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış araştırmaların makaleleridir. Bu yazıların daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bir bilimsel ortamda sunulmuş; fakat yayınlanmamış (özetler hariç) çalışmalar, bu durumun belirtilmesi koşuluyla kabul edilir. Araştırma makalelerinin orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtmaması veya temel ve uygulamalı bilim alanlarında teorik, hesaplmalı veya deneysel özgün bilimsel çalışmalardan oluşması gereklidir. Yeni kavram, kuram, model ve yaklaşımlar geliştiren makaleler de bu kapsamda yer almaktadır.

Derleme Makaleler: Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış derleme makaleleridir. Derleme makaleler araştırmacının belli bir konuda yayınlanan dikkate değer çalışmaları alarak teker teker karşılaştırmalı olarak değerlendirmesi, bu eserlerin literatüre kazandırdıkları perspektifleri ve bu perspektiflerin birbirlerini tamamlayan ve birbirleri ile çelişen argümanlarını ortaya koyması, belli bir konuda bilgi üretme adına o güne dek neler yapıldığını, o gün itibarıyla hangi noktada olduğunu ve bundan sonra hangi yöndeki araştırmaların literatüre önemli katkılar sağlayabileceğini özetlediği makalelerdir.

Olgü (Vaka, Case) Sunumları: Sosyal bilim uygulayıcıların, paylaşmakta yarar gördükleri olguları ele alan yazılardır.

Editöre Mektup: Okurların dergi ile ya da dergide yer alan yazılarla ilgili görüş ve önerilerini belirttikleri yazılar ile belirtilen alanlarda çalışmalar yürüten meslek ve disiplinlerden bilimcilerin, bilimsel konularda ve bilimsel bir biçimde yürüttükleri tartışmaların yer aldığı yazılardır.

Kitap/Makale Tanıtımı: İlgili alanlarda yayınlanmış kitapların/makalelerin tanıtım ve eleştirisini içeren yazılardır.

Tez Tanıtımı: İlgili alanlarda yapılmış uzmanlık ve doktora çalışmalarını okuyuculara tanıtan yazılardır.

DERGİ YAYIN POLİTİKASI

1. Yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak elektronik ortamda yayın yapan Ufkun Ötesi Bilim Dergisi açık erişimli (Open Access) olarak Tübitak Dergi-Park-Akademik sistemi aracılığıyla yayınlanmaktadır. Yayın Kurulu ve Editör kararı ile mevcut sayılara ek olarak özel sayı da yayınlanabilmektedir.
2. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi açık erişimli bir dergidir.
3. Dergi Tübitak DergiPark sistemi aracılığıyla yayımlanmakta olup, tümü ile ücretsiz bir dergidir.
4. Dergiye ulaşan yazılar, öncelikle editör ve yayın kurulu tarafından yapılacak ilk değerlendirmeden sonra derginin yayın ilkelerine uygun bulunduğu takdirde konu ile ilgili 2 hakemlere gönderilir. Red ve kabul koşulları eşit olması halinde 3. Bir hakem görevlendirmesi yapılır.
5. Dergiye gönderilen çalışmalara ilişkin hakem değerlendirmesi için hakemlere verilen süre 15 gün olup gerektiğinde 15 gün daha uzatılabilmektedir.
6. Dergiye gönderilen makalelerin hakem değerlendirme sürecinde çalışmaların tüm süreçlerinde yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir.

7. Yazarlar, hakemlerden ve editörlerden gelen düzeltme istekleri doğrultusunda gerekli düzeltmeleri yaparak çalışmalarının hakem önerileri doğrultusunda düzeltilmiş hallerini en geç 15 gün içerisinde Dergipark sistemine yüklemelidir.
8. Yazarlar, dergiye yükledikleri makalelerini her aşamada geri çekme hakkına sahiptirler.
9. Düzeltmeden sonra talep edilmesi halinde yazılar hakeme tekrar gönderilir, hakem değerlendirmesinden sonra, ilgili makale dergi yönetiminin onayı ile yayınlanır.
10. Dergiye makale başvurusunda bulunmayı düşünen yazarlar tüm bu kuralları titizlikle incelemelidir.

DERGİ YAZIM KURALLARI

1. Yazılar, A4 boyutunda metin kenarlarından 2,5 cm boşluk bırakılarak, 1.5 aralıklı bilgisayarla Arial 12 punto kullanılarak yazılmalıdır.
2. Yazılar 20 sayfayı geçmemeli, eğer geçiyor ve yazarının iyi niyetli çabalarına karşın kısaltılmıyor ya da kısaltıldığında makalenin özelliği kayboluyorsa, bu durum Yayın Kuruluna gerekli bilgiler verilerek görüşülmelidir.
3. Metin iki yana hizalı, paragraf öncesi boşluk bırakılmadan ve paragraflar arasında otomatik olarak yarım satır (6 nk) boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
4. İlk sayfa kapak sayfasıdır. Kapakta sırasıyla, makalenin tam başlığı, yazarın adı, yazarın kurumu sayfada ortalanmış olarak alt alta ikişer satır aralıklı sıralanır. Sayfanın altında yazar hakkında kısa bilgi notu sola yaslanmış olarak yer alır. Bu notta yazarın şu anki durumu, ilgi alanları, ödülleri vb. bilgiler, yazının bir proje kapsamında desteklenmesi vb. bilgiler ile iletişim için elektronik adresi yer alabilir.
5. Metin içinde kitap, dergi ve film, TV programı adları italik yazılır. Örneğin, *Siyaset Meydanı* programında (...). Ayrıca yeni veya teknik bir terim metin içinde ilk geçtiği anda italik yazılabilir, sonrasında italik yazılmaz. Örneğin, 1990'lardan sonra *alımlama* çalışmaları Türkiye'de de artış göstermiştir. İngilizcede yaygın olan ifadeler ve kısaltmaları italik yazmayınız. Örneğin, a priori, vis-a-vis, per se vb... Metinde bir ifadeyi daha çok vurgulamak amacıyla italik yapmayınız.
6. Sayıların kullanımı: Cümlelere başlarken sayısal ifadeler sözcük olarak verilir. Örneğin: Kırkbeş tezden yirmisi (...) metin analizi üzerineydi, kalan 15 tanesi üretim süreçlerinin ekonomi politikası ile ilgiliydi.
7. Bir ifadeyi aniden kesintiye uğratacak bir bilgi veriliyorsa, çift çizgi kullanılır. Örneğin: Bu iki katılımcı – biri ilk gruptan diğeri ikinci gruptan seçilmişlerdi- ayrı ayrı test edildiler.
8. Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir; metin sonuna konulmaz.
9. Metinde sadece tek ek var ise Ek olarak italik başlıklandırılabilir ve metinde böyle yer alabilir. Birden çok ek var ise Ek A, Ek B diye harflendirilerek sıralanabilir. Metin sonunda yer alan bu eklere başlıkları verilmelidir. Ana metinde etiketleri ile belirtilmelidir. Örneğin: Türkiye'de yapılmış haber konusundaki doktora tezlerinin ve master tezlerinin konu dağılımına bakıldığında (Ek A ve Ek B), 1990'lardan itibaren bunların çoğunun temsil, ideoloji ve söylem meselelerine odaklandığı görülmektedir.
10. Metninizi karmaşık ve fazla hacimli değilse, başlık ve alt başlıklarda sayılar veya harfler kullanmayınız. Yine metinde yer alan çeşitli türden ardışık sıralamalarda sayı yerine madde işaretlerini kullanmayı tercih ediniz (kare, çizgi, yuvarlak vb).

11. Yazı; sırasıyla çalışmanın türü (araştırma, derleme veya vaka sunumu), başlığı, yazar adları, yazarların bağlı oldukları kurumlar, iletişim kurulacak yazarın iletişim bilgileri (posta adresi, telefon, faks, e-posta) ve çalışmanın daha önce yayınlanmadığını ya da yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmediğinin bildirimini içeren ayrı bir başlık sayfası ile gönderilmelidir.
12. Yazının diğer bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, alt alta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve yararlanılan kaynaklar.
13. Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralanmalıdır.
14. Her yazının başında 200 sözcüğü geçmeyecek bir Türkçe özet yer almalıdır. Ayrıca İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde de aynı uzunlukta bir özet konulmalıdır. Özet(ler)in sonunda anahtar sözcükler belirtilmelidir.
15. Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

KAYNAKÇA KURALLARI

Ufkun Ötesi Bilim Dergisine gönderilen yazıların referans ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) 6 stili kullanılmalıdır. Mendeley atıf programının APA 6 TR kaynakça versiyonu dergimizin yayın kuralları ile birebir uyumludur.